DELRAPPORT 9 (10)

Hembygdsprojekt 1986

ÖCKERÖARNAS HISTORIA

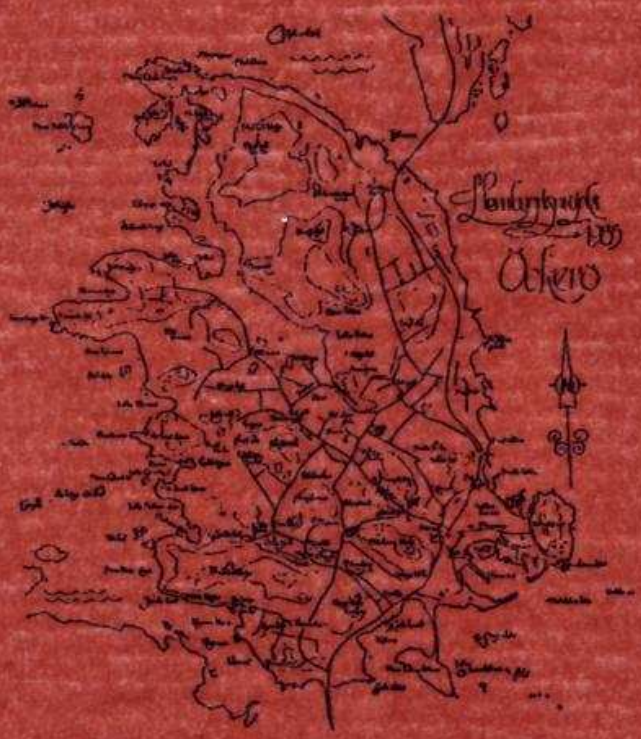

Öckerö
öns historia

MATERIALET ÄR INSAMLAT OCH NEDTECKNAT AV DELTAGARE
I STUDIECIRKLAR UTGIVET AV KULTURNÄMNDEN
I ÖCKERÖ KOMMUN I SAMARBETE MED
STUDIEFÖRBUNDET VUXENSKOLAN

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INTRODUKTION 3

ORTNAMN PÅ ÖCKERÖ 5

Dialektkarta 5

Ortnamn på dialekt/svensk benämning till kartan 6

Förklaringar till ortnamnen 11

Dammar 49

"Löcker" 50

Jättegrytor 51

Övriga namn 51

Hamnen 53

Grindar 60

Brunnar 65

Kartor över bebyggelse och vägar 1858 och 1930 68

VI MINNS VÅRT 1900-TAL 71

De flesta var fiskare 71

Olika hustyper från Öckerö 72

Familjeliv 75

Möbler 84

Golv, väggar och tak 86

Husgeråd 87

Textilier 89

Prydnadssaker 96

Böcker och tidningar 98

Klockor och smycken 99

Eldning och bränsle 101

Brunnar, vatten och avlopp 104

Belysning av hus 109

Veckostädning 110
Storstädning 112
Stortvätt 114
Mat och hushåll 123
Förvaring av mat 130
Maträtter förr 133
Storbak 137
Affärer 146
Öckerös handelsutveckling 1870-1980 151
Knallar 160
Dop 164
Kyrkotagning 167
Konfirmation 169
Förlovning 178
Lysning 178
Bröllop 179
Dödsfall och begravning 186
Påskfirande 198
Julfirande 205
Nyårsfirande 215
Trettondagsafton 217
Jordbävningen 220
Stadsresor 222

Layout, renskrivning och redigering: Ingegerd O. Rönnbäck
Fotoarbete: Kennet Hamberg och Jakob Sandberg
Omslag och karta: Gittan Harring

All kopiering förbjuden.

INTRODUKTION

På Öckerö har, under våren och hösten 1983 och våren och hösten 1984, cirkeldeltagarna träffats en gång i veckan och gemensamt arbetat med cirklarna *"Ortnamn på Öckerö"* och *"Vi minns vårt 1900-tal"*.

Båda cirklarna har pågått samtidigt - *"Ortnamn"* före kafferast och *"1900-talet"* efter. I arbetet med båda cirklarna har vi utgått från deltagarnas egna erfarenheter och minnen och gjort förfrågningar hos allmänheten. Vi har besökt en del äldre Öckeröbor, både i hemmen och på Solhöjden. Tack allesammans för hjälpen! Vårt arbete bör inte ses som ett färdigt material utan endast som en början till en dokumentation om Öckerös historia.

Litteratur och material som vi haft till hjälp:

- *"Ortnamnen i Göteborgs och Bohuslän IV, ortnamn i Västra Hisings Härad"*.
- Bengt Jonassons uppsats: *"Ortnamn på Öckerö"*.
- Kartor: senaste topografiska kartan, ekonomiska kartan från 1975, ekonomiska kartan från 1930-talet, senast utgivna sjökort.
- De små verser som finns med i texten har alla skrivits av Kerstin Larsson, Öckerö. Vi har fått skriva av dem ur Hembygdsföreningens egen sångbok.

Miljön och många av de ting vi beskrivit i *"Vi minns vårt 1900-tal"* kan ses i våra fina hembygdsgårdar på Öckerö.

Som tidigare nämnts är detta inget färdigt arbete. När det gäller ortnamnen finns det säkert många fler. Vi har bara tagit med de vi är säkra på.

Vårt arbete i *"Vi minns vårt 1900-tal"* är en första allmän beskrivning över familjeliv, boendeform och lite om samhället som sträcker sig i huvudsak från 1900-talets början och fram till 1930-talet, ibland lite längre. Alltsammans kan byggas på ytterligare plus att det finns mycket annat som vi inte alls berört, t.ex. skolan, fisket, fiskets historia, föreningar (ideella och politiska), församlingsarbete (olika kyrkor), kommunal förvaltning, kommunens utveckling, sjuk- och hälsovård, gamla hus (dess historia), hustyper, brandväsendet, bebodda hus (olika århundraden), gamla "original", restauranter, matställen, caféer, kvinnans roll i samhället, ömål m.m.

Deltagare i cirklarna har varit:

- Birgitta Andersson
- Helge Corneliusson
- Torsten Karlsson
- Verner Palm
- Ernst Pettersson
- Inger Pettersson
- Astrid Standar
- Märta Utbult
- Anna-Stina Wettesten

ORTNAMN PÅ ÖCKERÖ

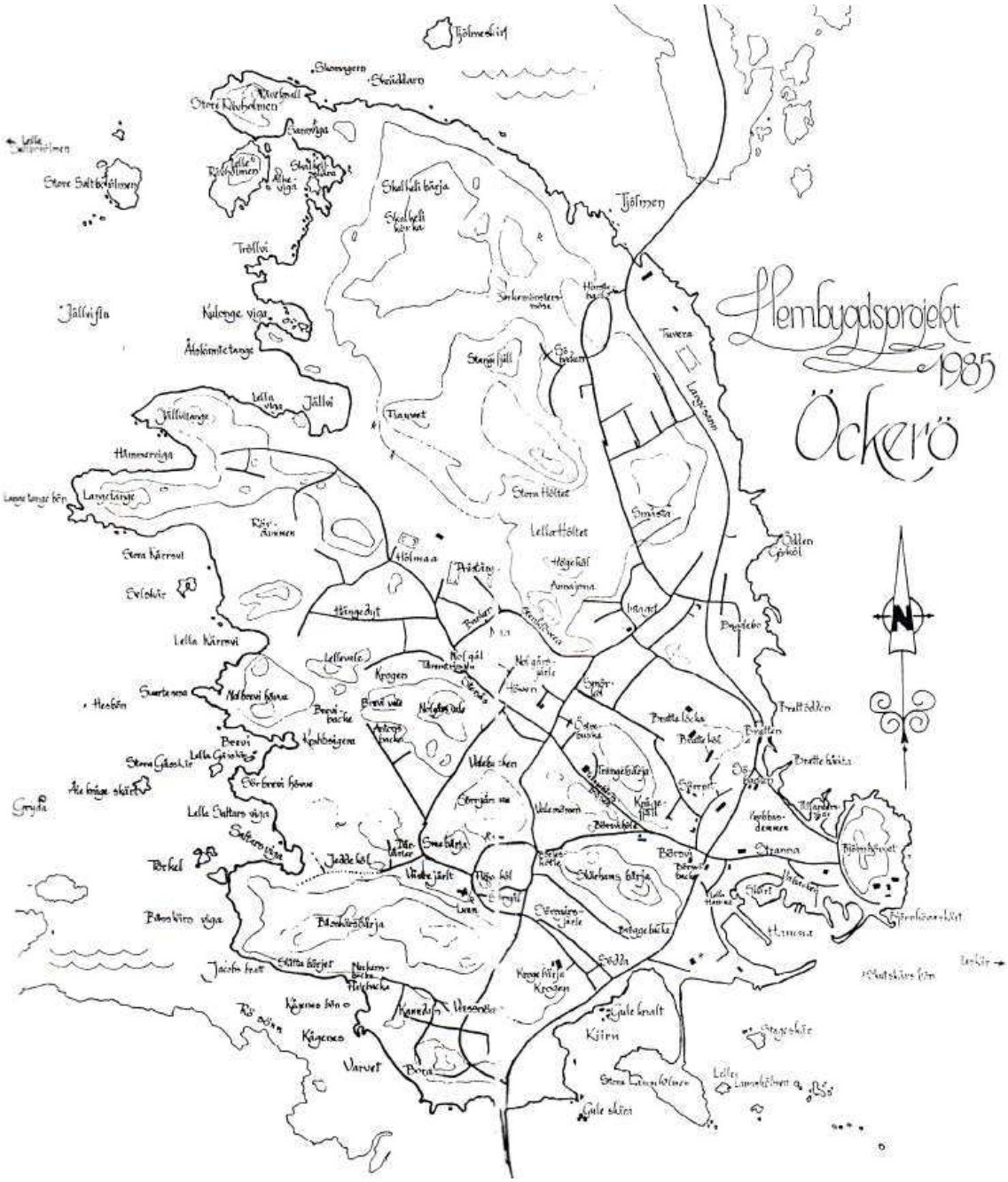

Dialektkarta.

Ortnamn på dialekt/svensk benämning med förklaring

Backar, berg, kullar, bergskrevor, grottor och stensamlingar

Antons backe eller Krutbacken	
Brattekôl	Brattekullen
Brevi backe	Breviks backe
Brevi vale	Breviks vale
Båsskärsbärja	Båskärsbergen
Börjes kôlle	Börjes kulle
Börsvi backe	Börsviks backe
(Fillebärjet)	Filleberget (filler = kläder)
Flauwet	Flåget (flåg = bergstup)
Flöwekôl	Flöjelkullen
Gôrkôl	Görkullen (göra = dy eller grums)
Hale backa	Hårda backarna
Hôltet, även stora och lella	Holtet
Hôrstebacke	Horstebacke
Högekôl	Höga kullen
Jakobs bratt	
Jeddekôl	Getkullen
(Krabbhall)	Krabbhällen
Krabbhalls-, Va-, Lokalbacken	Krabbhälls-, Vad-, Lokalbacken
Krogebärja	Krokbergen
Krutbacken eller Antons backe	
Krågefjäll	Kråkefjäll
Körkebärjet eller Sörrgårs vale	Kyrkberget eller Sörgårds vale
Lellevale	Lillevale
Lokal-, Krabbhalls-, Vabacken	Lokal-, Krabbhälls-, Vadbacken
Neckens backe	Näckens backe
Nolgårs vale	Norgårds vale
Räveknall	Rävknallen
Skalkeli eller Skackeli körka	Skalkelid eller Skackelid kyrka
	(skal = musslor, musselskal; skack = sned)
Skalkeli eller Skackeli bärja	Skalkelids eller Skackelids bergen
Skärhamsbärja	Skärhamnsbergen
(Skärhamsås)	Skärhamnsås
Slätta bärjet	Släta berget
Smebärja	Smedbergen
Smôrkôl	Smörkullen
Stangefjäll	Stångefjäll
Stenklövera	Stenklåvorna (klåvor = skrevor)
Stenås	
Söbacken	Söbacken (sö = får)
Sörrgårs vale eller Körkebärjet	Sörgårds vale eller Kyrkberget
Trängebärja	Trängebergen
Va-, Krabbhalls-, Lokalbacken	Vad-, Krabbhälls-, Lokalbacken
Valebacken	Valebacken

Vägar, stigar, lidar, bebyggda områden, byggnader och samlingsplatser

(Albert Olsas plan)	Albert Olssons plan
Bagglebo	Bagglebo
Banken	Banken
(Bankeväjen)	Bankevägen
(Bjôrnhövvsväjen)	Björnhuvudsvägen
Bora	Bodarna
Bratten	
(Bratteväjen)	Brattevägen
(Breviväjen)	Breviksvägen
(Bröggebackeväjen)	Bryggebackevägen
(Brönnhôla)	Brunnhålan
Börsvi	Börsvik
(Dammslia)	Dammliden
Där Väster	
(Feväjen)	Fävägen
(Fram i gårn)	Fram i gården
Hôlmaa	Hålmaden
Höwen	Högen
(Höwenväjen)	Högenvägen
Intaget	
(Intagsväjen)	Intagsvägen
(Julias li eller Rooses li)	Julias lid eller Roos lid
Kanndaln	Kanndalen
(Kanndarslia)	Kanndalsliden
(Kanndarsväjen)	Kanndalsvägen
(Kalle Västers li)	Kalle Västers lid
(Kotrampet)	Kotrampet
(Krestôffers li)	Kristoffers lid
Krogen	Kroken
(Körkelia)	Kyrkliden
(Lellevaleväjen)	Lillevalevägen
Nolgål	Norgård
(Nolgårsväjen)	Norgårdsvägen
(Rooses li eller Julias li)	Roos lid eller Julias lid
Småsta	Småstad
(Stangefjällsli)	Stångefjälls lid
Stranna	Stranden
(Stranneväjen)	Strandvägen
Sörrgål	Sörgård
(Sörrgarsväjen)	Sörgårdsvägen
Tåmmtringen eller tmmtninga	Tomtringen eller tomtningen
(Tresneppen)	Tresnibben
(Valmosseväjen)	Valemossevägen

Dammar, vattenhålor, (brunnar)

Anna-Jona	
Börsvi hôla	Börsviks håla

Krabbasdammen eller Krabba	Krabbdammen
Rördammen	
(Swens hôla)	Svens håla

Grönområden, åkrar, gärden, buskområden, ängar, sankmarker och mossar

Björke- eller Börkemönsters môse	Björke- eller Börkemönsters mosse
Brattelöcka	Brattelyckan
Börke- eller Björkemönsters môse	Börke- eller Björkemönsters mosse
Hängedyt	
Krabbsigera	Krabbsikarna
Lunn	Lund
Maa	Maden
Nolgårs järle	Norgårds gärde
Prästänga	Prästängen
Södda	Sudden
Sörrgårs järle	Sörgårds gärde
Sörrpet	
Trängebärjsmôsen	Trängebergsmossen
Tuvera	Tuvorna
Valemôssen	Valemossen
Västre järlt	Västra gärdet
Östre böska	Östra buskarna

Bryggor och hamnar

(Bjôrnhövvsbrögga)	Björnhuvudsbryggan
(Brattebrögga)	Brattebryggan
Bröggebacka	Bryggebacka
(Daktorns brögga)	Doktorns brygga
(Elias brögga)	Elias brygga
(Gamla Åmbådsbrögga)	Gamla Ångbåtsbryggan
Hamna	Hamnen
(Juljuses brögga)	Julius brygga
(Kalle Skotas brögga)	Kalle Skotas brygga
(Kalle Västers brögga)	Kalle Västers brygga
(Krabbhallsbrögga)	Krabbhallsbryggan
Kågenes	Kågenäs
(Körkebrögga)	Kyrkbryggan
Lella hamna	Lilla hamnen
(Martins brögga)	Martins brygga
(Prästebrögga)	Prästbryggan
(Skutskärsbrögga)	Skutskärsbryggan
(Sörns Olles brögga)	Sörns Olles brygga
(Ullas Brögga)	Ullas brygga

Holmar, skär, båder, flun, grund, sund och öar

Bjôrnhövveskärt	Björnhuvudskäret
(Bröggebackeskärt, stora och lella)	Bryggebackaskäret, stora och lilla
(Bôlleskära)	Bolleskären

Gryda eller Gyltra	Grytan
Gule knallt	Gula knallen
Gule skära	Gula skären
Gula skärt eller Tjôlmeskärt	Gula skäret eller Tjolmeskäret
Gyltra eller Gryda	Grytan
Gåsskär, stora och lella	Gåseskär, stora och lilla
Hesbôn	Hesbåden
(Håsten)	
(Håstensbôn)	Håstensbåden
Jällvi flu	Hjällviks flu
(Kalle Västers skär)	Kalle Västers skär
Kiirn	Kilen
Krabbeskärt eller Skärt	Krabbeskäret eller Skäret
Kågenesbön	Kågenäsbåden
Lammhôlmen, store och lelle	Lammholmen, stora och lilla
Langetangebôn	Långa tångebåden
Leskär	
Rö sönn	Röd sund
Saltbohôlmen, store och lelle	Saltboholmen, stora och lilla
Selskär	Sälskär
(Silleknudera)	
Skalkeli- eller Skackeliskära	Skalkelid- eller Skackelidskären
Skomagern	Skomakaren
Skräddarn	Skräddaren
(Skutskär)	
Skutskärsbôn	Skutskärsbåden
Skärt eller Krabbeskärt	Skäret eller Krabbeskäret
Stageskär	Stakeskär
Tillanders skär	
Tjôlmen	Tjolmen
Tjôlmeskärt eller Gula skärt	Tjolmeskäret eller Gula skäret
Tôrkel	Torkel
Ålekrågeskärt	Ålekråkeskäret

<u>Uddar, vikar, stränder och bukter</u>

Alkeviga	Alkeviken
Bjôrnhövvet	Björnhuvudet
Brattebåckta eller (Bratteviga)	Brattebukten eller Bratteviken
Brattôdden, Brölins ôdde el. Nolbärjet	Brattudden, Brölins udde eller Norrberget
Brevi	Brevik
Brölins ôdde, Brattôdden el. Nolbärjet	Brölins udde, Brattudden eller Norrberget
Båsskärsviga	Båskärsviken
Håmmerviga	Hummerviken
Jällvi	Hjällvik
Jällvi tange	Hjällviks tånge
Klöddervigа eller Lella viga	Klödderviken eller Lilla viken
Kulongeviga	Kulungeviken
Kärrsvi, stora och lella	Kärrsvik, stora och lilla

Langesann	Långesand
Lange tange	Långa tången
Lella viga eller Klödderviga	Lilla viken eller Klödderviken
Nolbrevi hövve	Norr Breviks huvud
Nolbärjet, Brattôdden el. Brölins ôdde	Norrberget, Brattudden eller Brölins udde
Rävholmen, store och lelle	Rävholmen, stora och lilla
Saltarsviga	Saltarsviken
Lella Saltarsviga	Lilla Saltarsviken
Sannviga	Sandviken
Swarta nesa	Svarta näsan
Sörbrevi hövve	Södra Breviks huvud
Trôllvi	Trollvik
Varvet	
Ålskinnte tange	Ålskinte tånge
Ôdden	Udden
Öckre eller Öckrö	Öckerö

Anmärkning:

De ortnamn som står inom parentes finns inte utsatta på kartan, oftast beroende på att de inte finns kvar. De har försvunnit genom t.ex. bebyggelse av hus eller nya vägar. Men beskrivning finns i texten under "Förklaringar till ortnamnen" eller de därefter följande kapitlen.

Teckenförklaring:

l = "tjockt" 1

ô = det bohuslänska, dialektala "ö"-ljudet

a = lång vokal

Förklaringar till ortnamnen

(Albert Olsas plan)	Här hade Albert Olsson försäljning av ved och olja, samt en mindre speceriaffär. Det låg också ett badhus här.
Alkeviga	Den nordligaste viken på Öckerös västsida. Har troligen fått sitt namn av att det här funnits gott om alkor (alkfåglar, t.ex. sill- och tobisgrissla).
Anna Jona	Det är en damm som ligger i Intaget. Dammen är nu nästan igenväxt. Hur den fått sitt namn, vet vi inte, men det kommer troligen av en sammanslagning av namnen Anna och Jon eller Jonas. Det var förr vanligt att man, för att skilja personer åt med samma namn, lade till ett annat med anknytning till personen, t.ex. Annas Jonas (Anna kunde då vara mor eller hustru till Jonas). Namnet kan från början ha varit t.ex. Annas Jonas damm och sedan förenklats till Anna Jona.
Antons backe	Backen ligger öster om Brevik. Anton ägde inte backen, men han arrenderade den under många år och därför fick den namnet efter honom. Anledningen till att den senare ibland kallades Krutbacken, säger en del, beror på att Anton under första världskriget, på egen hand, desarmerade minor och tog till vara på krutet, som han sedan förvarade nergrävt i denna backe. Han skulle sedan ha levererat krut till allt sprängningsarbete på Öckerö, under en lång tid. Enligt deltagare i cirkeln är det inte sant, krutet fanns, men inte i backen och det var bara till ett hus som det användes, för att spränga grunden med. Namnet skall istället ha uppkommit då det fanns pojkar som ofta sparkade boll här. Detta ogillades av Anton, därför att gräset slets bort och betet för hans kor förstördes. Därför körde han bort pojkarna, genom att hota skjuta dom. Detta att få leken avbruten av Anton, med geväret i hand, rytande: "*Ge er å, annars smäller de*", gjorde att pojkarna kallade backen Krutbacken, istället för Antons backe. Geväret var dock laddat med salt och inte med krut.

Öckerö Bratt (1904).

Brätten och Bagglebo.

Huset längst till vänster, f.d. NTO-lokalen, numera Röda Korsets lokal. Bryggorna i övre högra hörnet vid Tilländers skär.

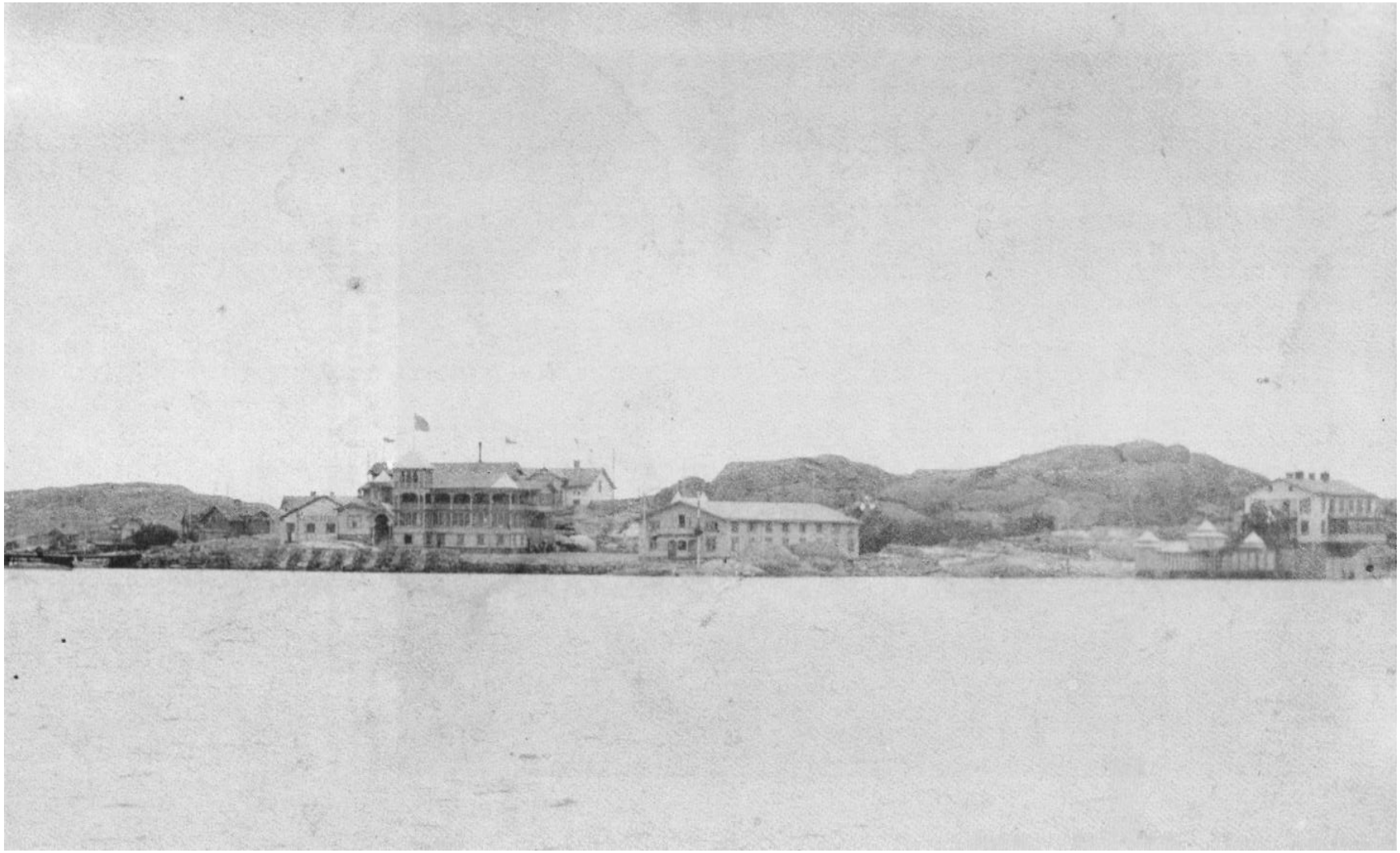

vvet. Björnhuvudet under societetsperioden. Öckerö Saltsjöbad med restaurang, badhus och teater (ca 1910).

Efter societetsperioden blev det sillsalteri på Björnhuvudet, "Björnhövvet". Här har Anders Bellman tagit en paus i arbetet för att bli fotograferad (1930-talet).

Bagglebo	Ett bebyggt område på öns östsida. År 1196 började biskop Nicolaus ett uppror mot kung Sverre. Biskopens män kallades *"bagler"* (av fornnordiska bagall, egentligen krokig biskopstav). Det stod ett slag på Öckerö vid Bagglebo, som därav skulle ha fått sitt namn. Det finns en annan åsikt, som säger att namnet tillkom först efter striderna i Bohuslän, då någon eller några bagler skall ha bosatt sig här. Den första åsikten är en vida spridd uppfattning ibland öborna, och troligen mycket gammal.
Banken	Bebyggt område vid Norgård. Här fanns förr en stor sandbank. Området kan ha fått sitt namn av denna bank.
(Bankeväjen)	Vägen som går vid banken.
Bjôrnhövvet	Björnhuvudet är en udde på öns östsida. Det är ett mycket gammalt namn, finns redan i slutet av 1600-talet, nämnt på en karta, och stavas då Biörnhufuud. Huvud används ofta som namn på höga berguddar, i synnerhet sådana som skjuta ut mot sjön och förekommer enkelt eller tillsammans med andra ortsnamn, som här: Björnhuvudet. Varifrån björn kommer, vet vi inte.
(Bjôrnhövvsbrögga)	Bryggan låg där norra hamnpiren (vågbrytaren) nu börjar.
Bjôrnhövveskärt	Ett skär utanför Björnhuvudet.
(Bjôrnhövvsväjen)	Vägen vid kanten av Björnhuvudet.
Björkemönsters môse	se Börkemönsters môse
Bora	Bebyggt område på öns sydsida. På nutida kartor stavas namnet Bodarna. En bod, t.ex. sjöbod eller uthus heter på dialekt *"bo"*. Man har i området funnit lämningar efter flera gamla grunder.
Bratten	Bebyggt område på öns östsida. Det är ett gammalt namn (bratt = brant (berg)). Eftersom bebyggelsen ligger strax intill Brattekullen är det troligt att det fått sitt namn därav.
(Brattebrögga)	Stenbrygga inne i Bratteviken.
Brattebåckta	Bukten vid Bratten. När strandlinjen går in i en vid båge talar man ibland om en bukt och inte en vik. Själva linjen behöver inte vara jämn, det kan finnas små uddar eller vikar utefter den. Just här har vi ett sådant exempel, vid

Bratten. Området kallas också *"Bratteviga"*, men det är sällan man hör det namnet.

Brattekôl — Brattekullen är den högsta delen av det bergsparti som ligger vid Brätten. Den branta östsidan är den brått som ger upphov till de övriga namnen där bratt ingår (bratt = brant (berg)).

Brattelöcka — Brattelyckan var förr ett odlat område, som började där Brattebergsskolan nu ligger. Därifrån sträckte den sig norrut.

(Bratteviga) — se Brattebåckta

(Bratteväjen) — Vägen som går från Björnhuvudet, genom Bratten, till Intaget.

Brattôdden — Brattudden är det äldsta namnet på denna udde. Brolins udde kallades den, sedan en man vid namn Brolin byggt ett hus här, i början av 1900-talet. Namnet Norrberget kan komma från att Brattebukten här har sin norra slutpunkt. På den ekonomiska kartan 1975 över Öckerö står namnet Bratthöjden. Varken cirkeldeltagarna eller de personer vi intervjuat anser det vara ett ortnamn, utan att det var namnet på ett f.d. pensionat, som numera är ett bostadshus.

Brevi — Hur namnet uppstått vet vi inte, viken är ju inte som namnet antyder bred, utan smal. Vi har fått två förslag, men ber att få påpeka att vi inte har bevis för något av dem.

1. Namnet skulle vara mycket gammalt, från den tid då vattnet stod åtskilliga meter högre än nu. Innanför ett smalt inlopp skulle då en bred vik funnits.

2. Viken är smal och inloppet kan vid hård västlig vind vara svårnavigerat, så man använde sig av ett Noanamn (man nämner inte vissa heliga eller farliga ting vid dess rätta namn. Ex. varg = gråben). Här alltså: smalt, svårt inlopp = bred vik.

Som jämförelse kan nämnas ett fall längre norrut i Bohuslän om ett sund, Smörsund därför att det var så vanskligt att komma fram där.

Brevi backe — Breviks backe ligger nordost om Brevik.

Brevi va<u>l</u>e	Berget (valen) är beläget vid Kroken i Nordgård.
(Breviväjen)	Vägen från kyrkogården till Brevik.
Bröggebacka	Anledningen till namnet är förekomsten av båtbryggor, vid backar, som låg vid sjön. Namnet hör troligen till de äldre. Strandlinjen har förändrats med åren, först genom landhöjningen, men mest under de sista åren, då stora delar fyllts upp.
(Bröggebackeskärt stora och lella)	Skären låg utanför Bryggebacka och är borta i dag. Det stora låg ungefär där ishuset nu ligger och det lilla lite längre in.
(Bröggebackeväjen)	Bryggebackevägen var vägen från Sörgård ner till Bryggebacka.
Brölins ôdde	se Brattôdden
(Brönnhô<u>l</u>a)	Brunnhålan i Nordgård, var förr en nedsänkning i marken, i vilken det fanns en brunn, men blev igenfylld omkring 1930. Ett hus strax i närheten hade samma namn och gårdsnamn.
Båsskärsbärja Båsskär	Båskärsbergen, ett bergsparti på öns sydvästsida, kallas ofta endast för Båskär. Hur det fått sitt namn, vet vi inte. En forskare har översatt Båskär till Båtskär, men då undrar man om inte det dialektala uttalet borde varit Bådskär (båt = båd). Möjligheten finns, förr flyttades ofta fiskeflottan hit om isen lade sig på insidan av Öckerö. Det finns ringar, inslagna i berget, att förtöja vid. Det berättas att ännu längre tillbaka i tiden låg det ofta ostindiefarare och andra större fartyg förtöjda i inloppet till rödsundet. Något skär som kan ha gett upphov till namnet finns inte. Enligt en uppgift skall det, långt tillbaka i tiden, ha funnits en plats här med namnet Bockkärr. Bock skulle då komma från att man haft bockar (getter) här och kärr från betydelsen: buskage, snårig vegetation, ofta på fuktig mark. Namnet Bockkärr skulle då senare ha förvanskats till Båskär.
Båsskärsviga	Viken längst västerut i Båskär.
(Bôlleskära)	Samlingsnamn för skär, väster om Öckerö. Skären har också egna namn, *"Inre skär"*, *"Söre skär"*, *"Store skär"* och *"Knöllreskär"*. Skären är belägna utanför dialekt-kartan.

Börjes kôlle	Börjes kulle i Sörgården har fått sitt namn efter någon som hette Börje. Vem denna person var, vet vi inte.
Börkemönsters môse	Börkemönsters eller Björkemönsters mosse på norra Öckerö (börke = björk, björkskog). Här växer fortfarande björkar. Mönst(ers) kan komma från myst = mosse. Ett gammalt namn, påverkat av språkliga förändringar. Börkemönster är troligen den äldsta formen, men man hör lika ofta den andra. Ett tredje namn finns också: Swensens löcka = Svenssons lycka. Svensson var en skomakare som avled i hög ålder omkring 1935. I sin ungdom bröt han upp denna lycka och odlade potatis här, långt ut i utmarkerna. Man kan fortfarande se spår av odlingen, men buskar och träd har börjat växa upp igen.
Börsvi	Huset som kallades Börsvik är nu borta. Det revs 1982 av kommunen för att ge plats åt nybyggnation.
Börsvi backe	Börsviks backe är nu uppfylld, området är bebyggt och vägen till Hönö går tvärs över området. Innan uppfyllningen gjordes kunde vattnet nå ända upp till nuvarande planen, utanför försäkringskassan, när det var högvatten. Området bestod till största delen av sumpiga ängar.
Börsvi hôla	Det fanns förr en damm här, som man åkte skridskor på. 1943 dikades området ut. Man gjorde en liten park, med en minnessten över fiskare som blivit förolyckade på sjön. Senare gjordes en del vägförändringar. Man fyllde då upp området, så att hela området fick samma nivå. Börsvik är ett gammalt namn. Vi vet inget om namnets uppkomst, eller hur gammalt det är. Jämför man med namnen Hjällvik och Brevik tyder det på att det är ett namn på en vik. Kanske namnet härrör från den tiden, då platsen var en vik. Börs kan vi inte tolka, kan möjligen komma från Börje eller Börta.
(Daktorns brögga)	Bryggan låg där färjeläget nu ligger, nedanför läkarstationen. Den byggdes för att doktor Ljunggren skulle ha nära till sin båt. Han fick ofta hastigt ge sig iväg till andra öar, och då tog han ofta sin egen båt.
(Dammslia)	Stig som började söder om Rördammen, där f.d. reningsverket låg. Den gick längs bergssidan, vid Rördammen ut till Kärrsvik.
Där Väster	Bebyggelsenamn på det område där husen byggdes väster om den ursprungliga bebyggelsen, i Sörgården och Västra gärdet. Större delen av detta gärde är nu kyrkogård.

"Börsvihôla". Börsvihålan i början av 1900-talet, till höger skolan. Här står nu Minnesstenen.

(Ellas brögga)	Brygga i Bagglebo för fiskebåten Ella.
(Feväjen)	Stig från Näckens backe i Kanndalen, över Båskär, till Kyrkogården.
(Fillebärjet)	En slät berghäll, som till största delen blev bortsprängd på 1940-talet, när landsvägen breddades. Här brukade barnen åka kana så att kläderna slets ut, det blev bara *"filler"* kvar och därav namnet (filla = trasa, tyglapp och även kläder).
Flauwet	Flåget är ett brant berg i Hjällvik (bohuslänska flåg = brant berg, bergstup). Norska flög har samma betydelse.
Flöwekôl	Flöjelkullen eller Flögkullen vid Hembygdsgården i Sörgård. Den har fått sitt namn av att det stod en vindflöjel här (flöwel = vindflöjel).
(Fram i gårn)	Fram i gården kallades en samlingsplats, mitt i Nordgård, där barn och ungdom träffades, för att leka eller bara prata med varandra. Det hände också att äldre personer sökte sig hit för en pratstund. När man lade om och ändrade vägarna här, försvann denna träffpunkt.
(Gamla Åmbådsbrögga)	Gamla Ångbåtsbryggan låg på norra delen av Björnhuvudet. Här lade ångbåtarna till under 1900-talet, fram till ca 1935, då man fick en ny brygga i Hamnen. Berget ovanför var samlingsplats för åskådare på sommaren, på lördagar och söndagar, när båtarna kom och gick, särskilt på söndagseftermiddagar var det ett omtyckt nöje. Seglare lade också gärna till här sommartid under helgerna, också detta till stor förnöjelse för åskådarna.
Gryda	Grytan är ett skär på Öckerös västsida (gryta = gyltra).
Gula skärt	se Tjôlmeskärt
Gule knallt	Gula knallen (kullen), ett gult skär i Kilen, gulfärgat av lavar.
Gule skära	Gula skären, öster om Hönöbron, har en gulaktig färgton som beror på att de är beväxta med gula lavar.
Gåsskär stora och lella	Stora och lilla Gåseskär ligger utanför Brevik. Namnet kan komma av gåse = ejderhane (möjligen annan sjöfågelhane).

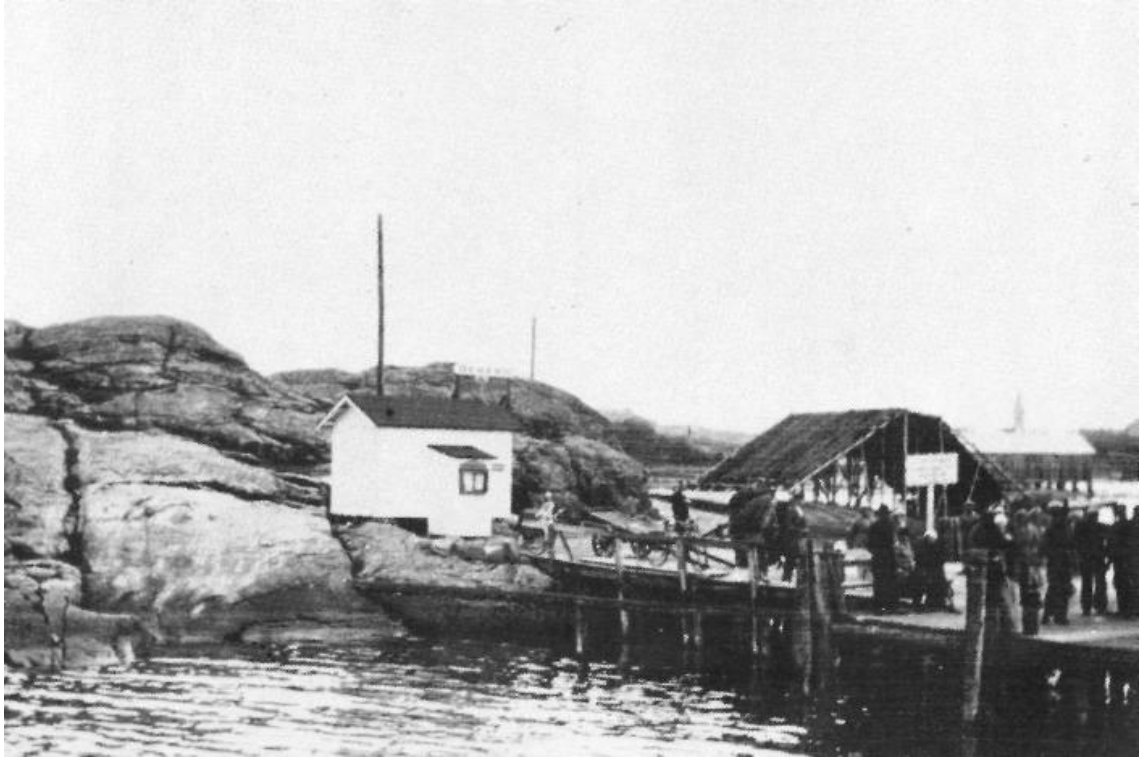

"Gamla Åmbådsbrögga". Gamla ångbåtsbryggan på Björnhuvudet (1920-talet).

Resenärer på väg till ångbåten (ca 1930).

Ärlan och Ejdern vid gamla ångbåtsbryggan.

Gyltra	se Gryda
Gôrkôl	Ordet *gôr* används om kletiga och ofta illaluktande företeelser, som dy, var, inälvor från fisk osv. Sjöbotten i viken vid kullen är dyig. Kanske kommer namnet härifrån. Ett annat förslag är att det skall ha legat ett trankokeri här, med en grumsedamm (gromsedamm). Dvs. här samlades avfallet från trankokeriet.
Hale backa	Backarna är hårda och steniga (hal = hård).
Hamna	Den stora hamnen på Öckerö.
Hesbôn	Hesbåden (Hästebåden) ligger väster om Öckerö.
Håmmerviga	Viken har fått sitt namn av att man fiskar hummer här.
(Håsten)	Ett skär på Öckerös västsida.
(Håstensbôn)	En både intill Håsten.

Hängedyt	Området var förr delvis uppodlat och delvis betesmark. Äldre personer har berättat, att när man i början av 1900-talet grävde här, kunde man träffa på stora ekstubbar. Det har en gång varit åtminstone delvis trädbevuxet. Tvärs över Hängedyt gick förr ett stort dike, som mynnade ut i Lilla Kärrsvik. Här kunde pojkarna ibland roa sig med att fånga ål.
Hôlmaa	Ett bebyggt område i Nordgård. Personer som bor i området, har berättat att det förr var ett tuvigt område med många och ofta vattenfyllda hålor emellan tuvorna här. De tror att dessa hålor gett upphov till namnet. (Se bild vid Nolgål).
Hôltet stora och lella	Stora och Lilla Håltet (Holtet, Hultet). Ett större och ett mindre stenigt område öster om Prästängen. Att svenska uttalet skulle vara hult, är väl inte troligt. Hult användes ju i betydelse skogsdunge och vegetationen här består av ljung, gräs och krypande buskar. En forskare har holt med betydelsen: a) ojämn, ofta stenigt stycke jord b) backe, stenig och ojämn Hôl = hål, kanske också kan passa in här. Det finns gott om hålor mellan stenarna här.
Hôrstebacke	Namnet kan komma från ett gammalt ord (hors = häst).
Högekôl	Kullen är högre än de intilliggande kullarna.
Höwen	Högen är ett bebyggt område, en förhöjning på ett annars stort platt område (höw = hög).
(Höwenväjen)	En väg som går från Högen över ängarna mot Intaget.
Intaget	Ett bebyggt område. Intag, en sidoform till intaga = oskiftad mark som inhägnats för odling. Intag kunde också bara betyda, odling i utmarken, nyodlad mark. Den behövde alltså inte vara inhägnad.
(Intagsväjen)	Vägen genom Intaget.
Jacobs bratt	Brant bergvägg i Båskär vid Röd sund, som stupar ned i havet. På ett ställe bildar den ett överhäng, under vilket man kan sitta utan att ses ovanifrån. Det finns en historia som talar om hur den fått sitt namn. En man, Jacob blev när han låg ute och fiskade tillfångatagen av ett danskt örlogsfartyg och beordrades att lotsa detta in till kusten. När de närmade sig land satte Jacob

fartyget på grund, hoppade överbord och sam iland. De danska knektarna tog upp förföljandet, men Jacob hade fått ett litet försprång och när han kom till den här bratten kastade han hatten i sjön. Han kröp sedan ner och gömde sig under den utskjutande kanten. När knektarna kom fram, såg de hatten på vattnet, men inte en skymt av Jacob. De trodde då att han störtat utför stupet och drunknat, så de gav upp förföljandet och återvände till skeppet.
En person har hört namnet "Jacobs hatt" (överhänget kan liknas vid ett hattbrätte), en annan "Jacobs spratt". Det torde dock röra sig om hörfel, eller en hopblandning av Jacobs spratt med hatten.

Jeddekôl — Get = jed, i pluralis jedder. Troligen har man haft getter här förr. På 1940-talet syntes fortfarande tydliga rester av att det på sydsidan funnits en inhägnad av sten, idag syns endast svaga spår av den. Troligen var det en inhägnad för getter och får.

(Julias li) — Namn efter Julia som bodde här bredvid. Yngre namn på samma lid är efter Roos. Han bodde här senare, fast på andra sidan vägen. Roos hade där en handelsträdgård fram till 1985.

(Juljuses Brögga) — Julius brygga, f.d. Martins brygga. Martin byggde bryggan, som sedan övertogs av Julius Eliasson. Här fanns oljeförsäljning och här packades också sill. Jannes vadbinderi kom sedan att ligga här.

Jällvi — På öns västsida, strax innanför viken ligger ett högt berg (Flauwet). Det kan liknas vid en hjälm, som kanske har gett upphov till namnet. Man känner från Bohuslän till, att en hög bergkulle liknat en hjälm. Den har gett namn, där hjälm ingår, till omkringliggande område. För detta förslag har vi inga som helst bevis, orsaken till namnet kan vara en helt annan.

Jällvi flu — Ett flu utanför Hiällvik (flu = ett grund som ligger strax under vattenytan så att sjön bryter över, men är sällan torrlagt).

Jällvi tange — Den utskjutande udden mellan Hummerviken och Hjällvik.

(Kalle Skotas brögga) — Bryggan byggdes av Kalle (Karl Johansson) nedanför hans hus vid Brätten.

Området mitt på kortet är Högen, "Höwen" (ca 1920).

Samma vy på 1930-talet, dock något förskjutet så att Högen syns till vänster och till höger ser man här Trängeberga.

Samma vy på 1940-talet med Högen i mitten.

Filadelfia (1950-talet).

Jakobs bratt.

Bryggan vid "Kågenes", Kågenäs. Jakobs bratt syns på udden som sticker ut till höger (1920-talet).

(Kalle Västers brögga)	Karl Bryngelsson hade denna brygga. Han kallades även "Kalle ve klacka" (klockan), då han en tid bodde intill den gamla klockstapeln.
(Kalle Västers li)	Den lilla liden mellan Henrys kiosk och banken.
(Kalle Västers skär)	Ett skär intill Kalle Västers brygga. Skär och brygga försvann när hamnen byggdes på 1930-talet.
Kanndaln	Bebyggt område. Vi vet inte hur namnet har uppkommit.
(Kanndarslia)	Kanndalsliden går från Sörgårds gärde upp till backkrönet. Den har fått sitt namn för att den leder till Kanndalen.
(Kanndarsväjen)	Kanndalsvägen går genom Kanndalen till Hönöbron.
Kiirn	Vattnet mellan Lammholmen och Öckerö. Vattnet har förr gått in som en kil här, därav namnet.
Klöddervigа	se Lella viga
(Kotrampet)	Stig som gick från Stenklöverna över berget till Intaget.
Krabbasdammen eller Krabba	Namnet kommer från djurnamnet krabba. Krabba ingår också i namn på intilliggande område.
(Krabbhall)	Berghäll som nu är borta. Den låg där Övarvet nu har sin slip. I början på 1900-talet sades det, att hit upp gick vattnet förr. Då kunde man fortfarande se rester av pålar till bryggor där.
Krabbhallsbacken	se Vabacken
(Krabbhallsbrögga)	Bryggan är borta.
Krabbeskärt	se Skärt
	Av dessa namn där krabba ingår används idag bara Krabbasdammen. De andra namnen har dött ut. Namnen härstammar säkert från den tid (på 1800-talet) då här endast fanns några små bryggor. Säkerligen fanns det då gott om strandkrabba här.

Hjällvik, "Jällvi" (1920-talet).

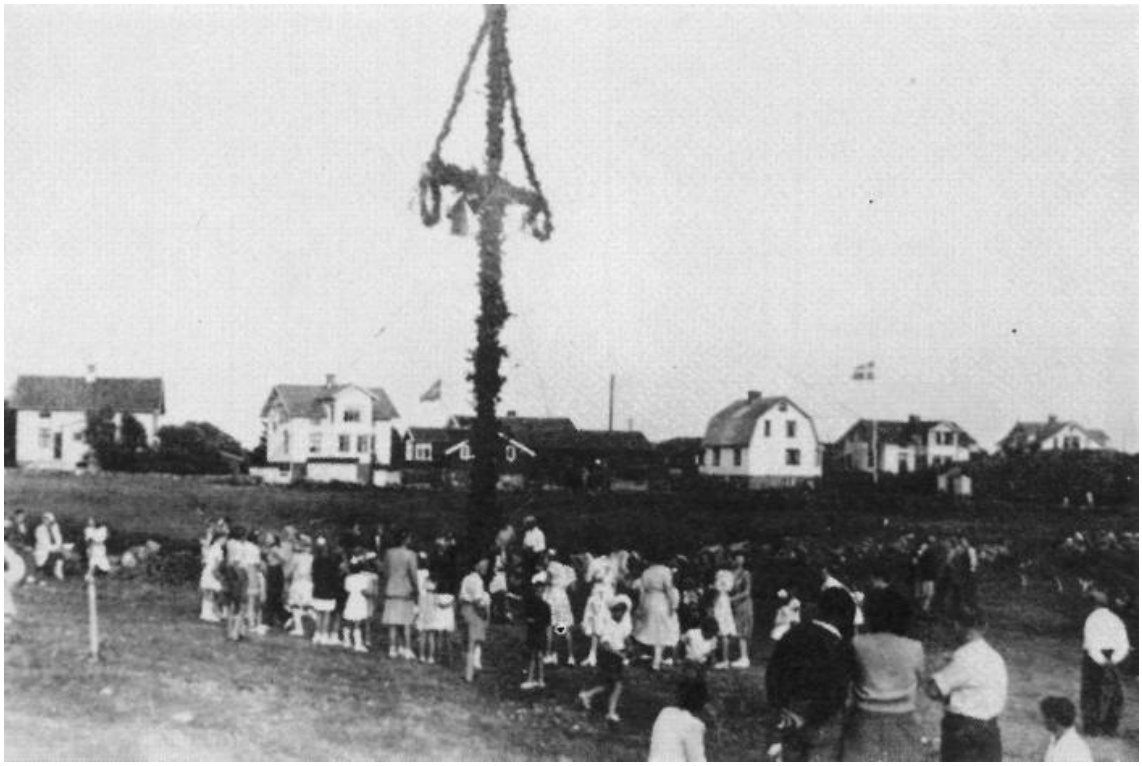

Midsommar i Kanndalen, "Kanndaln" (1940-talet).

Den första Hönöbron (1920-talet).

"Kärringa å Gåbben" på "Krågefjäll", Kråkefjäll.

Krabbsigera	Krabbsvigera (krabbsvikarna) som det också kallas ibland, är det sänka området innanför Brevik. Området har idag växt igen, så några större polar ser man sällan nu. På 1920-talet kunde man fortfarande åka skridskor här på vintern, om det var mycket vatten. På sommaren kunde man fånga strandkrabbor här, som krupit upp vid högvatten. Området är fortfarande sankt. Det rinner en liten "bäck" härifrån, ut i Brevik. Första delen av namnet kommer ifrån att det skulle ha funnits gott om strandkrabba här. Slutleden kommer från det Bohuslänska dialektordet sik = sankt ställe, däld där vattnet rinner fram, pöl.
(Krestôffers li)	Liden från backkrönet (där Kanndalsliden slutar) ned mot Kanndalen. Den har fått sitt namn efter Kristoffer som bodde nedanför liden i Kanndalen.
Krogen	Det finns två platser på Öckerö med detta namn, en i Sörgård och en i Nordgård. Krok heter på dialekt krog och namnet syftar på områden som ligger i en avkrok till den ursprungliga bebyggelsen.
Krogebärja	Bergspartiet vid Kroken i Sörgård.
Krutbacken	se Antons backe
Krågefjäll	Har troligen fått sitt namn av att kråkor hållit till här. Här finns ett ankringsmärke för militären, uppfört 1905. Det består av två vita pelare med svarta toppar. Dessa kallas för *"kärringa och gåbben"* (käringen och gubben).
Kulongeviga	Har troligen fått sitt namn av den rika förekomsten av strandsnäckor (Littorina, Litorea) som på dialekt heter kulonga.
Kågenes	Kågenäs är sedan lång tid tillbaka en tillläggsplats för båtar. Kåg = mindre odäckad fiskebåt av viss typ, som var vanlig här vid sekelskiftet. Ordet kåg kommer från holländska kog, kogge (holländsk båttyp).
Kågenes bôn	Både som genom landhöjningen nu snarast är ett litet skär, utanför Kågenäs. Enligt en gammal sägen sitter havsfrun här i ottan och kammar sitt hår.
Kärrsvi stora och lella	Stora Kärrsviks strand består av stora stenar. Lilla Kärrsvik strand var också stenig, men här ligger nu brännerit (sopstationen och viken har fyllts upp till stor del. Strax öster om Stora Kärrsvik ligger Rördamm och där finns

	också ett område med buskvegetation. Ordet kärr kan komma från att man liknat Rördammen vid ett kärr, eller kärr i betydelsen buskage, som är vanligt i Bohuslän. Kärr = buskage, snår av låga träd och buskar på lägre, ofta fuktig mark. En liten vik intill en större får ofta sitt namn efter den stora viken. Här: lilla Kärrsvik bredvid stora Kärrsvik.
(Körkebrögga)	Kyrkbryggan byggdes av Hönöborna, nere vid stranden i Bora, innan Hönöbron byggdes. De skulle ju ha någonstans att lägga till med sina båtar, när de skulle till kyrkan på Öckerö.
Körkebärjet	se Sörgårds vale
(Körkelia)	Liden från Sörgårdsvägen upp till nya kyrkan.
Lammhôlmen store och lelle	Här släpptes fåren på bete. I början på 1900-talet hade man även kaniner här. Området är fågelrikt och skyddat under våren. Lilla Lammholmen, liten holme strax intill den stora på östsidan. Här fanns det små åkrar förr.
Langesann	Flackt område, med lång sandstrand, som sträcker sig från Udden upp till Hälsöbron. Området vid cementfabriken var förr väldiga tuvigt och kallades därför ibland Tuvera (Tuvorna).
Lange tange	Den tånge (udde) som sticker längst ut i havet på Öckerös västsida.
Langetangebôn	En både utanför Långa tången.
Lella hamna	En småbåtshamn längst in i Hamnen.
Lella viga	Liten vik vid Hjällvik, kallas ibland också Klödderviga. Förr hämtade man ofta klödder (tång) här, som efter stormar kastats upp i rikliga mängder.
Lellevale	Lillevale i Nordgård, en liten bergkulle som också fått ge namn åt området omkring.
(Lellevaleväjen)	Vägen från Nordgård ut till Lillevale.
Leskär	Skär utanför Björnhuvudet.
Lokalbacken	se Vabacken
Lunn	Området ligger alldeles intill Öckerö gamla kyrka, och

kallas Lund(en) efter en eklund som delvis finns kvar här. Troligen är namnet mycket gammalt. Platsen där kyrkan står tros i gamla tider ha varit en hednisk kultplats, en offerlund. I området har man funnit en offersten, en s.k. älvkvarn, som nu är uppställd utanför kyrkan. När kristendomen gjorde sitt intåg här, var det vanligt att kyrkan byggdes på eller intill de gamla hedniska kultplatserna. Sannolikt låg det redan på hednatiden en stor eklund här och kanske denna med sin centrala betydelse genom tiderna gett upphov till namnet Öckerö.

Maa — Maden är ett ängsparti i Nordgård.

(Martins brögga) — se Juljuses brögga

(Martins brögga) — Denna brygga i Bagglebo, var en tid tilläggsplats för ångbåten.

Neckens backe — I viken utanför, växer en krusig, hårbandsliknande tång som kan bli ett par meter lång, och som ibland kallas Näckens hår (*laminara saccharina* = bladtång, skräppetare). Kan den ha gett namn åt backen, eller har man sett Näcken sitta här och vinka åt havsfrun på den närbelägna Kågenäsbåden?

Nolbrevi hövve — Udden norr om Brevik.

Nolbärjet — se Brattudden

Nolgål — Nordgård är ett bebyggelsenamn, ett av de två äldsta gårdsnamnen. Gårdarnas läge på ön gav namnen Nordgård och Sörgård.

Nolgårs järle — Nordgårds gärde, ett stort ängsparti i Nordgård.

Nolgårs vale — Ett bergsparti vid Nordgård (vale = vårde = sjömärke uppställt på berg). Detta tyder på att det en gång stått ett sjömärke här, av något slag, fast det sedan länge är borta.

(Nolgårsväjen) — Nordgårdsvägen går från Börsviks håla till, och genom Nordgård.

(Prästebrögga) — Här lade prästen till, när han kom från Torslanda och skulle till Öckerö. Den byggdes för detta ändamål. Bryggan låg nere i Hamnen och är borta nu.

Del av Norgården i förgrunden. De bortersta husen något till höger om mitten är det område som kallas Banken. Det ensamma huset på mitten i högerkant är Gamla Missionshuset som nu är borta (1920-talet).

Också här Norgård i förgrunden. Området längst bak till vänster är Hålmaden, "Hôlmaa".

Norgård, "Nolgål". Den öppna platsen är den som kallades "Fram i gårn". Det stora huset bakom den är - Georg Karlssons affär nuvarande Norgårdens Interiör (1950-talet).

Gamla Missionshuset (1928). Mannen på vägen är Bernhard Hansson.

Prästänga	Ängen ingick i prästens befattning och avkastningen härifrån tillföll honom, men han fick själv sköta om bruket av den. Här bodde Öckerös första komminister. Området är nu en idrottsplats.
(Rooses li)	se Julias li
Rävhôlmen store och lelle	Stora Rävholmen är Öckerös nordligaste udde, förr skild från Öckerö av ett smalt sund. Lilla Rävholmen ligger strax söder därom. Stora och Lilla Rävholmarna skiljs åt av ett sund, men man kan vid lågvatten ta sig torrskodd över, genom att hoppa på de stora stenar som då sticker upp. Rävar förekommer normalt inte på Öckerö, men under isvintrar kan de ibland ta sig över från fastlandet på isen. Det finns berättat att när så skett, brukade man förr ordna skallgång och driva ut rävarna till Stora Rävholmen, där de dödades eller svältes ut. Här har under senare år funnits rävar, liksom på andra platser på ön och i socknen.
Räveknall	Högsta punkten på Stora Rävholmen kallas ibland för Räveknall (Rävknallen).
Rördammen	Rördammen har fått sitt namn av att det växer rikligt med vass här, som på dialekt heter rör. Dammen är nu nästan igenväxt. Den var förr en fin skridskodamm och innan ishallens tillkomst hade man här en ishockeyrink. Vintertid kan man fortfarande åka skridskor här, trots att ytan att åka på minskat. Under vår och sommartid kan man, i vassen och i området runt om, se en hel del olika fågelarter. Förr, när man använde blodiglar för åderlåtning hämtade man iglar här.
Rö sönn	Sundet mellan Öckerö och Hönö Röd. En bro över sundet förbinder Öckerö med Hönö.
Saltarsviga	Saltarsviken kallas ofta bara för Saltars. Har troligen förr hetat Saltkärrsviken eller Saltdalsviken, namn på gamla kartor tyder på detta. Salt åsyftar nog här sumpig äng, sank mark med salt bete (saltvattnet gick stundom in över ängen). Möjligheten finns att här legat ett saltsjuderi i forna tider. Vi kan inte säga något säkert om det här namnet. Det förekommer inte att man säger Stora Saltarsviken.
Lella Saltarsviga	Lilla Saltarsviken är en liten vik mellan Saltarsviken och Brevik.

Saltboholmen store och lelle	Stora Saltboholmen ligger utanför Rävholmen. Där har troligen funnits ett saltsjuderi på 1600-talet och då också en eller flera bodar (bo = bod). Lilla Saltboholmen ligger strax intill, västerut.
Sannviga	En liten vik med sandbotten. Viken är en rest av det sund som skilde Rävholmen från Öckerö.
Selskär	Ett skär utanför Stora Kärrsvik. Det brukade förr ligga sälar här.
(Silleknudera)	Ett skär, väster om Öckerö. Det ligger i närheten av Bolleskären, utanför kartan.
Skalkeli eller Skackeli bärja	Båda uttalsformerna förekommer och det är svårt att säga vilken som är rätt. Hur namnet uppstått, vet vi inte. Formen skal kan komma från skal = musslor. Kanske fanns det förr gott om sådana i viken nedanför. Skack = sned, kanske kan härröra till bergen och sluttningen, där det ligger en grotta.
Skalkeli eller Skackeli körka	Det är en grotta i berget och det finns ett gammalt talesätt som säger, att om man går in här kan man inte komma ut, om man inte kan läsa Fader Vår baklänges. Grottor i berget benämns ofta i trakten för kyrkor.
Skalkeli eller Skackeli skära	Skär i viken nedanför Skalkelid kyrka.
Skomagern och Skräddarn	Skomakaren och Skräddaren är två skär nära varandra, utanför Öckerö i Tjolmen. Några säger, att man skall lyfta på mössan eller hatten och hälsa på dom när man seglar förbi, för så gjorde man förr. Andra säger, att man försökte få någon annan att lyfta på mössan eller hatten här... Om dom gjorde det då sa man *"jasså du lötter på hatten för skräddarn å skomagern"*. Namnen kan också vara noanamn.
(Skutskär)	Skär inne i Hamnen, som är borta nu.
(Skutskärsbrögga)	Brygga vid Skutskär, som är borta nu.
Skutskärsbôn	Båden ligger utanför inloppet till Öckerö hamn, utmärkt med ett kummel. Innan kumlet restes var det en förrädisk både.

Saltarsviken, "Saltarsviga" (1920-talet).

Saltarsviken (1940-talet).

Skärhamsbärja	Skär och båtplatser vid den östliga delen av bergspartiet har troligen gett namnet. En stor del av bergen är idag bebyggda, här ligger Solhöjdens sjuk- och ålderdoms-hem, samt ett stort antal pensionärslägenheter.
(Skärhamsås)	Den högsta delen av Skärhamnsbergen.
Skärt eller Krabbeskärt	Krabbeskäret är det äldsta namnet, men det används inte, man säger bara "Skärt". Ett stort skär i Hamnen, med sjöbodar och båtplatser. Förr fanns det också en slip här. Sedan en del år tillbaka kan man ta sig över hit, via en bro.
Slätta bärjet	Släta berghällar vid sjökanten i Båskärsbergen.
Smebärja	Smedbergen ligger öster om nya kyrkan. Här bodde en smed i början av 1900-talet.
Småsta	Bebyggt område, första området som kommunen köpte och exploaterade.
Smôrkôl	Smörkullen ligger bakom Nordgårdens Grönsaksaffär, En liten kulle, som man inte vet hur den fått sitt namn, möjligen har man liknat den vid en smörklimp. Det finns en uppgift om att den också kallas Stackars brått. Det sägs att det spökar här.
Stageskär	Skär utanför hamnen. Troligen har det stått en stång här, av något slag ev. ett sjömärke (stage = stake, stång, käpp).
Stangefjäll	Bergsparti, där det troligen stått en stång, till ledning för sjöfarare (stäng = stång).
(Stangefjällsli)	Liden går upp från Småstad och sen längs Stångefjäll norrut.
Stenklövera	Bergsparti mellan Intaget och Prästängen, där det finns en mängd klåvor (skrevor). Högsta delen kallas ibland *"Sneckarns kôlle"* (Snickarens kulle), efter en snickare som byggde sitt hus här nedanför.
Stenås	Platsen är översållad av stora stenblock. Det berättas att när man fått en kyrkklocka på Öckerö, blev jättarna på Rörö så störda, att de i vredesmod kastade stenar mot Öckerö för att förstöra klockan. Stenarna nådde dock inte fram, utan blev liggande här i Stenås.

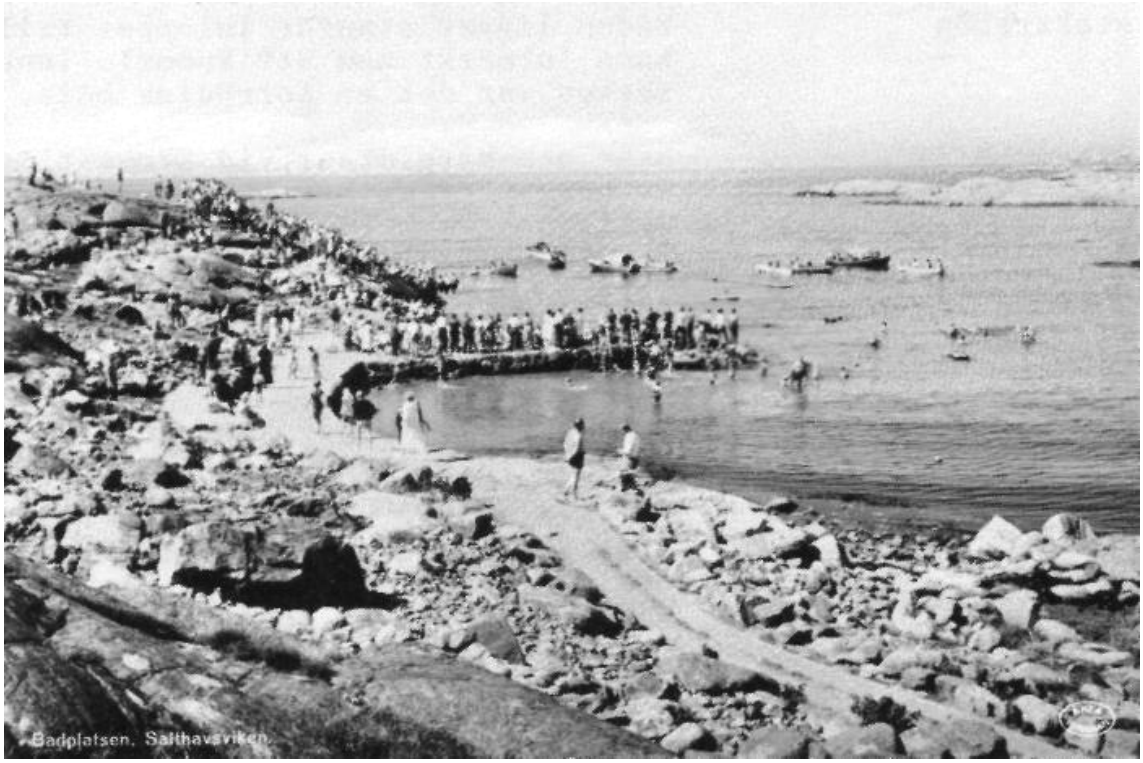

Simpromotion på 1950-talet.

"Swarta nesa", Svarta Näsan (1940-talet).

Stranna	Området vid Hamnen och däromkring.
(Stranneväjen)	Strandvägen går från Julias lid, ner till Björnhuvudet.
Swarta nesa	Udde på Öckerös västsida, liknar till formen en näsa. Hällarna har en svart färgton.
(Swens hôla)	En försänkning i marken i Kroken i Sörgård, där det ofta stod vatten. Är nu ett bebyggt område.
Söbacken	Innan Horstebacke, är numera bebyggd men förr gick här får på bete. Får heter på dialekt sö.
Söbacken	Söbacken ovanför gamla bilfärjeläget, där läkarstationen och stora vägen byggts.
Södda eller Sudda	Vass och gräsbevuxet område, där förr saltvattnet trängde upp vid högvatten. Området är numera delvis bebyggt. Sudd, sôdd = styvt gräs av vissa arter, eller av vatten genomdränkt massa, fuktighet.
Sörrgål	Bebyggelsenamn, ett av de två äldsta gårdsnamnen. Gårdarnas läge på ön gav namnen Sörgård och Nordgård.
Sörrgårs järle	Stort ängsparti i Sörgård, kallades ibland *"Sörrgårsänga"* (Sörgårdsängen).
(Sörrgårs vale)	Här stod, ända tills på 1950-talet, ett sjömärke, ett rös (vale = vårde = sjömärke, uppställt på berg). Öckerös vattentorn är nu beläget här. Många kallar berget för *Körkebärjet* (Kyrkberget), men det kom till sedan nya kyrkan byggts.
(Sörrgårsväjen)	Sörgårdsvägen går från Börsvikshålan till Kanndalsliden.
Sörrpet	En före detta sank utmark, nu bebyggd. Mellanstadie-skolan ligger här.
(Sörns Olles brögga)	Sörns Olles brygga eller Olle Västers brygga. Olof Sörensson bodde "Där Väster", men hade sin brygga nedanför Näckens backe. Här lade Hönöbor ofta till, när de förr skulle till kyrkan.
Tillanders skär	Namn efter Herman Tillander, som byggde en brygga och ett magasin här. Här ligger nu Amigovarvet.
Tjôlmen	Sundet mellan Öckerö och Hälsö.

Del av Sörgården på 1920-talet. Det vita, långa huset till vänster är Erik Larssons affär (nuvarande Sörgårdens Livs).

Sörgården (1950-talet).

"Sörpet", området där nu mellanstadieskolan ligger (1928).

Samma område fast en annan vinkel (1984).

Tjôlmeskärt	Kallas även för Gula skäret. Det berättas att om man såg sjöjungfrun sitta och kamma håret här när man skulle ut och fiska, var det lika bra att vända hem igen, för de fick ändå ingen fisk den turen.
Tomtninga eller Tomtringen	Område i Nordgård där vem som ville fick bygga ett hus, utan att köpa marken. Området skiftades dock senare och de som byggt kunde då få köpa tomten. Kunde man inte köpa, fick huset stå på ofri grund. Det har troligen funnits ett liknande område i Sörgård.
(Tresneppen)	Samlingsplats i Sörgård, för barn och ungdom.
Trängebärja	Namnet kommer från Trängebergsmossen.
Trängebärjsmôsen	Mossen låg där Konsum nu ligger. Mossen dikades ut av en man som hette Örn och kallades för Örns löcka (Örns lycka). Den ligger i ett träng (trång) passage mellan två berg.
Trôllvi	Vik på Öckerös västsida. Någon sägen om troll, i samband med viken, känner vi inte till, men det är möjligt att en sådan gett namn åt viken.
Tuvera	Ett tuvigt område kring cementfabriken.
Tôrkel	Skär utanför Båskärsviken. Skäret är ganska högt och brant. Namnet kan komma från mansnamnet Torkel, eller av Tôr kôl = torr kulle. Skäret är, på grund av sin höjd, nästan alltid torrt.
(Ullas brögga)	Brygga för fiskebåten Ulla, vid Udden.
Vabacken	Här satt man förr och *"bötte vaa"* (lagade vaden). Krabbhallsbacken är ett äldre namn, men Vadbacken är det mest använda. Lokalbacken kallades den också ibland, sedan NTO byggt sin lokal där. Den har också kallats Strannebacken ibland.
Valebacken	Området norr om Sörgårds vale. Namnet är bildat, av att backen ligger nedanför valen. Backen vid Valen = Valebacken.
Valemôssen	Namnet bildat, av att mossen låg nedanför Sörgårds vale. Mossen vid valen = Valemossen. Mossen har dikats ut och är i dag en fin park.
(Valemôsseväjen)	Från Sörgården, genom Valemossen mot Norgård.

Varvet	Strandremsa vid Bora. Här lade Röborna förr upp sina båtar på vintern. Här fanns också ett litet varv.
Västre järlt	Ängsområdet väster om gamla kyrkan. När kyrkogården under årens lopp utvidgats, har det till största delen skett västerut på detta gärde.
Ålekrågeskärt	Ålekråga = skarv. Dessa fåglar har förr haft sitt tillhåll på detta skär.
Ålskinnte tange	Låg, blankslipad häll, som skjuter ut från udden, norr om Hjällvik.
Östre böska	Här fanns förr ett stort bälte av buskar. Namnet kommer troligen av att det låg öster om den ursprungliga bebyggelsen. Troligen har det också, i ett annat väderstreck, legat ett liknande buskage.
Ôdden	En bebyggd udde, som sticker ut i havet på Öckerös östsida.
Öckre eller Öckrö	Första leden kommer från det islänska eikr (ek). Det skall ju förr ha växt mycket ekar här. Namnet nämns på flera ställen i den gamla isländska litteraturen: Eikr eyia (ön). Namnets stavning har under åren förändrats många gånger, innan det fick sin nuvarande form.

Anmärkning:

Stavningen skiftar i Kanndalen (Kandalen) och Norgård (Nordgård). Det beror på att cirkeldeltagarna inte varit riktigt säkra på vilket som är rätt.

Gamla kyrkan vid sekelskiftet. Till vänster i bakgrunden syns klockstapeln.

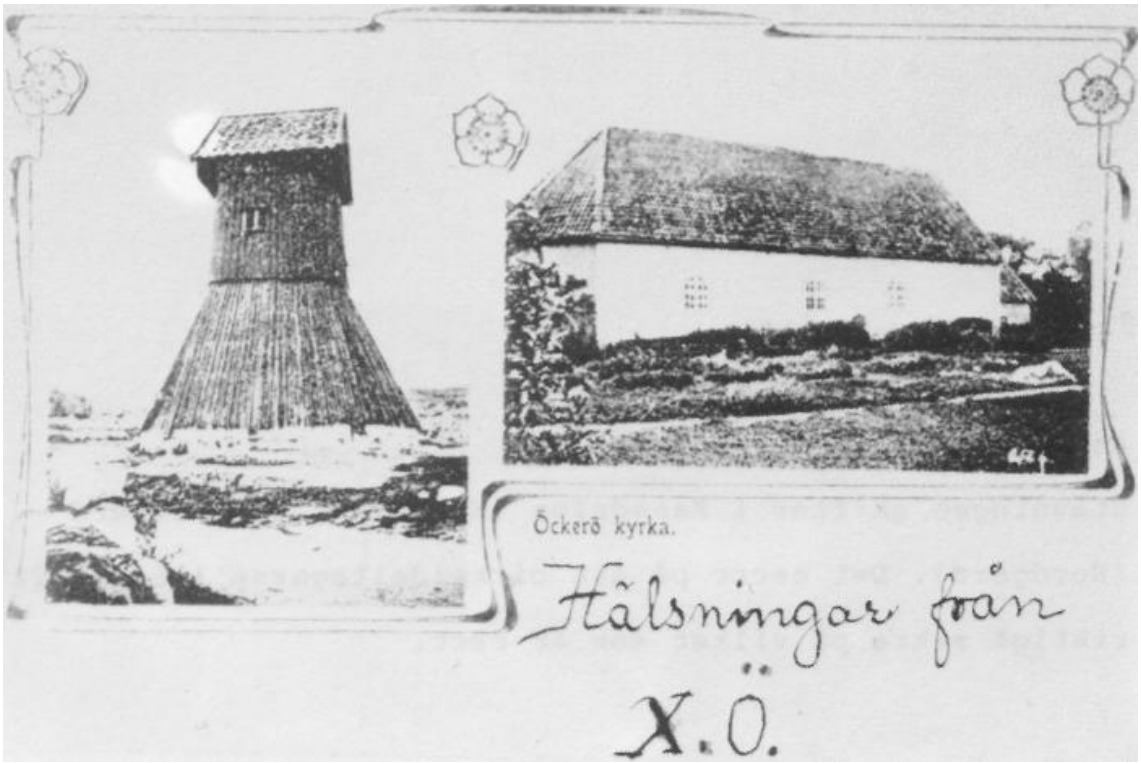

Gamla kyrkan och klockstapeln (ca 1900).

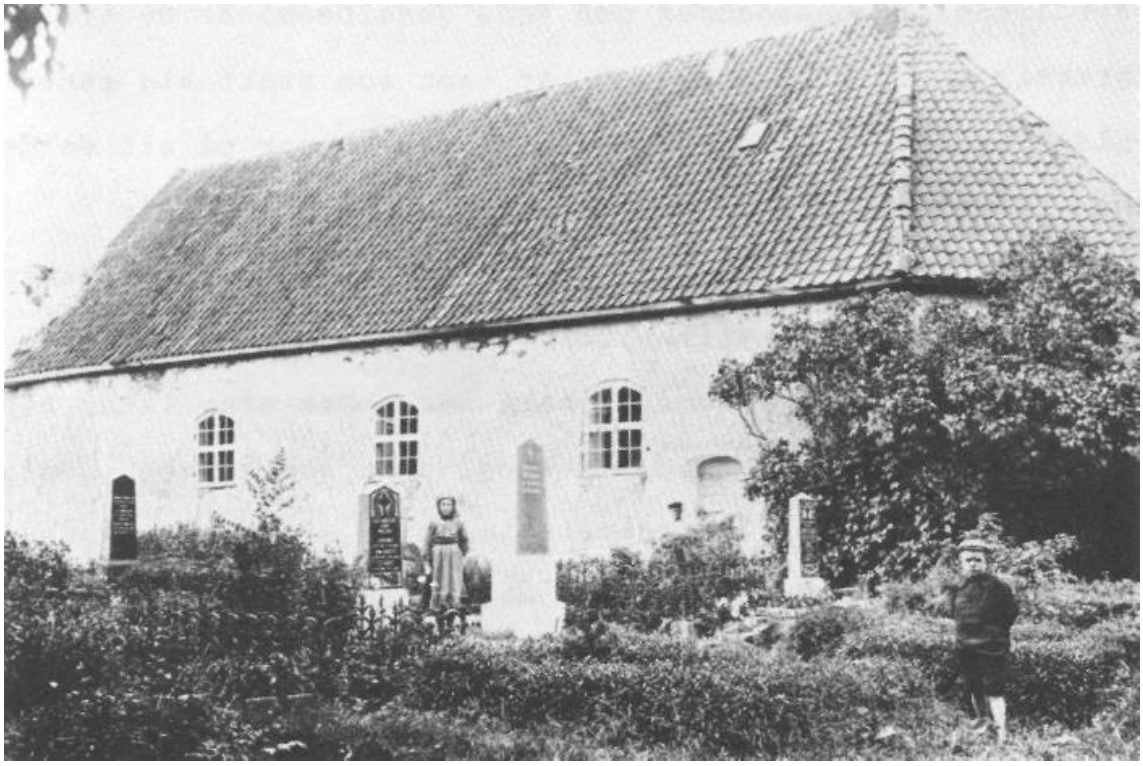

Gamla kyrkan från söder i början av 1900-talet.

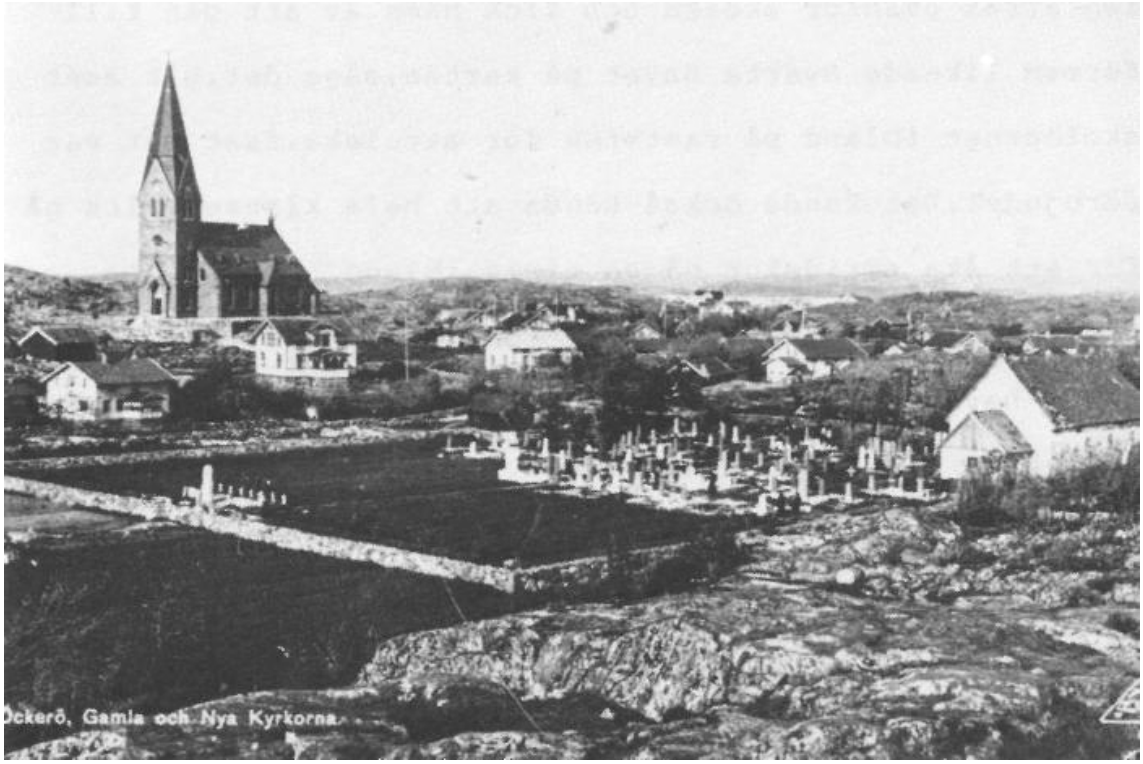

Öckerö gamla och nya kyrka (1920-talet).

Dammar

Som ni märkt har vi på kartan endast tagit med tre dammar: Rördammen, Krabbas-dammen och Anna Jona. Dessa är de tre största och mest kända, och har namn som stått sig genom tiderna. Att vi inte har märkt ut fler beror på att en del har försvunnit genom bl.a. bebyggelse. Det har varit svårt att på de kartor vi arbetat med att kunna peka ut exakt vilken damm som är vilken. Det har också varit så att namnen växlat genom generationerna, barn har under sina lekar hittat på nya namn osv. Sedan finns det namn som kommer igen gång på gång, som t.ex. *"Kattedammen"*, en damm där man brukade dränka kattor, *"Môttedammen"* (mattdammen) där det skurades mattor, *"Kaduse-dammen"* (kadus = dammruda) där barnen fångade dessa småfiskar och *"Bråjupet"*, för djupa dammar.

Många dammar har idag också helt eller delvis växt igen. I Skärhamnsbergen fanns en del dammar, men då Solhöjden byggdes försvann dessa. En av dem kallades *"Svarta havet"*. Den låg strax ovanför skolan och fick namn av att den till formen liknade Svarta havet på kartan, sägs det. Hit smet skolbarnen ibland på rasterna för att leka, fast det var förbjudet. Det kunde också hända att hela klassen fick gå hit för att åka skridskor någon timme ibland.

Där fanns också en *"Kattedamm"* och en *"Môttedamm"*. Andra var *"Vita havet"*, *"Brå-jupet"* och *"Sotaredammen"* (sotare = kaveldun, som växte rikligt i denna damm).

I Båskär har vi dammar med namn som *"Kattedammen"*, *"Store och Lelle Môtte-dammen"*, *"Kadusedammen"*, *"Sejledammen"* (segeldammen), *"Krösedammen"* (kröser

= lingon) och *"Körgårdsdammen"*, från vilken fanns en rörledning förr, så att man fick vatten till kyrkogården. Vidare fanns *"Langedammen"* som nästan är igenväxt, *"Brå-jupet"* och *"Näckrosdammen"*, där det växer näckrosor samt *"Tuvedammen"*. Det finns fler dammar i Båskär än vad vi nämnt här och det har funnits fler. Vissa har nästan helt vuxit igen.

Strax intill soptippen (bränneriet) fanns förr ett par stora dammar som nu också nästan helt vuxit igen. De kallades *"Näckrosdammarna"*. Det finns också ett par mindre dammar som dock inte har några namn. På Norgård vales sydsida finns en *"Kattedamm"* och en *"Môttedamm"*. Uppe på Höge Kôl finns *"Högedammen"*. Det sägs att den aldrig har torkat ut helt hur torr sommaren än varit. Lite väster om *"Anna-Jona"* ligger två dammar, *"Stora och Lella Lôtta"* (Lotta). De håller på att bli helt igenväxta. Det finns en damm som kallas *"Pannkaga"* (pannkakan). Den är nästan helt rund och ligger på Stångefjället. Norr om Hôrstebacke ligger några större dammar. Dessa brukar tillsammans kallas *"Hôrstedamma"*. En av dem kallas *"Kals tôffel"* (toffel). Den har form av en toffel.

"Löcker"

Förr fanns det en hel del s.k. *"löcker"* (= lyckor, dvs. inhägnat område till odling eller bete). Dessa låg som regel en bit från den egna gården. Man odlade upp ett stycke av utmarken, där det fanns jord tillräckligt för t.ex. en potatisåker. Den som inte hade egen mark kunde ibland få odla upp en sådan bit, om ägaren inte ansåg sig behöva den själv.

"Brattelöcka" är den enda vi tagit med på kartan, men det fanns många fler. De flesta är idag bebyggda.

"Löckorna" hade oftast namn efter den som odlat upp dem, t.ex. *"Swensens löcka"* (Svenssons lycka). Den låg ute i Börkemönsters mosse. Öster om Hôrstebacke låg: *"Olle-Pers löcka"* och *"Jannes löcka"*. Ungefär vid första bebyggelsen i Småstad låg *"Pers löcka"*. *"Emmas eller Manwells löcka"* låg öster om tippstation i Kärrsvik. Det fanns många fler. De flesta är borta nu.

Jättegrytor

Jättegrytor finns på ett par ställen på Öckerö. Ett par hittar man om man går ut förbi soptippen i Kärrsvik mot Svarta näsan. Andra finns i nordostlig riktning, några hundra meter från ruinen av gamla missionshuset. En jättegryta finns cirka hundra meter öster om Öckerö nya kyrka. I det närmsta husets trädgård ligger den överbyggd med ett brunnsdäck.

Övriga namn

Det finns också en del andra namn som av olika anledningar visat sig svåra att märka ut på kartan. De är endast använda av ett fåtal personer, oftast de som bor i närheten. De har uppstått genom att man tyckt sig se likheten med någon eller något, eller att här utspelats en händelse av något slag.

"Döingeröst", ett stenröse som låg en bit från strandkanten i Hjällvik. Det är idag borta, men vi har ett gammalt foto av det. Här har man en gång *"rösat liket"* efter en iland-fluten okänd person. Det var i äldre tider ganska vanligt att man gjorde så. När man gick förbi här skulle man förr kasta en sten på röset och säga: *"Ja kasta en sten på dinna döe ben, för att du ska legga där du ä, tess dommeda bler."* Om man inte gjorde så kom gasten efter en och nöp en gul och blå. Man trodde nämligen att människor, som vilade i ovigd jord, gick igen som gastar eller spöken.

I Hjällvik finns också, i själva viken, en sten som kallas *"Lars-Petters sel"* (säl). Vid säl-jakt har en man tagit fel två gånger och skjutit på denna i tron att det var en säl. I Skärhamnsbergen, ovanför Börsvik, finns en bergsformation som kallas *"Karl XII"*. I Båskär finns platser som *"Predikestolen"* (predikstolen) pga. sin bergsformation och *"Ormestenemaln"* som är en stenmal.

"Klämma" eller *"Skreva"* är ett vanligt namn och finns på många platser. Det är en klyfta eller skreva i berget där man förr kastade skräp. Man fick ju själv ta hand om hushållsavfallet förr. Potatisskal, kaffesump och dy1ikt hamnade på "dyngestan" eller en komposthög. Man brände det som gick att bränna, men trasigt porslin, plåt och dylikt hamnade oftast i en *"klämma"* i bergen. Som barn hittade man mycket roligt i dessa *"klämmor"*, saker som man sedan hade och lekte med i sin *"grôtta"* (en lekplats i det fria, mycket provisorisk, som idag motsvaras av lekstugor på tomten).

"Vassnöa" (vattennöden, där *vass* är ett gammalt dialektord för vatten). Det berättas att platsen fått sitt namn, då en gång för längesedan en vandrare skulle ha nekats en skopa

vatten vid en brunn här. Även vassfall (vattenfall), vassgröd (vattengröt), vassvälling (vattenvälling) etc.

Ängsområdet öster om Kanndalsvägen kallades *"Ner i Änga"* av Kanndalsbor. Det låg nedanför (bortom) bebyggelsen. Man talade i Kanndalen också om *"Skeet"* (skiljeväg, gräns). Här gick gränsen mellan två av gårdarna och en liten stig.

Utanför den södra udden, vid Saltarsviken, finns ett stort skär, som skiljs från land genom en naturlig kanal. Denna kanal kallas ofta *"Suezkanalen"* eller bara *"Suez"*. *"Sibirien"* kallades ett område där Långesand börjar. De som hade en åker här tyckte väl att den låg långt bort och att det ofta var dragigt och kallt där. *"Agelia"* (åkeliden) ligger vid Stenås. Här åkte barnen kälke, bob och skidor nedför berget om vintern.

Hamnen

Att märka ut bryggor och annat inom hamnområdet på den karta vi har visade sig omöjligt. Området har sedan sekelskiftet förändrats oerhört. Men i namnförteckningen har vi med namnen.

Före 1920-talet

Från början bestod hamnen endast av några trä- och stenbryggor, men ganska tidigt blev den en centralpunkt på ön. Kring sekelskiftet fanns det bryggor runt nästan hela ön. Man byggde helt enkelt sin brygga och förtöjde sin båt där. Man hade båten nära och den låg

skyddad. Av dessa bryggor är nu många helt borta eller också så finns det bara rester kvar sedan man anlagt mer välordnade båtplatser och badplatser.

Före 1930-talet

Allt eftersom båtarnas antal växte och båtarna blev större och större flyttades fler och fler till hamnen. Här uppstod också slip, affärer, båtbyggeri, vadbinderi och ishus. Hamnen byggdes ut och man anlade kajer och nya bryggor. Sjöbodar byggdes och man muddrade hamnen djupare.

Hamnen efter den första utbyggnaden på 1930-talet. Fotot är troligen taget på 1950-talet. Där småbåtarna ligger är den del som kallades Lilla Hamnen, "Lella Hamna".

Huset till vänster är nuvarande Strandbaren (slutet av 1920-talet).

Vyer från hamnen på 1920-talet.

Vyer från hamnen på 1920-talet.

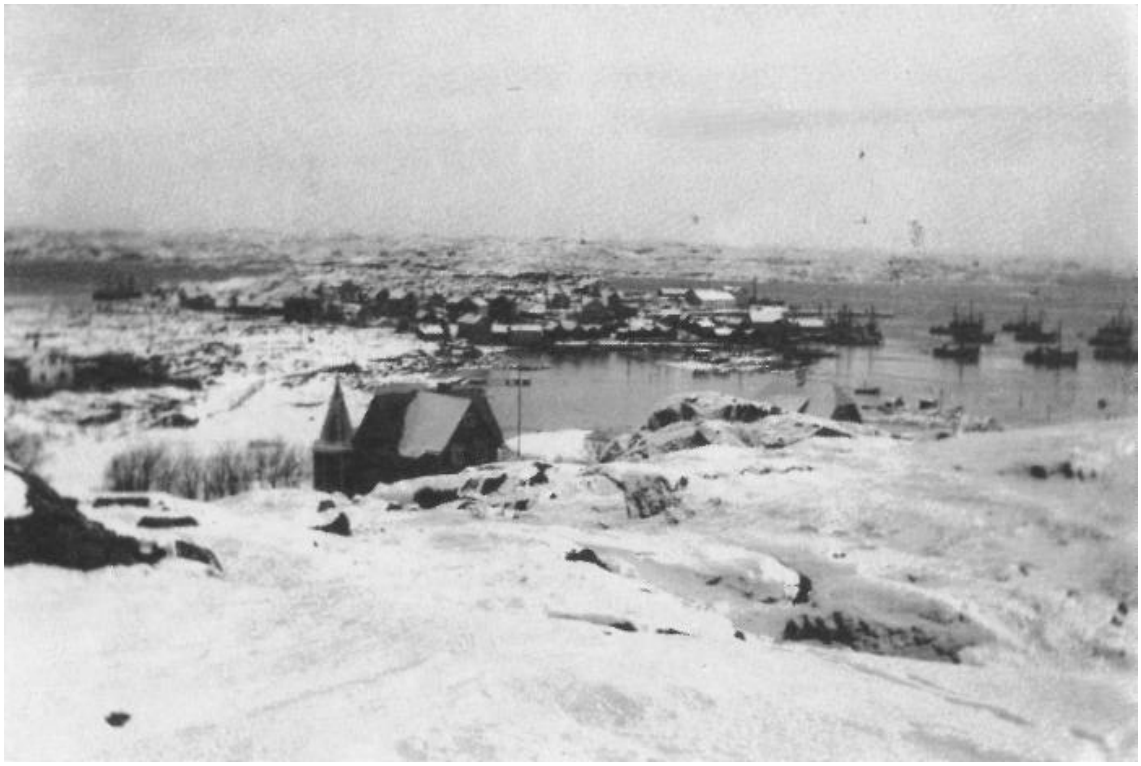

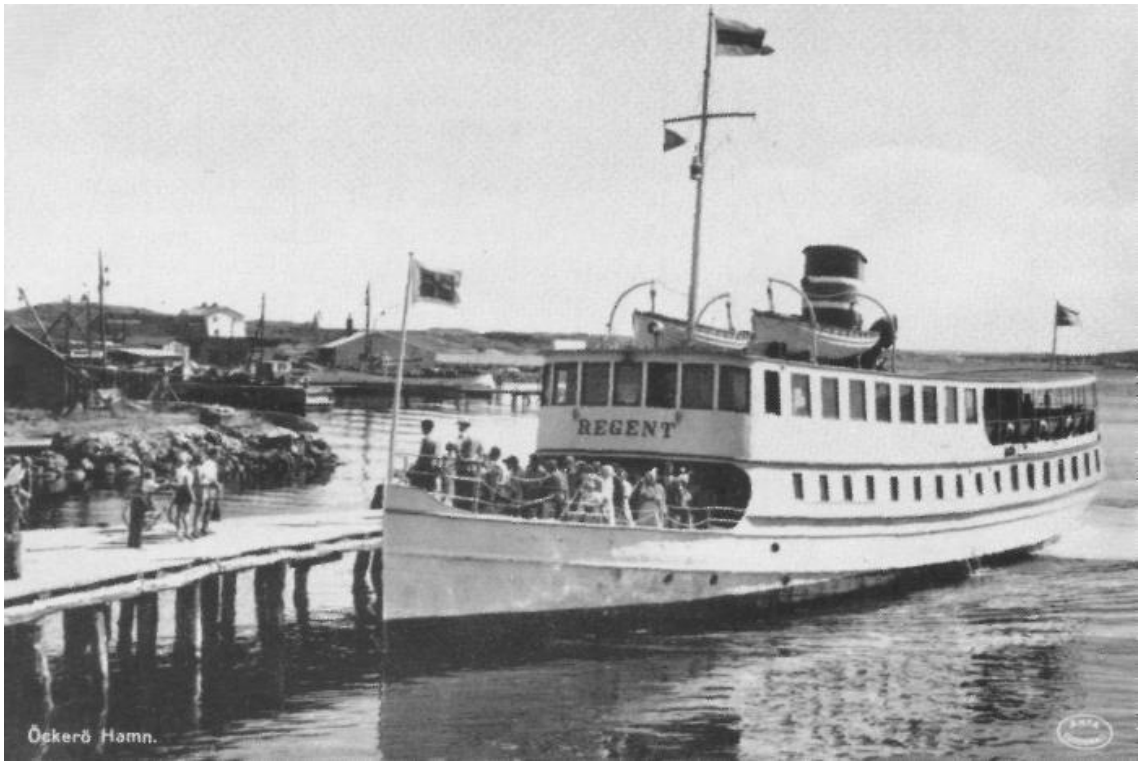

Ångbåtsbryggan i hamnen.

Hamnen efter utbyggnaden på 1950-talet.

Hamnen efter utbyggnaden på 1950-talet.

Grindar

Grindar behövdes förr, så att man kunde stänga av, när djuren släpptes lösa på bete i utmarkerna om våren. Man måste vara noga att stänga grindarna efter sig så djuren inte kom in och betade och trampade ner i sädes- och potatisåkrar. Då fanns det ibland tillfällen för barnen att tjäna en "grindslant", t.ex. när sommargästerna kommit ifrån stan. 5-10 öre var vanligt men det kunde hända att man fick 25 öre.

"Vägen förr så smal ock krokig var.
Med häst och vagn det ändå framåt bar.
En grind att öppna, stänga den igen.
Men det är nu så länge, länge sen."

(Kerstin Larsson)

Grindarna hölls stängda tills man tagit upp potatisen om hösten. Sen fick djuren ströva fritt över hela ön. Hästarna samlades då ofta i flock. Det var ett omtyckt nöje bland pojkarna att skrämma dem i sken till stor förskräckelse särskilt för kvinnor och barn.

"Runt varje åkerlapp en gärdsgård låg.
Ja, där det odlades båd vete, råg.
Nu den idyllen finns ej längre kvar,
den tillhör nu de många flydda dar."

(Kerstin Larsson)

Endast grindar höll ju inte djuren borta. Stängsel av olika slag förekom också. Sten-

gärdesgårdar var det vanligaste. Dessa stängsel och gärdesgårdar kunde också samtidigt markera ägogränser. Idag finns inte många av stengärdesgårdarna kvar. I utmarkerna har de oftast rasat samman och blivit överväxta. På inägorna har de försvunnit då vägar breddats och hus byggts.

Det fanns givetvis flera grindar än de som räknats upp. Men vi har tagit med dem där det var mest genomfart. Idag finns inga grindar kvar.

1. *"Där väster"* - över vägen till Saltarsviken, mellan *"Sörns-Olles"* och *"Augustas"* (korsningen Saltarsvägen - Makrillvägen).
2. På ängarna väster om korsningen Breviksvägen - Västersvängen.
3. *"Brevigrinna"* - där Lillevalsvägen slutar och utmarkerna tar vid. (Lillevals-vägen 47)
4. Över Norgårdsvägen, på väg ut till Hjällsvik, en bit efter korsningen Norgårds-vägen - Olvonvägen - Volleyvägen.
5. Över Norgårdsvägen, mellan *"Svante-Petters"* och *"Sanders-Pers"*. (Norgårds-vägen 60 och 49). Denna grind stod vid gränsen mellan Sörgård och Norgård.
6. *"Petters grinn"* - mellan *"Johan i valns"* och *"Petters"*, över den lilla vägen som går förbi missionshuset. Denna väg var förr vägen till Norgård, innan den nuvarande byggdes. (Valemossen 23-29)
7. Strax nedanför *"Börsvihôla"* när man går mot hamnen. (Över Norgårdsvägen strax efter minnesstenen)
8. Det fanns också en grind över vägen, lite längre ner, mitt i *"Julias li"*. (Nor-gårdsvägen, mitt i liden utanför Börsvik)
9. Vid *"Minas"* på Bratten. (Brattevägen 23)

10. Över Intagsvägen (vid korsningen Intagsvägen - Brattevägen)
11. Mellan Mauritz Corneliusson och Alexius gamla affär (korsningen Skalkeliden - Hårdebacksvägen)
12. Mellan *"Samwells"* och Olle Utbults (över den lilla vägen mellan husen på Intagsvägen 44 och 46)
13. Vid *"Målar Olssons"*
14. Vid *"Kotrampet i Stenklövera"* (Bankevägen 13)

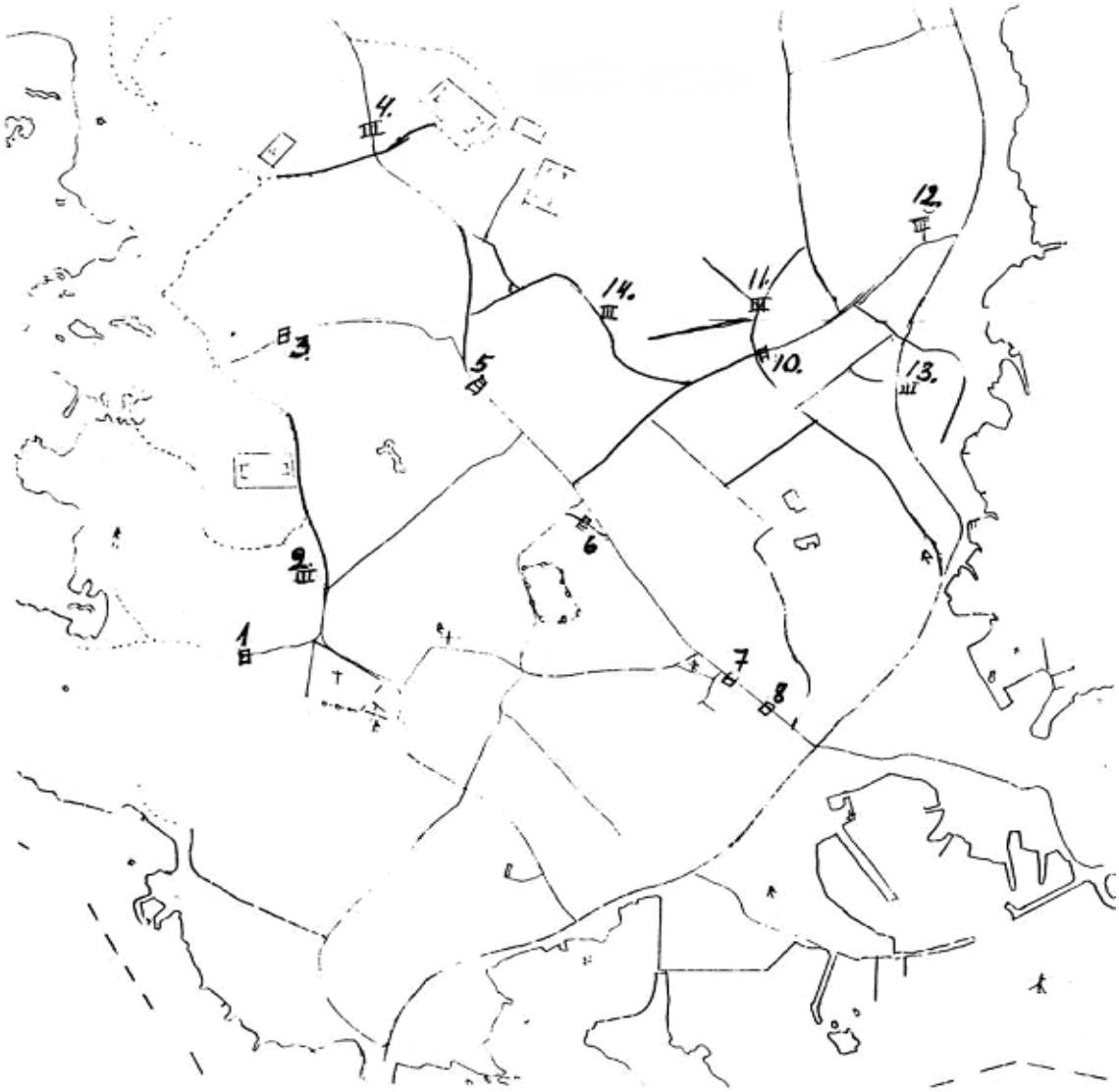

Karta över grindarna på Öckerö.

Här stod "Brevigrinna", grind nr 3 på kartan (1984).

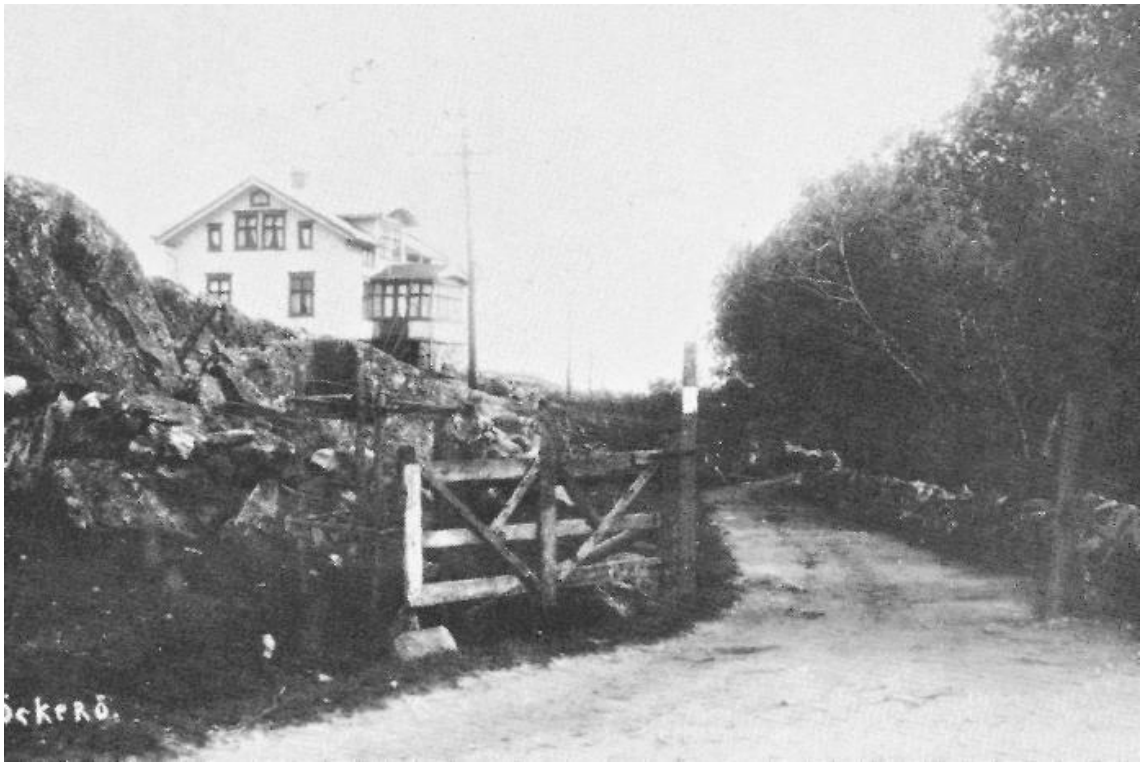

Grind nr 7 nedanför "Börsvihôla" (1920-talet).

Barn vid grinden men eftersom det är vinter blir det inga grindslantar (1920-talet).

Grind nr 12 stod här, mellan "Samwells" och Olles (1984).

Brunnar

1. Troligen Kanndalens äldsta brunn. Här hämtade alla i Kanndalen vatten när deras egna brunnar sinade under torra somrar.
2. I Kanndalen, på ängen lite söder om den föregående. Här ligger nu ett hus: Jakobs Bratts väg 3.
3. Vid "Lill Arons" ladugård i Kanndalen. Brunnen finns kvar i trädgården på Sörgårdsvägen 12.
4. "Ängebrönn" i Sörgård, på "Sörgårds järle" utanför August Corneliussons (östra hörnet av korsningen Sörgårdsvägen - Ekelundsvägen). Här sattes en pump i början av 1930-talet. Pumpen är borta men brunnen finns kvar.
5. Utanför "Johan i Lunns" trädgård vid Sörgårdsvägen (Sörgårdsvägen 57).
6. Anderssons brunn i Sörgård. Den låg på andra sidan vägen, mittemot det lilla röda huset i prästgårdens trädgård.
7. Brygghusbrunn i Sörgård, öster om "flöwekôl". Vattnet i denna användes bara till tvätt och till kreaturen. Den är borta nu.
8. "Smens brunn" var egentligen ingen allmän brunn, men den hade mjukt vatten, så hit brukade Sörgårdsbor gå och hämta vatten, när de skulle koka ärtor. Den låg vid södra hörnet av nya kyrkans parkeringsplats men är borta nu.
9. "Där väster", en allmän brunn för Västerbor, som låg på ängen i korsningen Saltarsviksvägen - Breviksvägen. Här har nu byggts ett hus, Saltarsviksvägen 3, men brunnen finns kvar.
10. "Brunnhôla" i Norgård. En allmän brunn som låg på ängarna söder om det hus som kallas "Brunnhôla".

11. "Källa", en källa i Norgård. Den sinade aldrig. Här hämtade nästan alla i Norgård sitt vatten. Sista tiden brunnen var i bruk hade många hushåll ledningar härifrån. Den är borta nu men låg i korsningen Norgårdsvägen - Högåsvägen. Här ligger nu ett hus (Högåsvägen 2).
12. Uppför backen i Stenås fanns en brunn med mjukt vatten. Den var inte allmän, men hit gick Norgårdsbor och hämtade vatten när de skulle koka ärtor.
13. En allmän brunn på skolbacken vid småskolan. Här ligger nu ett hus (Skärhamnsås 2).
14. "Juliuses brönn", vid "Juliuses affär" (Björnhuvudsvägen 29) med en bod som hade byggts över.
15. "Albert Olsas brönn" på Vadbacken, norr om slipen. I denna hämtade fiskarna också sitt vatten.
16. När vattnet blev otjänligt byggdes en ny brunn, väster om denna, av fiskarna. Den är nu igenlagd men "Albert Olsas brönn" finns kvar.
17. Öckerö Saltsjöbad hade en brunn på Björnhuvudet. Fryshuset står nu där brunnen låg.
18. Brattebrunn, vid "Theodors på Bratten" (Brattevägen 8).
19. En liten källa i Långesand. Ett träkar hade lagts runt den, där vattnet gick i dagen.

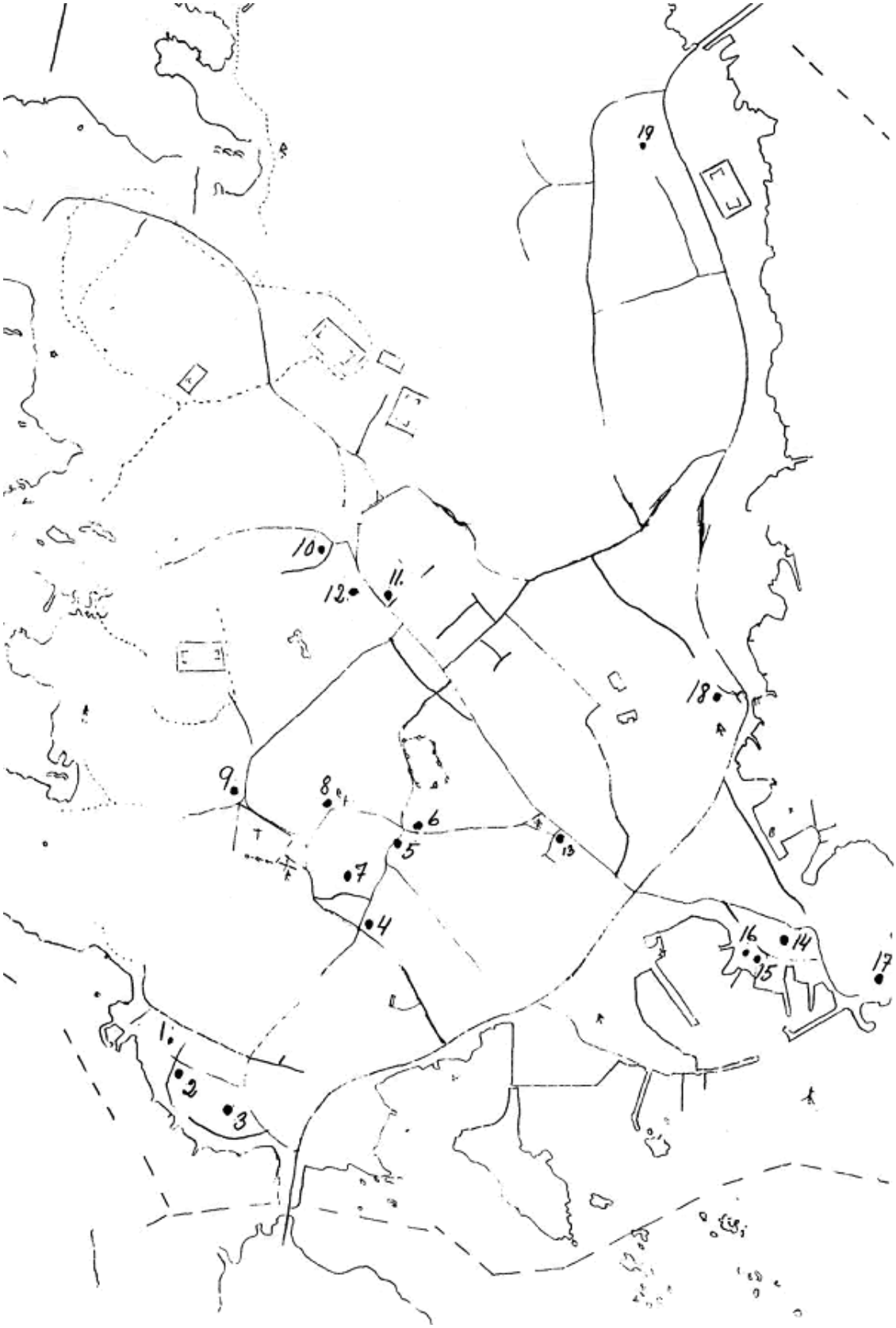

Karta över brunnarna på Öckerö.

Kartor över bebyggelse och vägar 1858 och 1930

Kartorna visar hur vägar och bebyggelse på Öckerö förändrats genom åren.

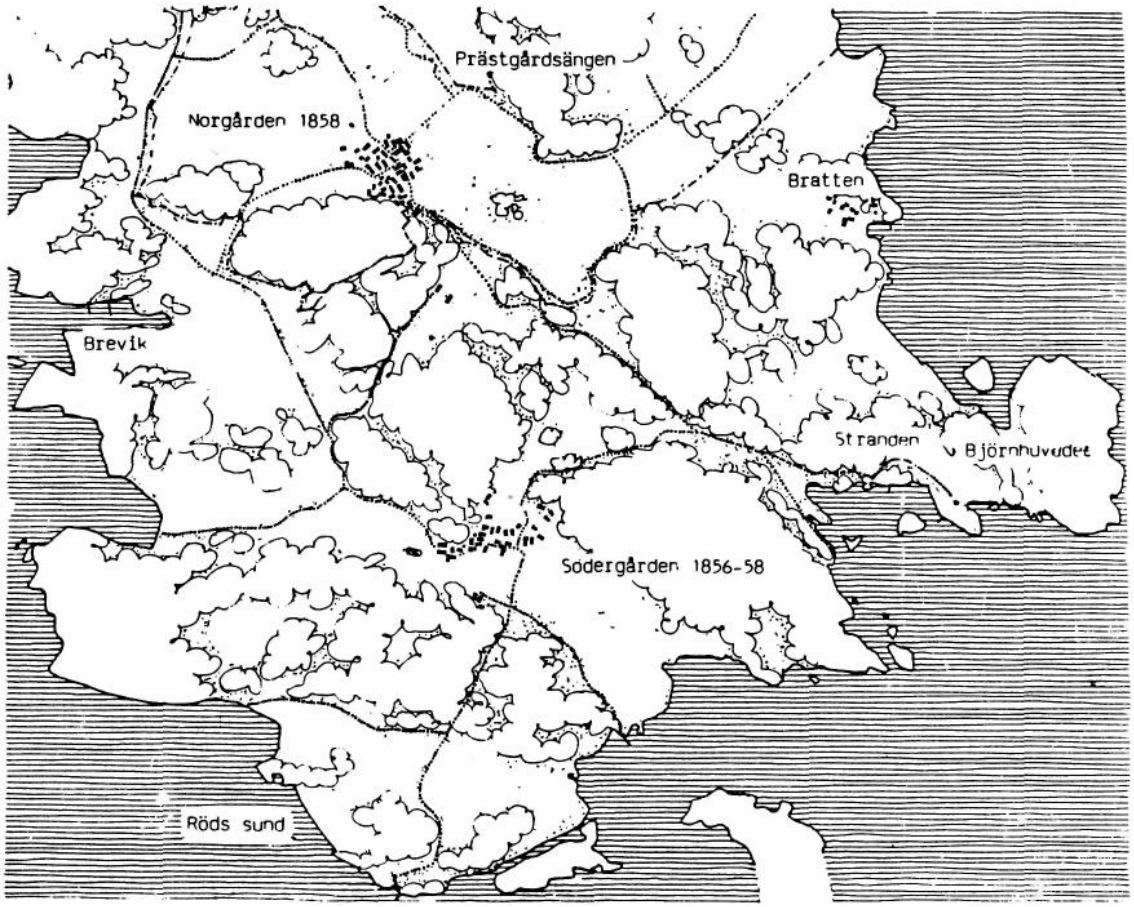

Bebyggelsen på Norgårdens ägor år 1858 och Södergårdens ägor åren 1856-58 enligt olika skifteskartor. Bondbebyggelser låg då samlad i två täta byar. Stigar ledde ner till bryggor vid stränderna. En mindre kluriga med hus låg vid Bratten och ett ensamt vid Stranden. Bebyggelsen från den tiden är nu omgiven av byggnader från senare tid och stora delar av åkermarkerna är bebyggda. Några vägar finns kvar.

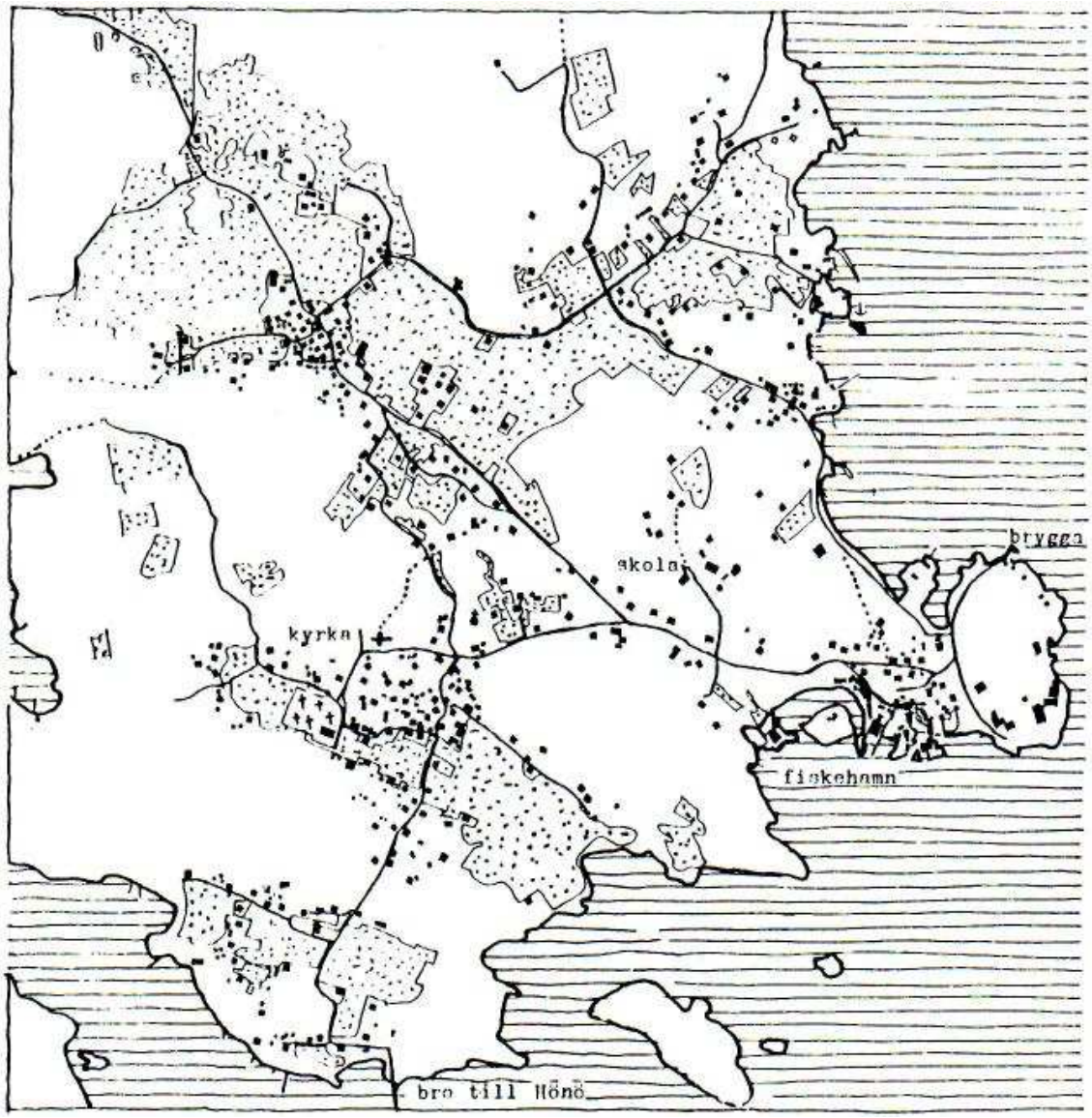

Bebyggelsen på Öckerö enligt den ekonomiska kartan från 1930-talet. Bondbyarna, fiskeläget och den glesare sommarvillebebyggelsen fanns då fortfarande kvar åtskilda av odlad mark eller kala bergs-partier. Vägarna från 1800-talet slingrade fram. En vägbro ledde till Hönö, men bilfärja saknades.

Fina Johansson med systern Maria utanför Finas hus i Sörgård vid 1900-talets början. Här hade Fina också affär.

VI MINNS VÅRT 1900-TAL

"Gamla seder och bruk får ej glömmas

uti minnet de ska leva kvar

som klenoder de alltid ska gömmas

de oss minna om forntida dar."

(Kerstin Larsson)

Familjerna var ofta stora och man var trångbodda, även om man hade ganska stora hus, därför att man vintertid för att spara på veden bara eldade i köket och kanske i ett rum. Sommartid hyrde man ut till badgäster (*"herrskab"*). På sommaren hade man kanske lite bättre plats, men som regel låg man flera i varje rum och ofta flera i varje säng eller soffa. Man bodde ofta flera generationer tillsammans, för man fick ta hand om föräldrar och släktingar när de blev gamla eller sjuka, då de inte kunde klara sig själva.

De flesta var fiskare

I början av 1900-talet var det några familjer som livnärde sig på jordbruk, med fiske som binäring. För de flesta var dock fisket huvudnäringen.

De som hade de större gårdarna hade efter dåtida förhållanden ganska gott ställt. Även om man inte hade så stor gård fanns det flera som hade en ko eller två. Gris och höns hade de flesta. Det kunde också förekomma att man hade får. Och de allra flesta hade

också en potatisåker. För dem som hade fiske som huvudnäring var det ofta svåra tider från sekelskiftet och framöver.

Olika hustyper från Öckerö

Det äldsta bevarade huset på Öckerö, byggt cirka 1750.

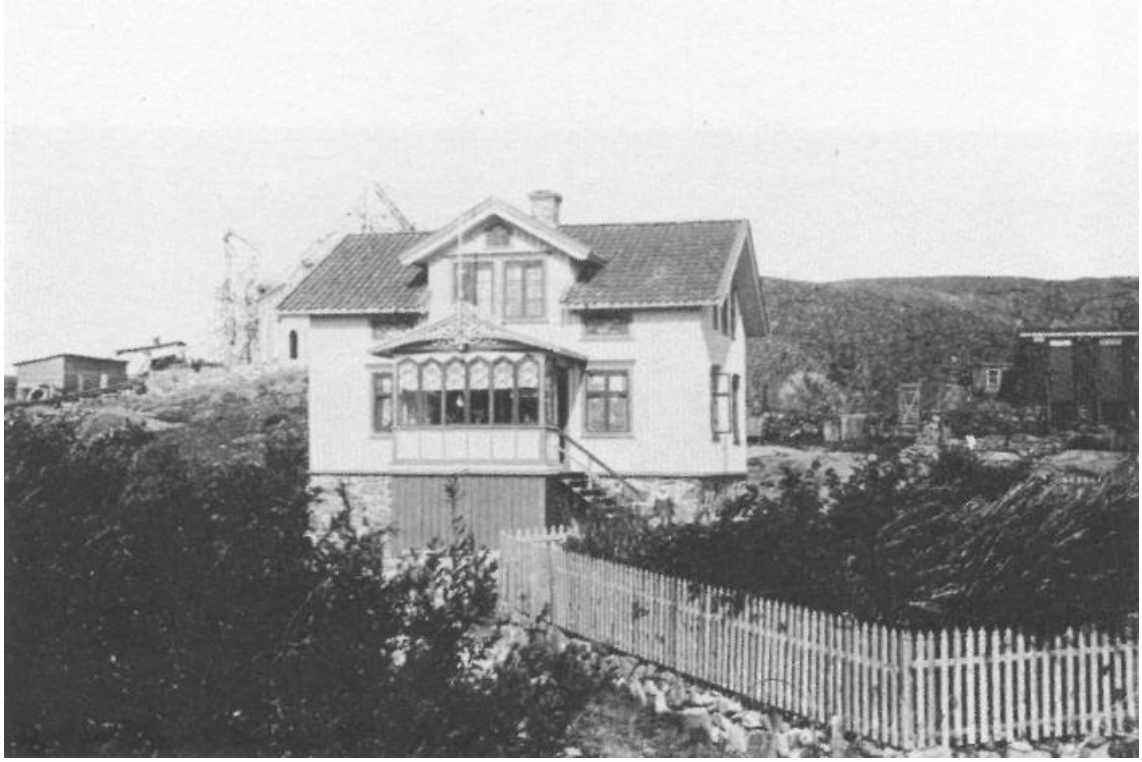

Carl Palms hus i Sörgård, byggt 1898. Vanlig hustyp vid sekelskiftet.

Dubbelhus - vanlig hustyp i slutet av 1800-talet. "Bettis" i Sörgård, byggt cirka 1850.

Hustyp med rund "Frontespis" vilket var mindre vanligt (ca 1920).

Vanlig hustyp med "Frontespis", här Birger Utbults hus byggt 1909 (ca 1930).

Familjeliv

Eftersom fiskare var borta mycket, vilade oftast hela ansvaret för hemmet och familjen på kvinnorna. Det var inte vanligt att en gift kvinna förvärvsarbetade utom hemmet. Det hände dock att en del gick bort och hjälpte till med tvätt, storbak och liknande för att hjälpa upp ekonomin.

Kvinnorna fick förutom sina egna sysslor ofta även hjälpa till utomhus, men männen hjälpte sällan till med hushållsarbetet. Barnen fick tidigt hjälpa till. Det kunde hända att de fick ta ledigt från skolan en dag för att de behövdes hemma t.ex. vid storbak, tvätt och att sätta eller ta upp potatis. Att bära in vatten, såga och hugga ved var pojkarnas lott. Att vara handräckning i hushållet, samt passa småsyskonen var flickornas.

Hilda Svensson på "Sörgåls järle" (1930-talet).

Potatisupptagning på 1920-talet med Klara Utbult m.fl.

Ebba Utbult mjölkar.

Männen skulle på den tiden passas upp mer än idag och pojkarna hade ofta mer fritid än flickorna. Att männen *"hala seg e stunn etter meddan"* (tog en tupplur på soffan), när de var hemma, var vanligt, men det ansågs inte passande för en kvinna (möjligen för de äldre). Fick hon en stund över brukade hon ägna sig åt att sticka, virka eller brodera. Men visst fanns det de som *"hala seg e stunn eller satte seg å leste* (läste)*"* om de kom åt.

Det var nästan alltid mor i huset som steg upp först på morgonen. Det kunde dock hända att någon av husets flickor eller pigan, om man hade någon, fick gå upp först, men att vara uppe först ingick i en husmors plikter. Det första hon gjorde var att tända eld i spisen (*kynla*). Kvällen innan hade man gjort i ordning stickor (*kynleve*, spänteve) att tända med. Sedan satte hon på kaffekitteln (*kel*) och kokade kaffe. Kaffet kokades ofta på sumpen. Man kunde koka på sumpen en vecka i sträck ibland. Fanns det kakelugn eller kamin skulle man också vintertid tända eld i dessa.

Morgonmål

Till kaffet åt man för det mesta hårt bröd, som man *"sôppa"* och sen doppade i socker (brunt farinsocker var det vanligaste). Att *"sôppa"* gick till så att man bröt brödet i bitar och satte i koppen, så många man fick plats med. Man tog den främsta biten, doppade i sockret, bet av det mjuka och satte tillbaka biten längst bak, tog nästa bit osv.

Under vadfisket skulle karlarna upp redan vid fyratiden, annars låg man lite längre. Hade man djur skulle ju dessa ses till, och så skulle barnen iväg till skolan.

Frukost

Dåtidens hushåll var inte så lättarbetade som idag, sysslorna många fler och tyngre. Då de första morgonsysslorna var avklarade var det dags för frukost vid 9-10 tiden. Den bestod för det mesta av stekt potatis, stekt fläsk och ibland stekta ägg. Övriga måltider under dagen var:

- elvakaffe med bröd. Fast detta mål förekom kanske inte hos alla.
- middag hade man klockan 13 ungefär. Då brukade man ha både förrätt och efterrätt.
- eftermiddagskaffe hade man med bröd, ev. skorpor. På söndagen hade man kanske krans och ev. *"vespekaga"* (sockerkaka).
- kvällsmaten bestod ofta av mjölkmat, särskilt hos dem som hade kor.

Var fiskarna hemma kom de för det mesta hem och åt. Men om de t.ex. satt på vad-backen och *"bötte vaa"* (lagade vaden) fick någon gå med mat till dom.

Matplatsen

Man åt alltid i köket. Matbordet var oftast ett fällbord med två skivor. En skiva stod alltid uppfälld, den andra fälldes upp vid behov. Nattetid fick man ofta fälla bägge för att få plats att bädda.

Bestämda platser vid matbordet var vanliga. När far inte var hemma kivades barnen ofta för att få sitta på hans plats. Man läste bordsbön (men inte stående). Oftast läste man gemensamt, ibland läste bara en och kanske turades man om att läsa. Vad man läste var också olika.

Att mor fick sitta vid spisen och äta känner man inte till härute. Det kunde förr förekomma på andra orter. Men här satt hon med vid bordet, men det kunde hända att hon portionerade ut maten direkt från spisen innan hon satte sig. Det var ju ofta stora familjer med många barn och kanske inte alltid så gott om mat så därför fick mor dela upp maten så den räckte till alla.

Att alla åt ur samma fat ligger långt tillbaka i tiden. Man dukade med tallrikar, muggar och bestick. Stekpannan eller grytan sattes ofta direkt på bordet, men karotter och uppläggningsfat användes också. Vilket man gjorde berodde nog på vad sorts mat som serverades och om det var en eller flera rätter. På söndagar och helger satte man ofta inte fram grytorna utan lade upp all mat för att det skulle vara lite högtidligare. Hade man gäster dukade man med det finaste man hade och bjöd så gott man kunde.

Man diskade oftast efter varje måltid och köksbordet fick fungera som arbetsbänk. Diskbaljan var av bleck, diskmedel användes inte. Det var bara om disken var väldigt fet som man kunde ta lite såpa till hjälp. Disken välvdes först upp på en bricka eller handdukar så att det inte skulle rinna på golvet. Sen torkade man den alltid, dels för att få bort den från bordet, dels för att man inte hade så mycket porslin, så det behövdes snart igen.

Det var först när man började dra in vatten och avlopp som man också började göra särskilda disk- och arbetsbänkar. Till att börja med var de oftast bara klädda med vaxduk, men så småningom fick man bättre material och sen kom de rostfria bänkarna

med infälld diskho och slask. Nuförtiden är det ju vanligt att man förutom diskbänk också har en diskmaskin.

Kwällhuge

När skymningen föll tog man ofta en paus i arbetet. Det var vanligt att man, grannar emellan, tittade in till varandra då. Man samlades både unga och gamla, pratade om ditt och datt, berättade historier och ibland sjöng man. Detta kallades *"kwällhuge"* eller att *"sedda i töstmörkret eller mörtninga"*. Man gjorde så, för att i skymningen kunde det bli svårt att se att arbeta, men man ville inte tända lampan förrän det blev alldeles mörkt.

Även sommartid unnade man sig den här stunden, så det var nog inte alltid bara för att spara på lyset man gjorde så. Man behövde en stund då man kunde koppla av ensam eller tillsammans med andra. Det hände ofta att kvinnorna, den här stunden, tog till *"binninga"* (stickningen) och satt och *"bann"*. De var vana vid att aldrig vara sysslolösa, de skulle alltid *"ha nôtt i hännera"*.

Kvällssysslor

Efter kvällsmaten och sen barnen kommit i säng kunde det fortfarande finnas en del att syssla med. Barnens kläder skulle ses över så de var hela och rena när de skulle till skolan dagen därpå. Man skulle göra klar tinan, eller kassen med mat till maken, om han skulle ut på fiske nästa morgon. Var det lördagskväll skulle helgdagskläderna tas fram och vardagskläderna hängas undan. Arbete fanns det alltid, och trots att hon varit tidigt

uppe kunde det ofta bli sent innan mor kom i säng på kvällen. Hon var först uppe och sist i säng.

Utdragssoffor

Far och mor i huset hade oftast en säng som brukade gå att skjuta ihop, så den tog mindre plats om dagen. Resten av familjen låg för det mesta i utdragssoffor som om dagen sköts ihop, och med locket på fungerade den som sittplats. Eftersom det mesta av sängkläderna kunde ligga kvar i dom var de ju ur vägen under dagen.

Bäddningen var för det mesta inte så omständlig. Man slätade till och rullade ihop sängkläderna så att man kunde skjuta ihop sängar och soffor. Det som inte fick plats i sofforna lade man överst på sängen. Ovanpå alltihop lade man sedan ett sängtäcke. Det kunde vara virkat, hemvävt eller någon gång köpt.

Nattkläder

Särskilda kläder för natten hade man inte. Man sov i underkläderna. Fast det kunde hända att man till långvarigt sjuka, sängliggande personer, hade en slags finare s.k. nattblus eller tröja. Kvinnor som fått barn kunde också ha en sån på sig, när de låg och tog emot besökare som kom för att titta på barnet. Men i slutet av 1920-talet och början av 1930-talet började nattlinnen, nattskjortor och pyjamas att användas.

Klädförvaring

Garderober hade man inte och inte hade man så mycket kläder att byta med heller. Arbetskläder hängde man oftast på en krok i farstun. Andra kläder hängde på krokar i någon skrubb eller på vinden. En långfarstu var också ett vanligt ställe att förvara kläder i. Klädhängare var inte vanliga. När man började använda dem var det i första hand för helgdagskläderna.

Underkläder; strumpor och sådant förvarades liggande i kistor eller i en *"dralåda"* (byrå). Även kläder tillverkades till stor del hemma. Man vävde t.ex. tyg till underkläder, ett tjockt, präktigt ylletyg. Alla strumpor, vantar och tröjor stickades. Ofta hade man både kardat, spunnet och färgat garnet innan man stickade och vävde. I den mån man kunde sydde man också kläder, men det fanns både skräddare och sömmerskor att tillgå. Det var inte ofta man köpte färdiga plagg.

Om man köpte tyg eller garn kunde man i viss mån göra det här på ön. En del affärer hade ett litet sortiment. Det kom också knallar hit. Annars fick man handla i stan.

Eftersom det ofta var brist på kontanter var det inte alltid så lätt att köpa nytt. Man lappade och lagade och sydde om. Ett slitet och blekt plagg kunde sprättas isär och sys om med avigsidan ut, om den var fin. Strumpor stoppades så länge det gick. Det hände ofta att man, när foten var utsliten, klippte av den och stickade en ny på det gamla skaftet. Det kallades att *"förfötta"*.

Kroppshygienen

Med kroppshygienen förr kunde det vara både si och så. Dels hade man inte samma syn på hygien som vi har idag, dels var det praktiska svårigheter, som vatten som skulle bäras ut och in, ibland vattenbrist och så var man trångbodd och man fick ju inte ens inför sina närmaste visa sig avklädd. Och eftersom den personliga hygienen för det mesta sköttes i köket så blev det därefter.

Det vanligaste var att man hade en kommod med ett tvättfat i köket och i kommoden förvarades också för det mesta pottan. De bättre lottade hade ibland också en lavoar med tvättporslin men den var ofta placerad i ett rum och användes inte alltid utan stod mest som prydnad.

Handfat och potta var ofta emaljerade eller av bleck, porslin var lite finare och ömtåligare. Ibland hade man också en kanna för tvättvatten men för det mesta användes en skopa för påfyllning av vatten direkt ur spännen, för man tvättade sig oftast i kallt vatten. När man skulle bada, fick mattorna på köksgolvet tas av och man bar in en träbalja och så värmde man vatten på spisen. Bada gjorde man kanske en gång i månaden, ibland bara ett par gånger om året. Håret tvättades inte heller så ofta så huvudlöss var ganska vanligt.

Tvål fanns, men oftast användes såpa både till kroppen och håret. Tvätt- och badvatten byttes inte alltid mellan varje barn, samma vatten kunde användas till både fyra och fem barn ibland. För vuxna brukade vattnet bytas. Kläder bytte man inte heller så ofta, dels

därför att man kanske inte hade så mycket att byta med, dels därför att man var van vid att man oftast inte bytte förrän plaggen blev smutsiga.

Möbler

När man satte bo förr skaffade man sig ofta bara det nödvändigaste till att börja med och kompletterade sedan allteftersom man fick råd. Man började med att möblera ett rum och köket, ibland bara köket. Det kunde ta flera år innan man fått fullt möblerat.

Man var stolt och gladdes för var gång man kunde köpa något nytt till hemmet. Det var inte vanligt att man själv tillverkade möbler eller beställde av snickare. Man köpte möblerna i Göteborg, nya eller begagnade, kanske fick man någon möbel med sig hemifrån eller som bröllopspresent.

Väggfasta skåp var inte så vanliga vid sekelskiftet, men de började komma i bruk vid den här tiden och de tillverkades av snickare. I stället hade man skänkar och skåp av olika modeller till att förvara porslin och annat i och hyllor på väggarna för vissa saker. Byråer hade man också. De kallades för *"dralåder"*. Kistor som förvaringsmöbler förekom även ofta.

Slagbord var de vanligaste borden. De var de mest praktiska på den tiden, men det kunde förekomma andra modeller också och då ofta av lite finare slag. Stolarna var som regel vanliga pinnstolar. Det var inte ovanligt att man hade en gungstol.

Kökssoffor av trä fungerade ofta som sängar, både i kök och kammare. De riktiga sängar man hade gick oftast att skjuta ihop på något sätt så att de tog mindre plats på dagen. Till bebisar hade man en vagga.

"Sparlakansängar" har förekommit här på Öckerö, troligen bara hos dem som hade det lite bättre ställt och det var inte vanligt vid sekelskiftet.

De flesta möbler var ganska enkla och vanligtvis målade, både i köket och rummen. Allteftersom man fick råd skaffade man sig också lite finare möbler t.ex. en chiffonjé (klaffbyrå), kanske en stoppad soffa att bara sitta i och ett finare bord med stolar till *"finrummet"*. Ett *"finrum"* fanns i nästan varje hem, även om det var enkelt möblerat. Här förvarade man det finaste man hade och pyntade efter bästa förmåga. Rummet användes bara vid högtidliga tillfällen. Dessemellan stod det oeldat och tillstängt.

Det nämndes förut att man inte tillverkade möbler själv, men något som kanske kan kallas ett litet undantag fanns. Man köpte eller kanske fick någon gång socker- och margarinlådor av trä hos handlaren. Dessa ställde man på varandra, så att man fick hyllor i skafferi eller skrubbar. De kunde också fästas på väggen. Man kunde ha sådana hyllor i köket eller rummet också. De kunde målas eller kläs med papper. Med en bit tyg framför, som dolde innehållet, blev det en riktigt fin förvaringsmöbel. De användes ofta till bokhyllor. Den som var lite händig kunde åstadkomma en hel del fint av dessa lådor.

Av cigarrlådor av trä tillverkades pynt, skrin eller lövsågsarbete, som t.ex. ramar och en del annat. Beskrivningen fick man i t.ex. Allers Familjejournal, men de som sysslade med sånt här var ofta väldigt påhittiga själva.

Golv, väggar och tak

Golven var av obehandlat trä. När dom skulle göras rena fick dom skuras med *"såba å rodebôrste"* (såpa och hård skurborste). Var de riktigt hårt smutsade fick man skura dem med sand. Ofta var det sprickor mellan plankorna i vilka smutsen samlats. För att få rent även där fick man med en spik eller kniv till hjälp peta upp smutsen.

På 1920-talet började balatum- och linoleummattor komma i bruk mer allmänt. Det underlättade ju städningen betydligt. De förhindrade även en del drag från golvet och hela köksgolvet behövde inte längre täckas med trasmattor.

Väggar

I rum och kammare var väggarna tapetserade. Innan man tapetserade första gången brukade det på väggen spännas en särskild sorts papp. I köket var väggarna målade, likaså i farstu- och trappuppgångar. Det förekom också att man hade panel på halva väggen och den övre halvan var tapetserad eller målad. De målade ytorna var ofta "ådrade". Man målade på ett visst sätt, så att det liknade ådringen på trä, fast i grönt,

blått eller gult. Hade man en ådrad panel målades ofta överdelen enfärgad, vit eller ljus, ton i ton med färgen på panelen.

Det virke man använde till panelen kallades "pälespont". Det användes också ofta till hela väggar, där man inte skulle tapetsera utan ha målade ytor.

Tak

Även taken kunde vara av "pälespont", men också av släta brädor. Vävspända tak kunde också förekomma. Taken var vitmålade. Redan runt sekelskiftet var det vanligt att man målade och tapetserade alla bostadsutrymmen. Även om det inte gjordes med detsamma, gjordes det allteftersom man fick råd.

Husgeråd

Även mängden och kvaliteten på husgeråd och textilier berodde på hur man hade det ekonomiskt. De unga flickorna hade, allt efter råd och tid, vävt och broderat och samlat husgeråd av olika slag för ett eget hem. Man fick kanske en del i bröllopspresent också.

Tallrikar, både flata och djupa, karotter, uppläggningsfat, tillbringare och en soppterrin av porslin ingick i husgerådet. Man hade ofta muggar av porslin, i stället för dricksglas och kaffekoppar. Även om man hade både kaffekoppar och glas så kanske man bara

hade ett halvt dussin. Då var man rädd om dem och använde dem inte i vardagslag så ofta.

Man hade gafflar, knivar och skedar av olika slag. Nysilver och alpacka var vanliga material. Silver fanns förstås, men i mindre omfattning. Till vardags hade man ofta bestick av järn och de rostade lätt. Järnbesticken hade oftast handtag av trä. Brödknivar och förskärare var av stål, men inte rostfritt. Det första rostfria i fråga om bestick var bordsknivar. De köptes på 1920-talet av fiskare i Skottland. Bladen var av rostfritt stål och skaften av ben. Bleck var ett vanligt material till mjölkkannor och spänner, skopor, muggar, silar, litermått och mycket annat.

"Mjölkefad", stora skålar av lergods, var vanliga för förvaring av mjölk. Sådana fat i olika storlekar, samt lerkrukor, t.ex. Höganäskrukor, användes också vid förvaring av matvaror. Man hade *"saltebaljer"* av trä att salta kött och fisk i. Vattentunnor, tvätt-baljor, baktråg, slevar och vispar var också av trä. Man tillverkade inte trävispar och slevar själv, utan de köptes av knallarna från Bollebygd. Stålvispar kom inte i bruk förrän en bit in på 1900-talet.

Man hade en *"klamp"* dvs. en stekpanna av gjutjärn att steka i. Grytor av järn förekom också. De flesta grytor, kastruller och kaffekittlar var av koppar, även locken, likaså kak- och puddingformar. Tvättgrytan var också oftast av koppar, men kunde vara av järn. All koppar skulle poleras så att den var blank. Kittlar stod ju oftast synliga i spisen eller på en hylla, formar hängde på väggen och på spiskupan stod alla locken i rad.

Polermedlet man hade hette *Röda Björn*. Det var ett pulver som man tog på en fuktig trasa och sen gneds kopparen blank. Senare kom *Häxans* polermedel i flytande form, som än idag används till att putsa koppar med. Föremål av nysilver eller mässing polerades på samma sätt. Saker av malm kunde läggas en stund i varm aska och sen gnidas blanka med tidningspapper. Järnbesticken, som ju lätt rostade, skurade man med sand och det gjordes ofta utomhus. Man hade en låda med sand just för detta ändamål.

Under 1920-talet kom kokkärl av aluminium. Många var i början skeptiska mot detta material, särskilt mot kaffekittlarna. Kaffet blev inte så gott i dessa tyckte och trodde man. Även ärtsoppan koktes helst i kopparkittel. Kokkärlen av koppar byttes så småningom ut mot aluminium och lite senare fick man också emaljerade grytor och kastruller och i slutet av 1940-talet kom de rostfria, som snabbt slog igenom. Hushålls-artiklar av plast kom i slutet av 1940-talet. Till att börja med tålde de inte värme och kyla som idag och de tog lättare smak av t.ex. lök och sill.

Textilier

I sängarna hade man *"bölster"*, madrasser som var stoppade med *"rörtôpp"* (toppar av vass) eller halm. Rörtôppen köpte man för det mesta av *"Necke frå Rörvi"*, som kom hit och sålde sådan. Det kunde hända att man själv plockade rörtôpp på Rördammen, men det var inte så vanligt. Innehållet i madrasserna fick bytas ibland. Man kunde byta helt eller delvis och det brukade man göra på våren när man hade storstädning. *"Fjerbölster"* (stoppning av fjäder) fanns också, men det var ett lite dyrare material. Fjädern köptes ofta av *"Fjergobben"*, en annan försäljare som kom hit ibland.

"Pudera", kuddarna, var oftast stoppade med fjäder. Förutom de vanliga kuddarna hade man också en *"langpuda"* (långkudde). Den var lika bred som sängen och ofta stoppad med rörtôpp. Ovanpå denna hade man sedan vanliga kuddar.

Smutsig och tillplattad fjäder kunde man få luftig och ren om man lade den i tvättgrytan, utan vatten och med locket på. Man eldade lite försiktigt under grytan så att det blev varmt, men inte så mycket att fjädern blev bränd. Efter en stund var fjädern luftig och fin och smutsen hade samlats på botten av grytan. Tyget till dessa bolster och kuddar brukade man väva själv i vackra randningar.

Lakan och handdukar

"Lagern", lakan, hade man för det mesta, åtminstone underlakan och så *"pudevar"*, örngott. På överlakan och örngott kunde finnas broderier och virkade spetsar. Hur mycket arbete som lades ner på detta berodde dels på tid och råd, dels på *"lôst å hannelaw"* (lust och handlag). Lakanen vävdes i hemmen. Det var inte vanligt att man köpte lakansväv. Däremot kunde man sy lakan av mjölsäckar. Säckarna fick man om man köpte mjöl säckvis, men vanligast var att man köpte tomsäckar av handlaren. Materialet i dessa blev väldigt vackert när det blev tvättat och blekt. Sockersäckar köpte man också. De var grövre och hårdare och hade en blå kant. Av dem syddes mest handdukar. Man vävde även handdukar. Lin odlades inte. Det fick man köpa.

Ullfiltar

Ullfiltar hade man också. De var oftast vävda med bårder i klara, vackra färger. Vanligt var också att de hade en söm på mitten, för de flesta vävar på den tiden var inte så breda. Det var många som hade får själva. De som inga hade, köpte eller bytte till sig ull, vanligtvis obehandlad. Man både kardade, spann och färgade ullen innan man vävde. Växtfärgning var vanlig och många var skickliga på att få fram vackra färger. Gamla ylleplagg och dylikt kunde man repa upp. Det kallades för *"raffel"*. Det kardades upp, blandades med lite ny ull och spanns på nytt till garn. Detta gjorde man inte själv. Det skickades till ett spinneri i stan.

Täcken och överkast

Så kunde man ha *"stecketäcke"*, också de hemgjorda. Det var tyg på båda sidor med vadd emellan. Vadd köptes i stan. Tyget kunde vara av linne man själv vävt, men det vanligaste var köpt bomullstyg. Ibland kunde ett finare material användas, t.ex. satin, men då fick man ha gott om pengar. Tyget kunde vara enfärgat eller mönstrat, ofta en sida av varje. En sida kunde också vara gjord av lappar. När man stickade ett täcke, spändes tyget, med vadd emellan, upp i en *"steckestol"*. Man sydde sömmarna genom att sticka nålen upp och ner genom alla lagren, så att man fick lika sömmar på båda sidor och vadden inte låg lös emellan. Man ritade upp mönstret med krita, innan man började sy. För att få raka ränder och rutor använde man en kritad tråd. På sängarna hade man ett överkast som oftast var virkat. Det fanns också hemvävda och någon gång köpta överkast.

Gardiner

I början av 1900-talet var de köpta vita trådgardinerna nästan det enda som förekom, både till kök och rum. I de äldre husen hade man ovanför fönstren satt upp en liten bräda (som en liten hylla). I kanten på denna bräda hade man fäst ett band. På detta band nålades gardinen fast, samtidigt som den veckades. I dessa hus hade man oftast bara tvärgardiner, men sidgardiner kunde förekomma. I de hus som byggdes kring sekelskiftet och senare hade man kornischer och mormorsstänger och sidgardiner var vanligast här. I kornischen fästes gardinen på samma sätt som på brädan, men här doldes fastsättningen av kornischens kant. I de gamla husen byttes bräderna så småningom ut mot kornischer och stänger, i första hand i rummen. I köket hade man ofta kvar bräderna en bra bit in på 1900-talet.

I slutet av 1920-talet började det bli alltmer vanligt med andra slags gardiner. Man köpte t.ex. rutigt bomullstyg och man började brodera gardiner. Omkring 1930 började också fiskare köpa med sig gardiner hem från Aberdeen och andra platser i Skottland. Vid den här tiden började man också att i viss mån väva gardiner.

Mattor

På golven låg hemvävda trasmattor, cirka 60 cm breda, så långa att de gick från vägg till vägg. Golvet i köket var helt täckt av mattor. Var det väldigt dragigt från golvet kunde det hända att man hade dubbla mattor.

I rummen hade man dock mellanrum mellan mattorna. Bottnar och ränder i mattorna var ofta vackra och skickligt komponerade. En sorts mattor som kallades *"karamellmattor"* var smalrandiga, med bara ett par inslag av varje färg utan någon bestämd ordning, ofta i många olika färger. Tuskaft och kypert, som också kallades *"madress"*, var de vanligaste teknikerna. Rosengång förekom också. Vassmattor, vanlig mattvarp med vass som inslag kunde förekomma. Dessa hade man i finrummet.

Senare på 1900-talet vävdes också mattor i annat material än trasor, t.ex. ripsmattor och sniljemattor. När man vävt nya trasmattor brukade man lägga på dem till jul.

"Klöpperöl" hos Ragnhild Samuelsson på 1940-talet.

Mattrasor

När mattrasorna skulle klippas bad man ofta sina vänner att komma på *"klöpperöl"*, dvs. man bad dem komma och hjälpa till med att klippa trasorna. Var och en hade med sig sin egen sax. Det var noga hur man klippte trasorna. Man fick inte klippa över eller bort sömmar, utan sömmar och fållar sprättes först upp. Bredden på de klippta trasorna kunde variera. Tunt tyg fick klippas bredare än tjockt, så att det fyllde lika i väven. Ofta blev det många små och olika bitar som bara räckte till korta trasor. De kallades *"nästefiller"* och syddes (nästes) ihop till långa remsor så att man fick ett nystan. Av dessa *"nästenösta"* blev det *"skerrete"*, melerade bottnar. För att få tillräckligt mycket av en färg, så att det räckte till lika ränder eller bottnar, kunde man också färga trasor.

Dukar och hyllremsor

På köksbordet hade man alltid vaxduk. De började användas kring sekelskiftet. Det skulle alltid vara en ny till jul, om man hade råd vill säga. De som hade det gott ställt kunde köpa en ny två gånger om året. De bästa bitarna av den gamla kunde ibland användas till t.ex. hyllpapper, men för det mesta kastades den.

Mönstrade hyllremsor av papper fanns att köpa redan under 1900-talets första år. Hyllpapper kom något senare. Fastän det fanns, var det inte många som köpte. Antingen hade man inte råd, eller så tyckte man att det var en onödig utgift. I stället använde man tidningspapper, både till hyllor och remsor. Gamla tidningar kunde man köpa i affären. Man brukade köpa för 25 öre och fick då en bunt på 5-6 tidningar.

På hyllremsorna klippte man ut mönster. En del var väldigt duktiga på att göra fina sådana, andra nöjde sig med bara en tagg. Remsorna fästes med häftstift eller klister gjort av vetemjöl och vatten. Virkade eller broderade hyllremsor kunde förekomma, t.ex. på en krydd- eller tallrikshylla, där de inte skymdes av dörrar.

Handarbeten

Allteftersom man hade tid och råd pryddes hemmen också med handarbete. Man virkade, vävde och broderade. Man kunde köpa dukar och bonader med påritade motiv, eller också ritade man själv på tyget. Mönster lånade man ofta av varandra. Innan man sydde en duk ritade man av mönstret.

Virkade man så gjorde man en provbit av spetsen eller en extra stjärna som man sedan hade som mönster. Man sydde också märktavlor. Man broderade med kedje- och stjälkstygn, plattsöm och korsstygn.

Kring sekelskiftet virkade man nog mer än man broderade, men intresset för broderi ökade. I början av 1920-talet hade man börjat sy både engelskt och venetianskt broderi och hardangersöm. Allteftersom garn och tyg i ökad omfattning inköptes färdigberett ökade produktionen av textila prydnader.

På 1930-talet började man också brodera gardiner och draperier. Något som också blev populärt då var *"köksställ"*. Förutom flera dukar i olika storlekar ingick också spis- och

dörrkappa och ibland även tidningsväska och brickband, allt med samma mönster på. Man kunde ha flera ställ att byta med och ofta hade man ett särskilt för julen.

Prydnadssaker

Förutom det man virkat, sytt och vävt som prydnad till hemmet, förekom det också andra prydnadssaker. Ofta hade man fått dessa som presenter till födelsedagen eller bröllop eller kanske i arv. Man hade oftast inte råd med att köpa sådant själv. Om man gjorde det någon gång, var det för pengar man under lång tid sparat ihop. Det var också så, att när man köpte något ville man som regel ha gedigna saker. Först på 1920-talet blev det så, att man lite mer allmänt kunde köpa sig en sak *"till lyst"*, då och då.

Tavlor och fotografier

Tavlorna var oftast oljetryck med religiösa motiv; bibelspråk och kungaporträtt. *"Ålderstrappan"* var också ett omtyckt motiv. Vackra landskap och djurmotiv förekom förstås också. Om man hade råd förstorade man också fotografier, t.ex. bröllopsfotot. Tavelramarna var enkla och släta, av trä som var lackerat i svart eller brunt, eller ibland förgyllt. Men det fanns också breda, vackert utsirade ramar, ibland handskurna i trä.

Fotografier var något som man också gärna hade stående framme i ramar. Även dessa var oftast enkla, men ibland var de riktiga små konstverk av trä eller metall. Förutom foto av släkt och vänner, var det vanligt att man hade foton av präster stående framme.

De vackra fotoalbumen som fanns förr låg ofta som prydnad på ett bord eller en byrå i finrummet, ofta tillsammans med familjebibeln.

Speglar och väggur

En spegel ovanför kommoden fanns hos de flesta. Den var oftast inte större än att man kunde se ansiktet. Fanns det flera speglar i huset var dessa också små. Väggspeglar av större format var ganska ovanliga. Hade man en byrå med överdel där en spegel ingick var man mycket stolt över den. Dessa s.k. pigtittare var ganska vanliga.

Ett väggur hade de flesta. Det hade man ofta fått som bröllopspresent. Träfordralen var cirka 50-60 cm höga och 25-30 cm breda med svarvade knoppar och ibland ett litet överstycke med t.ex. en örn utskuren i trä. Glas framför urtavla och lod var vanligt. De s.k. amerikanska klockorna var också vanliga. De hade ett målat motiv på framsidans glas.

Krukväxter

Krukväxter fanns inte att köpa härute. Man fick köpa i stan eller kanske man fick av sommargäster. Det var inte ofta man köpte en krukväxt. Man hade inte plats för så många heller. Men några ville man ha och man tog skott och satte. Hade man många skott gav man bort eller bytte med andra. De vanligaste växterna var myrten, asparagus, ormbunkar och pelargonior, men det förekom också andra slags växter.

Böcker och tidningar

Bibel och psalmbok fanns i alla hem, kanske med få undantag. Hade man andra böcker var det ofta andaktsböcker. Dessa låg framme på en byrå eller ett litet bord. Man kunde också ha en liten hylla på väggen där man samlade dem. Skolböcker fanns förstås, men annars var det ganska sparsamt med världslig litteratur i hemmen vid sekelskiftet och någon tid framöver. Fast det fanns säkert många läshungriga personer. Men att köpa böcker och att läsa för nöjes skull ansågs vara slöseri, både med pengar och tid. Det kunde till och med anses som syndigt av en del att läsa annat än bibeln eller andra andaktsböcker.

Dagstidningar

Dagstidningar fanns förstås men det var inte alla som höll sig med en sådan. Ofta slog sig ett par hushåll ihop om en prenumeration och man hade turordning vem som skulle läsa den först. Den som läste den sist fick behålla den. Den som inte hade råd med egen eller delad tidning, kunde kanske ibland få låna en, om det hänt något särskilt som man ville läsa om. Man kunde ju också köpa gamla tidningar buntvis i affären som man använde till hyllpapper. Då kunde man ju läsa dem först men nyheterna var förstås gamla. Det fanns också nyhetstidningar som kom ut bara en eller två gånger i veckan.

Veckotidningar fanns också redan vid sekelskiftet, men det var nog ändå mera sällsynt att man köpte. De gånger det hände var det *Allers* man köpte.

Den som hade lust att läsa försökte att köpa eller få låna litteratur. Omkring 1915 blev det lite mera allmänt att köpa böcker och tidningar. Inom NTO startade 1917 en bok-cirkel. Detta resulterade senare i ett bibliotek. Från och med 1920 kunde man få låna boklådor till fiskebåtarna från sjömanshemmet.

Klockor och smycken

Far i huset brukade ha ett fickur i silver eller gulddoublé, ofta med klockkedja i samma material. Visst fanns det klockor i enklare material också. Och kanske det fanns en och annan som hade klocka eller kedja i 18k guld.

Halsklocka

Ibland hade mor också en klocka. Kvinnornas klockor var oftast små och bars i en kedja om halsen, eller var fastsatta på en broschnål. Man var rädd om sina klockor. Det var vanligt att man fick dom som konfirmationspresent. Eller hade man fått spara under lång tid för att kunna köpa en.

Männen hade sina klockor på sig för det mesta. De lades dock undan om man skulle utföra något arbete där de kunde bli stötta eller våta. Klockorna var inte stötsäkra eller vattentäta förr. Kvinnorna hade oftast sina klockor på sig bara på söndagar eller om de skulle på kalas eller åka till stan.

Hårarbeten

Klockkedjor av hår kunde förekomma i slutet av 1800-talet och kring sekelskiftet. Det kom då kullor från Dalarna hit. På beställning utförde de hårarbeten av olika slag. Förutom klockkedjor gjorde kullorna även broscher, halsband, armband och tavlor. Man fick själv släppa till material och sedan betala för arbetet som utfördes. Kvinnorna lät göra klockkedjor till make eller fästman som presenter.

Oftast var det kvinnorna som släppte till materialet. De hade ju långt hår som var lättare att arbeta med. Man kunde också av en lock från varje barn göra en fin brosch åt mor eller klockkedja till far. Ibland gjordes en tavla av lockar från alla i familjen. Kullorna hade också färdiga arbeten att sälja, men det köpte sällan. Skulle man ha ett hårarbete skulle det vara av det egna håret. Det hände också att kullorna bad att få köpa hår av dem som hade långt fint hår. De betalade 2 kronor för en lock.

Smycken

Det var, i början av 1900-talet, vanligt att kvinnorna hade berlocker eller ringar i öronen, ofta av guld. Det kunde faktiskt även hända att man såg män ha guldringar i öronen, men de brukade bara ha ring i ett öra. För övrigt var det ganska sparsamt med smycken. Broscher var väl det som förekom mest. Man fäste ihop blus, klänning eller lösa kragar vid halslinningen med dem.

Männen hade till finskjortan både lösa kragar och manschetter, så de behövde ju ha både krag- och manschettknappar. Dessa var oftast av enkelt slag.

Luktdosor

Kvinnorna hade sina *"låcktedoser"* (luktdosor) i olika utförande, ofta hängande i en kedja om halsen. De fanns i olika utförande och man använde olika dofter. Var och en hade sin favoritdoft.

Dessa dosor hade man med sig till kyrkan. Man tog fram och luktade på dom när man slöade till under de ofta långa predikningarna. När någon luktat på sin dosa skickades den vidare i bänken så att även de andra som satt där fick lukta på den. Man turades om att skicka runt sin dosa. I stället för att nicka eller viska tack till varandra tackade man genom att med tummen trycka på den andras hand när dosan lämnades över.

Eldning och bränsle

En öppen spis var från början ofta den enda värmekällan i husen. Vid matlagning sattes grytorna över elden på en *"trefod"*, en ställning av järn med tre ben. Bakugnar fanns inbyggda i spismuren. Men redan i slutet av 1800-talet hade man satt in järnspisar i många hem. De första järnspisarna kunde vara med eller utan stekugn. De som inte hade ugn kallades *"hall"*, men de hade ringar ovanpå och ved- och asklucka som de andra. Även om man satte in järnspis med ugn behölls bakugnen. I de hus som byggdes runt sekelskiftet satte man in både järnspis och gjorde en bakugn i muren. Runt sekelskiftet började också kakelugnar och kaminer komma i mer allmänt bruk i de rum man använde. Hos *"Petters Sanders"* i Sörgård (*Alexander-Sander* och *Petronella-Nelli*) hade man *"trefod"* ända in på 1930-talet. Kanske var det den sista?

I början av 1900-talet när sprit- och fotogenkök kom i bruk, användes de särskilt sommartid till att laga mat på. Man behövde då inte elda upp spisen.

Ved och koks

Ved köptes i stan på någon brädgård eller på skutor från Vänern, som låg i Rosenlunds-kanalen. På brädgårdarna köpte man *"flängve"* (kanter som blev över när man sågade brädor) eller *"kobbeve"* (korta bitar av stockar). Man köpte då oftast på *"slomp"* eller *"höw"* (dvs. veden mättes inte). Det blev billigare än att köpa på skutorna, som för det mesta bara sålde *"famneve"* (då mättes den). Veden var mest björk eller gran. Koks kunde man köpa på pråmar i kolhamnen. Ved och koks kunde också köpas på Öckerö, först hos *"Albert Olsa"* och senare även på ÖFA (Öckerö Fiskares Andels-förening). Så fraktade *"Lill-Aron"* ved om somrarna, som han sålde från båten. Ibland kom också en som kallades *"Ve-Olle"* hit med sin jakt och sålde ved.

"Vrageve"

Det var också vanligt att man särskilt efter en storm gick utmed stränderna och samlade *"vrag"* eller *"vrageve"*, träbitar, lådor och kanske ibland en stor stock att dryga ut det köpta bränslet med. Koks kunde kanske också plockas utmed stränderna men det var inte så vanligt. Man gick också i markerna och vände kolortar, så att de torkade fortare. Sen bar man hem dem och använde som bränsle.

På golvet framför kakelugnar och under kaminer hade man gnistskydd av plåt. De var ofta vackert mönstrade. Det fanns också skärmar att ställa framför kamin och spisar. All ved skulle sågas och huggas. Ved och koks skulle bäras in och aska bäras ut. Tak och väggar blev sotiga och ibland rök det in, för man hade glömt öppna spjället eller fått sur ved.

På 1930-talet började man installera koks- och vedeldade värmepannor. Förutom att de var tids- och arbetsbesparande, kunde man nu också utnyttja flera av husets rum och behövde inte längre bo så trångt.

Ester Dahlgren och hennes syster Anna sågar och hugger ved (ca 1915).

Brunnar, vatten och avlopp

Förr var det inte bara till att öppna en kran när man ville ha vatten, nej, allt vatten fick bäras hem från brunnen. Det var både tungt och tidsödande och ibland lång väg och det var oftast kvinnor och barn som skulle sköta denna ständigt återkommande syssla. Vattnet bars i spänner, ofta med hjälp av ett ok över axlarna. För att det inte skulle skvalpa över kunde man lägga ett *"vattenkors"*, ett kors av trä, i spännen. Den som hade häst kunde köra hem vatten i tunnor.

I de flesta hushåll hade man en tunna i farstun eller i köket som fylldes med vatten eller i annat fall ett par spänner på en bänk eller pall. I farstun hände det ofta vintertid att det var isskorpa på vattnet på morgonen. En skopa som hängde på kanten eller på väggen bredvid fanns alltid att ösa vatten med och samma skopa användes till att dricka ur när man var törstig.

"Ja, man grävde brunnen själv
nu får vi vatten från Göta Älv
friska källan med vatten klara
borta är du. Var kan du vara?
Från den gamla, goa ti
då det var ro och harmoni."

(Kerstin Larsson)

Vattnet skulle ju inte bara bäras in. Det mesta skulle ju bäras ut igen och ofta tömmas en bra bit från huset. Det fanns få privata brunnar. Att gräva brunn var inget man satte

igång med i första taget i början på 1900-talet. Man hämtade vatten från de allmänna brunnarna, som grävts av några gårdar tillsammans eller av byalagen.

Platsen togs ut med slagruta eller man stensatte där en källåder gick i dagen. De äldsta brunnarna var stensatta och en del hade också ett par trappsteg ner så det skulle bli lättare att nå vattnet när vattennivån sjönk. Senare började man använda brunnsringar av cement. Överbyggnader av olika slag förekom på en del, några var helt öppna. Vattnet togs upp med spänner men så småningom monterades handpumpar av olika slag på en del av brunnarna. Brunnarna rengjordes en gång om året. Då samlade man ihop folk till hjälp. Det kunde hända att även kvinnor och barn fick hjälpa till.

De flesta av de allmänna brunnarna hade efter dåtida förhållanden bra vatten och sinade sällan eller aldrig. Vattnet från de brunnar som var lite sämre användes mest till boskap och tvätt; men även till hushållet om inte annat fanns tillhands. Det var inte ofta som någon av öns befolkning blev sjuk av vattnet och om så hände blev de snart bra igen. Folk var inte så ömtåliga då som nu. Men sommargästerna hade första veckan efter det att de kommit ut ofta besvär med magen av vattnet. Det kallade dom för *"Öckerö-sjukan"*.

Vattnet i de flesta brunnar var hårt och det berättas att när man skulle koka ärtor gick man därför till en brunn som hade mjukt vatten och hämtade några liter. Det järnhaltiga vattnet var kanske nyttigt för kroppen men inte för tänderna.

Man slösade aldrig med vatten. Under torra somrar med lite vatten i brunnarna och

uttorkade dammar kunde det vara svårt både för människor och djur, likaså stränga vintrar när vattnet frös. Då fick man verkligen hushålla med vattendropparna.

Samla vatten

Takrännor var inte vanliga i början av 1900-talet men bruket av dessa ökade så småningom och man kunde samla regnvatten i en eller flera tunnor. Vintertid kunde det också hända att man smälte snö. Detta vatten brukade man inte använda vid matlagning, men det kunde hända att man silade regnvatten genom en handduk och kokte potatisen i. Att samla vatten i kar i källaren var inte vanligt på Öckerö.

Ledning från brunnen

Omkring 1920 började man lägga ledningar från brunnarna och kunde så med hjälp av en handpump få in vatten. Vid pumpen satte man en slaskho från vilken det gick en ledning ut, så att man kunde tömma ut det använda vattnet. Dessa slaskledningar kunde mynna ut i en stenkista i trädgården men kunde också vara ganska så provisoriska. De rann t.ex. rätt ut i ett dike. Även om det ibland hände att pumpen krånglade eller gick sönder (det kunde bli tätt i ledningarna eller de frös om vintern) så sparade det här mycket arbete och tid. En slaskledning kunde man ordna även om man inte kunde dra in vatten. Bara det att slippa bära ut vattnet var en fröjd tyckte många.

På 1920-talet kom också de första hydroforerna, vars tryck pumpades upp för hand.

Efter det att vi fått elektricitet (1928-29) kunde också elpumpar sättas in och allteftersom folkmängd och bebyggelse ökade blev de privata brunnarnas antal fler och omkring 1940 började man också med djupborrade brunnar.

Sedan man på 1920-talet dragit in de första vattenledningarna förbättrades ju undan för undan standarden och på 1930-talet började man också få mer ordnade förhållanden ifråga om slask- och avloppsledningar. Man moderniserade allt efter råd och lägenhet och i slutet av 1940-talet hade nog de flesta av öns hushåll installerat vatten och avlopp i någon form.

Vatten- och avloppsfrågan i Öckerö kommun

En av de stora frågorna, ja kanske den allra största, för Öckerö kommun var vatten- och avloppsfrågan. Hälsovårdsnämnden i kommunen hade stora bekymmer för de sanitära olägenheter som rådde då avloppsvatten fick rinna ut i stora öppna diken, vilket i synnerhet på somrarna orsakade stank. Fastigheternas privata gödselhögar vållade också sanitära olägenheter.

På 1940-talet beslutades om en utredning för att lösa avloppsfrågan för skolhusen på Hönö och Björkö med reningsverk i närheten av sjön. Dessa anläggningar var de första i kommunal regi. Vid samma tid kom frågan upp om vatten- och avloppsanordningar för hela kommunen. Frågan utreddes och kostnaderna för hela kommunen beräknades då till cirka 5 miljoner kronor. Kommunen ansåg att för att kunna fullfölja detta arbete måste statsbidraget bli minst 75 %. Statsbidraget blev senare 70 % på verkliga kostnad-

er, som aldrig förr beviljats någon kommun. Vi fick också ut statsbidraget under arbetets gång då andra kommuner kunde få vänta många år på utbetalandet.

Ledningarna fick först gå genom Torslanda kommun, som då inte tillhörde Göteborgs kommun och därför bildades först ett kommunalförbund, *Öckerö-Torslanda Vatten-ledningsförbund* 1955. Ordförande i detta förbund blev Birger Utbult, dåvarande ordförande i Öckerö kommunalnämnd, sekreterare Egon Hult, kommunalkamrer i Öckerö kommun och kassör slöjdlärare Karl-Erik Jansson, Torslanda.

Den 12 februari 1955 beslutade Öckerö fullmäktige om vatten- och avloppsanläggning-ar för hela kommunen. Beräknade kostnader var då uppe i 7 milj. kr. Första spadtaget för ledningen ut till Öckerö togs på Hjuvikssidan i februari 1957 och första vattenglaset inom kommunen kunde Birger Utbult dricka den 29 april 1959. Sista spadtaget har ännu inte tagits då utbyggnad till nya tomtområden sker kontinuerligt.

Denna fråga har betytt oerhört mycket för vår kommun. Utan dess lösning hade vi med all säkerhet varit en utflyttningskommun i stället för som nu en inflyttningskommun. Länsbostadsnämnden hotade med att ej bevilja statliga lån till egna hem om ej denna fråga ordnades och då vi ej vid den tiden hade några hyreshus hade det med all säkerhet haft utflyttning som följd. Kostnaderna för anläggningarna har ju hela tiden stigit och är väl nu uppe i cirka 120 milj. kr.

Många andra viktiga frågors lösning har fått vänta för att vatten- och avloppsfrågan måste lösas först. Den ansågs viktigast för att kommunen skulle få vara en levande

kommun där ungdomarna ville vara kvar, fortsätta att bygga egna hem och söka sin försörjning inom eller utanför kommunen.

Belysning av hus

Fotogenlampor gav ljus inomhus när mörkret föll. Dessa lampor fanns i olika utförande från de allra enklaste till riktiga praktpjäser. Det fanns både bordslampor och taklampor och det fanns speciella spislampor. Så särskilt bra ljus gav de kanske inte om man satt en bit ifrån och ofta osade och sotade de så att taket ovanför blev svart.

"När så mörkret kring knutarna ruva
tändes lykta med hemstöpta ljus
mor hon stoppade strumpor, stickade luva
i lampans sken i ett ombonat hus
och när skymningen sakta sig sänker
över berg, över dal, över sjö
uti kvällsstunden sitter vi och tänker
hur allt har förändrats på vår ö."

(Kerstin Larsson)

För att få bästa möjliga ljus och minsta möjliga os och fotogendoft fordrades nästan dagligen en översyn då lampglaset gjordes rent och veken putsades och vid behov mer fotogen fylldes på. För att få rent på insidan i det smala lampglaset hade man ofta en särskild lampborste till hjälp eller också tidningspapper. Lampglasen gick sönder ibland

och för att man skulle få rätt storlek på det nya var det bra om man visste om det t.ex. var 8/10, 14/16 eller 20 linjers lampa man hade.

Fotogenlampsbrännaren graderades i *linje*. Man mätte dess omkrets och glasen var sedan avpassade efter den. *Linje* är en gammal längdenhet lika med 1/12 tum. Kallas också strå. I Sverige var 1 *linje* = 2,062 mm, men i Danmark och Norge 2,179 mm. De svenska och danska enheterna *decimallinje* togs i bruk omkring mitten av 1880-talet och var 1/10 decimaltum = 1/100 fot. Svensk decimallinje = 2,969 mm.

"Kolöckta"

Behövde man gå ut efter det att det blivit mörkt tog man ofta *"kolöckta"* med sig. Det kunde vara en speciell fotogenlampa för utomhusbruk eller en fyrkantig lykta med stearinljus i. Stearinljus som belysning inne kunde i viss mån förekomma. Elektriskt ljus fick de första på ön på självaste julafton 1928. Detta att bara knäppa på en knapp för att få ljust eller mörkt var en stor upplevelse, ja nästan helt otroligt, tyckte många. De som var först med att installera el fick i början ta emot många besökare i skymningen och man satt nästan andäktigt och väntade på att det skulle bli mörkt nog att tända.

Veckostädning

Veckostädning gjordes på lördag. Då skulle mattorna ut och skakas och golven sopas. Skurade golven gjorde de flesta inte så ofta. Men då man fick linoleummattor torkades

dessa av med vått varje vecka men så var det ju så mycket lättare än att skura plankgolv. Och så skulle man *"törka runt"* med en fuktig trasa på t.ex. skåpdörrar, runt dörrhandtag och där det behövdes. Där man inte kunde ha fuktig trasa dammades med torr. Koppar-saker skulle putsas om det behövdes. Spis och kaminer gjordes rena och om det behövdes svärtades de med spissvärta. Hade man ingen spissvärta kunde man ta kaffe i stället. Det gick lika bra sägs det.

"Slaskespannen" skulle ut och tömmas och också göras ordentligt ren. I de flesta hem fanns också en *"spötteback"* (spottkopp), i vilken gubbarna spottade tobak. Den var oftast placerad vid dörren i köket. Ofta hade man en tidning på golvet under och ibland också en på väggen bakom. Den skulle också tömmas och göras ren och ofta fick man skura golvet och väggen bakom även om man haft tidningar för. Alla var inte så pricksäkra när de spottade. I spottkoppen hade man ofta hackat enris eller granris om man kunde få tag på sånt. Det tog bort lukten lite grand. Det fanns de som hade papper i stället och det kunde man byta under veckan. Men den gjordes bara ren på lördag.

Söndagen förbereddes

Man lade undan allt som hörde vardagsbestyren till. Hade man en vävstol uppe lades ett lakan över den. Man förberedde också maten för söndag - skalade potatisen så att den var klar att bara koka, stekte köttbullar så att de bara behövde värmas och göras sås till på söndag eller kokade soppa. Sommartid tog man också in vilda blommor eller trädgårdsblommor och satte i vaser.

Utedasset städades

Men det var ju inte bara inne det städades. Man hade ju utedass och det skulle också städas på lördag, både bänk och golv skurades. Ofta hängde man upp buketter av pors, löv eller starkt doftande blommor eller en enrisruska för att få lite friskare doft.

Man såg också över gården och ställde in redskap och annat. Det hände att man sopade bort löv och skräp på bergen runt huset om huset stod på berget. Hade man trädgårdsgångar krattades dessa. Sopa, kratta och snygga till på gården kunde männen göra. På lördagen brukade man också gå till kyrkogården och se över gravarna.

Klockan sex på lördagskvällen skulle allt vara färdigt. Då gick helgen in och efter det skulle man bara göra det som var absolut nödvändigt ifråga om arbete tills måndagsmorgon.

Storstädning

Ett par gånger på året gjordes storstädning. Då städades det grundligt i hela huset från källare till vind. Säng- och gångkläder skulle ut och vädras. Det kunde också hända att en del möbler som sängar och soffor bars ut för att skuras och luftas. Man tvättade tak och väggar och fönster och alla golv skurades noga. I alla skåp skulle det också städas ordentligt. Prydnadssaker skulle diskas, torkas av eller poleras. Man satte upp rena gardiner och lade på rena mattor och rena dukar överallt.

I samband med storstädning brukade man också vitlimma runt spisen där man inte hade kakel. En del kakelugnar fick också vitlimmas (de som inte hade kakel). Där man hade kakel sågs fogarna över. Man blandade zinkvitt (pulver) med vatten till en deg, som man strök fogarna med så de blev vita och fina.

När man fått linoleummattor brukade dessa fernissas en gång om året för att bättre bevaras. Det brukade man passa på att göra vid storstädning.

Fönster

Man hade förr endast fönster med enkelt fönsterglas. För att man under vintern skulle kunna hålla lite bättre värme inomhus satte man extra fönster utanpå eller innanför de andra. De fönster som sattes upp på utsidan spikades fast. De man satte på insidan fästes med fönsterremsor av vitt papper som klistrades fast. Klistret gjordes av vetemjöl och vatten. Man sade att man satte upp dubbel- eller innanfönster. Om fönstret sattes upp på insidan lades ofta mossa eller bomull mellan de båda rutorna i nederkanten och så lade man torkade blommor på detta som prydnad. Sen man satt upp dubbel- eller innan-fönster kunde man inte öppna fönstren förrän de togs bort igen på våren. Man brukade sätta in och ta ut fönsterna i samband med storrengöring höst och vår.

Rengöringsmedel

Storstädning tog minst en vecka eller mer, men då man var klar var också allting i huset skinande blankt och rent. Såpa var det rengöringsmedel som mest användes i början av

1900-talet. Soda kunde också användas ibland. Taken kunde man ibland tvätta med fotogen så att de skulle bli rena och blanka. Fotogen löste fett och sot bra. Ved- och kokseldning bidrog förr till nedsmutsning inomhus. Ved och koks skulle bäras in och aska ut och ibland rök det in. Detta satte sina spår både på tak, väggar, möbler och textilier. Även fotogenlamporna bidrog till nedsmutsningen då främst i taket. En annan orsak var i viss mån matlagningen med ånga och matos.

Under den kalla årstiden kunde man ju oftast inte öppna några fönster utan ville man vädra fick man öppna dörrarna ut. Men man var rädd om värmen så det blev inte lång stund man vädrade. Och om man tänker på att man under vinterhalvåret bodde hela familjen i köket och eventuellt ett rum eller kammare och samtidigt utförde en massa sysslor som att väva, spinna, sy, baka, tvätta lite och kanske karlarna också satt och bann och bötte garn inne, så kan man förstå att det behövdes en storstädning när våren kom.

Sommarhalvåret var lättare. Då eldade man inte mer än för matlagning och hade sällan lampor tända. Man hade också ofta större plats att röra sig på även om man hyrt ut till sommargäster. Och så vistades man mer utomhus då.

Stortvätt

Stortvätt ställde man till med 2-3 gånger om året. Visserligen tvättade man lite emellanåt för det var man tvungen till, t.ex. baby- och småbarnskläder och en del annat. Sån tvätt kokades och tvättade ofta i köket men man kunde gå till brunnen och skölja i kar så

man slapp bära vatten. Tvätten hängdes ute att torka på sommaren. På vintern eller vid regn fick man *"strecka"* inne. Där det fanns småbarn hängde det nästan alltid tvätt till tork på ett streck vid spisen.

Tvättbaljor

Alla hade inte *"tvätteho"* (brygghus) och kunde man då inte få tvätta hos någon fick man stå på backen med grytan i vilken tvätten koktes och baljor att skölja i. Tvättgrytan var av koppar eller järn, som man fick elda under för att få varmt vatten. Så innan man började fick man se till att man hade ved att elda med. Baljorna man lade i blöt och sköljde i var av trä, stora och tunga. Men man kunde också ha en eller två små bleck- eller zinkbaljor till hjälp ibland. Man lånade baljor av varandra om de inte räckte till.

Tvätthjälp

En stortvätt tog ofta hela veckan innan allt var klart även om man var flera och hjälptes åt. Man kunde leja hjälp med tvätten. Omkring år 1900 var betalningen för lejd hjälp 1-1,50 kronor om dagen. En stortvätt var arbetsam. Särskilt påfrestande var det för rygg och armar att bära vatten och att stå böjd över baljorna som oftast stod på golvet eller marken. Som regel var det bara den balja i vilken tvätten gnubbades ren som man brukade ha stående på en bänk. Händerna blev röda och nariga av att omväxlande vara i den heta luten, som oftast var skarp, och i det kalla sköljvattnet. Man sköljde alltid i kallt vatten och ofta blev händerna skinnflådda också av gnubbandet mot tvättbrädan.

Stortvätt, Elma Utbult och Magda Palm (1930-talet).

Samla tvättvatten

Vatten fick ju hämtas och bäras hem från brunnen. Var männen hemma hjälpte de till med att hämta vatten men annars fick kvinnorna klara det själva, fast ofta fick barnen hjälpa till om det var stora nog. Barnen kunde få be om ledigt från skolan för att hjälpa till med tvätten.

Det kunde ju också vara ont om vatten. Man kunde samla regnvatten för att ha vid tvätt eller ibland hämta i dammar men torra somrar kunde det hända att man fick skjuta upp stortvätten tills vattentillgången blev bättre. Vintertid kunde det också vara ont om vatten ibland om det var sträng kyla så att brunnarna frös. Så man brukade försöka få stortvätt gjord då det fanns gott om vatten.

Så när man ställde till stortvätt kunde man ha samlat på sig tvätt ett par månader upp till ett halvår. Och tvätten var oftast hårt smutsad. Man bytte varken sänglinne eller kläder förrän de verkligen var smutsiga.

Vittvätten först

Man började alltid med vittvätten. Man tvättade *"vitt"* sen togs det *"rante"* (kulört tvätt). Sedan tvättades yllet och sist blåkläder och mattor. Men mattor skurades ofta i sjön. Man började med att lägga i blöt. Tvätten kunde få ligga i blöt ett par dagar. Man lade ofta i blöt på lördag och började tvätta på måndag.

I början av 1900-talet förekom det fortfarande att en del tvättade, *"bykade"*, med hjälp av aska (björkaska). Det gick lite annorlunda till än det vi kommer att beskriva, men vi hoppas att senare kunna skriva mera utförligt om detta. Såpa (grönsåpa) var det vanligaste i början av 1900-talet till att både tvätta och lägga i blöt i, tills det i handeln kom blötläggnings- och tvättmedel av olika slag. *Henko* och *Persil* är kanske de som blev mest kända.

Såpa på fläckarna

När man lade i blöt kletade man såpa på fläckar och hårt smutsade ställen och lite emellan också och sen slogs kallt vatten över. När man så skulle börja tvätta började man alltid med en omgång vittvätt. Man tog upp tvätten ur blötläggningskaret och så fick den rinna av lite grann. Sen gnubbade man lite på de smutsigaste ställena och

fläckarna för att lösa upp smutsen lite bättre. Så lades tvätten i tvättgrytan och man satte till lite mer såpa och slog rent vatten över. Och så eldade man under grytan. Tvätten koktes upp och fick koka 10-20 minuter under det att man, med en träkäpp, rörde om i grytan och puttade ner plaggen så att de skulle vara under vattenytan. Sen togs tvätten upp och gnubbades ren mot en tvättbräda. Innan tvättbrädorna fanns fick man gnubba med hjälp av bara händerna. Sen lades tvätten i rent vatten och koktes en gång till. Man kokte ur luten.

Luten användes flera gånger

I den lut man kokat vittvätten lade man nu ner en omgång av kulörtvätt. Den skulle ju inte koka så den fick ligga i det varma vattnet en stund medan man gnubbade vittvätten. Sen togs den upp och gnubbades ren mot tvättbrädan och eventuellt lades en ny omgång kulörtvätt i luten. Man slösade inte med vatten eller tvättmedel. Ja, så här höll man på att varva mellan vittvätt, kulört och ylle genom de olika vattnen tills man var färdig. Man kunde förstås också tvätta vitt en dag, *"rante"* nästa osv. men som regel varvade man för att spara lut.

Det var ganska vanligt att man, kvällen innan man började tvätta, kokte upp en omgång tvätt. Tvätten fick sedan ligga i luten över natten och på morgonen kunde man börja med att ta upp och gnubba medan man i samma lut kokte upp en omgång till. Oftast blev man inte färdig första dagen och då kokade man också upp eller lade i tvätt i varm lut så att man kunde börja direkt nästa morgon.

Så skulle tvätten sköljas tre gånger. Eftersom tvättstugan oftast inte låg nära en brunn, kunde man, för att slippa bära så mycket vatten, lägga det tvättade i baljor, lasta på en *"skywekärra"* (skottkärra) och köra till brunnen för att stå där och skölja.

"Våra träbaljor försvann
ty plasten kom, tog överhand.
Tvättebrädan, bösteträden
säg, vart tog dessa redskap vägen?
Från den gamla, goa ti
då det var ro och harmoni."

(Kerstin Larsson)

Tvätten "böstades"

Mellan sköljningarna *"böstades"* (bänkades) tvätten på *"böstepall"* med ett *"böstetre"* (eller *"klappetre"*). Den skulle böstas ordentligt så att man fick ur lut och vatten. Efter sista sköljningen böstade man först och sen rullade man ihop plaggen och vred ur vattnet också. Ofta hjälptes två personer åt med att vrida. Man kunde sen också slå det hoprullade plagget mot böstepallen för att få ur mer vatten. Om det var ont om vatten kunde man skölja i saltvatten. Men till sista sköljningen skulle det vara sött vatten Det var oftast de som bodde nära sjön som sköljde i saltvatten. Men var det väldigt ont om vatten fick också andra kanske köra ner tvätten till sjön för att skölja. Blåelse kunde man ibland tillsätta i sista sköljvattnet för vittvätten för att den skulle bli vitare. Blåelse köpte man i affären.

Trasmattetvätt

Trasmattor skurades oftast i sjön. De skurades med såpa. De lades först i blöt en stund. Stenar lades på så att de höll sig under vattenytan, men också för att de inte skulle flyta iväg. Sedan skurades de på en slät berghäll, som låg precis i strandkanten. När de skulle blötläggas och sköljas fick man vada i vattnet och man valde därför platser där vattnet inte var för djupt och botten inte för stenig eller dyig.

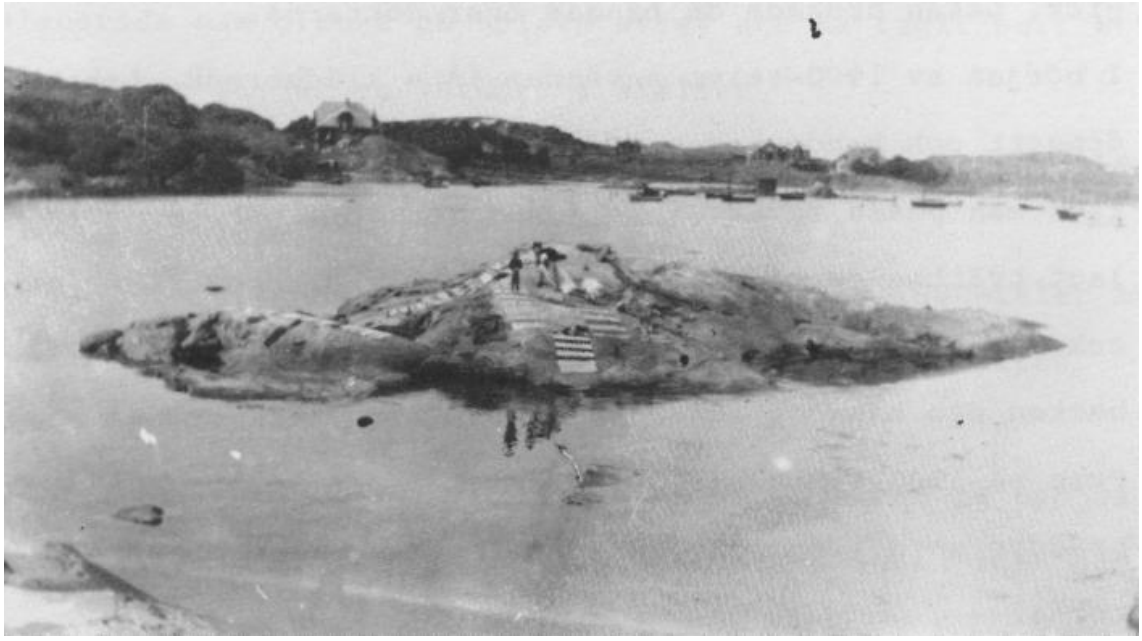

Trasmattor skuras på "Bröggebackeskärt".

Att skura mattor i sjön tyckte de flesta var roligt även om det var arbetsamt. Man hade många ofta hårt smutsade mattor. Men man valde en solig och fin dag och man tog kaffe eller matkorg med sig. Det brukade ju ta några timmar. Ofta var barnen med. De kunde hjälpa till eller få tid att leka eller kanske bada.

Mattor kunde också tvättas i dammar om det fanns någon i närheten av huset. Men helst skurade man dem i sjön. Saltvattnet gjorde färgerna klara och fina och de fällde inte så lätt. Även blåkläder kunde ibland skuras i sjön, men då sköljdes de i sötvatten sista gången då man kom hem. Annars blev de stela av saltvattnet.

Torka tvätt

Och så skulle tvätten torkas. Regnade det kunde den få ligga kvar i vatten i karen ett par dagar eller också fick man försöka få den torr inomhus. Man fick *"strecka"* så gott det gick. Lakan brukade då hängas över dörrarna. I början av 1900-talet användes inte kläd-streck. Lakan, örngott och handdukar breddes ut på backen (marken) och då fick man passa så att inte korna kom lösa och in där man lagt tvätten om de gick på bete hemmavid. Höns fick man också hålla ett öga på. Övrig tvätt breddes också ut på backen men hängdes också på *"torna"* (buskar) och på staket. Fram på 1920-talet blev klädstreck mer allmänna men även då breddes en del av tvätten ut på backen eller hängdes på torna.

Mangling

Man manglade förr med hjälp av en rund träkavel och ett rektangulärt bräde på vilket det fanns ett handtag. Detta redskap kallades *"kavlety"*, men var för sig kallades de kavle och kavlebrea. Tyget fuktades och lindades runt den runda träkaveln. Den lades på ett slätt underlag och rullades sen fram och åter med hjälp av brädan under det att den utsattes för tryck. Kavlebrea kunde vara mer eller mindre dekorerad. Handtagen var

ofta i form av en snidad häst och skivan dekorerad i karvsnittdekor. De kunde också vara målade.

Strykning

Strykjärnen värmdes direkt på vedspisen. Ofta hade man två järn eller flera så att medan man strök med det ena värmdes det andra. Behövde man ställa ifrån sig det varma strykjärnet under strykningen, t.ex. för att rätta till plagget, hade man ett särskilt litet ställ eller en liten fot för det. Dessa var gjorda av järn eller mässing i dekorativ form. Det fanns också ställ för flera järn. De placerade man direkt på spisen efter att ha tagit bort ett par ringar så järnen värmdes i stället.

Det fanns också strykjärn som värmdes med lod. Lodet värmdes först på spisen och lades sedan in i järnet. Elektriska strykjärn fanns redan i början på 1900-talet men kunde ju inte användas här förrän vi fått elektricitet 1928. När järnen värmdes direkt på spisen så fick man se upp så att de inte blev sotiga och smutsade ner plaggen igen och att de inte blev för varma så det brände kläderna.

Stearinljusstumpar användes för att hålla järnen blanka så att de skulle glida lätt. Det förhindrade också att de rostade. Man gned det varma järnet med stearin, men man fick inte glömma att stryka av stearinet på en gammal trasa. Rostiga järn kunde skuras med sand.

Man fick stå och stryka på köksbordet med en filt som underlag och ofta också ett uttjänt lakan över filten. Och så fick man gå mellan bordet och spisen med de tunga järnen för att ställa dem på värmning och hämta ett nytt varmt. Det var kanske inte så många steg men nog så tröttande. Det fanns också andra sätt att få plaggen släta. Man kunde vika dem slätt och fint och lägga dem under bolstren för att ligga dom släta. En del plagg kunde också vikas och så satt man på dom medan man sydde eller stickade.

I början av 1900-talet började man också med att krusa örngottsbanden sedan man strukit dem. Det gjordes med hjälp av en bordskniv. Senare hade man en särskild liten apparat för detta ändamål.

När dukar och gardiner skulle strykas skulle de också stärkas. Stärkelse kunde man själv tillverka eller köpa. Finare saker t.ex. vita kragar och lösa skjortbröst lämnades ofta bort för stärkning och strykning hos en strykerska.

Mat och hushåll

Många hushåll hade förr kor och de var i stort sett självförsörjande med mjölk, smör och ost. De sålde också mjölk till dem som inte själva hade kor och ibland även till sommargäster. Grädde fick man genom att skumma mjölken sedan den stått t.ex. över natten. Separatorer fanns som regel inte. Ganska tidigt på 1900-talet kunde man också köpa mjölk och grädde i affärerna. De fick mjölk med båt från stan. Mjölken kom då i stora bleckflaskor på 50 eller 25 liter, grädden i mindre.

Var man än köpte mjölken fick man ha med sig sin egen mjölkflaska eller kanna att ta hem den i. Men senare kom också mjölk och grädde i glasflaskor. En tid kunde man köpa både i löst mått och i glasflaskor i affärerna. Glasflaskorna kom i träbackar. Det fanns ½-1-liters flaskor för mjölk och 1-2 dl för grädde, men grädde fanns också i ½-liters flaskor. Man kunde köpa både vanlig grädde och vispgrädde i flaskor. Flaskorna hade kapsyler av aluminium i olika färger. Mjölk hade silverfärgad kapsyl, vanlig grädde blå och vispgrädde röd. På mjölken i glasflaskorna bildades också grädde och den kunde man ta upp med ett särskilt mått, en s.k. *"gräddtjuv"*. Omkring 1960 fick man också tetrapak, de första hade trekantig pyramidform.

Smör och ost gjordes i hemmen

Smör kärnades eller rördes hemma och ost ystades. Och man satte filmjölk. Man slog upp mjölk, ofta i små skålar, lagom till en portion. Den fick sedan stå och surna och åts med socker på.

Smör kärnades i vanlig kärna, men mestadels rördes smör i lerfat eller annat lämpligt kärl. Man sparade grädde och den fick stå tills den fått en viss surhetsgrad. Man rörde med en slev eller ibland hade man en trävisp till att börja med. Man skulle röra medsols hela tiden. Ofta lade man i en liten klick av redan färdigt smör. Det brukade gå fortare och lättare att få smör då.

När så grädden blivit smör fick man med hjälp av en slev klämma ut kärnmjölken som undan för undan slogs bort. När det mesta av kärnmjölken var borta "tvättades" smöret

med vatten under tiden som man klämde med sleven. Man slog bort vatten och kärnmjölk, slog på nytt vatten och klämde med sleven, slog bort, fyllde på nytt och klämde tills vattnet var klart. Då var det ingen kärnmjölk kvar i smöret och då var det färdigt. Så saltade man lite och ältade in saltet och så var det hela färdigt.

Ysta ost

När man skulle ysta ställde man ofta till med ystekalas. Då *"bytte"* man mjölk, dvs. den som skulle ysta fick mjölk från flera andra och sen gav man igen till dem när de skulle ysta. De som inte hade ko köpte mjölk av någon eller i affären. Till ystekalaset kom man på förmiddagen och lämnade sin mjölk. Oftast bjöds man på något, vanligtvis kaffe och tjockt, fint bröd. Ibland stannade någon sen kvar och hjälpte till vid ystningen. Hur mycket mjölk som gick åt berodde på hur många och stora ostar som skulle ystas.

Ystekaren var för ändamålet gjorda korgar eller träskålar. På hösten när man ystade julosten samlades man en extra gång och ystade en ost till prästen. Det skulle vara en stor och rejäl ost och till den bidrog alla med mjölk. Ibland hände det att barnen (flickorna) kunde få ysta en egen ost. De gjorde då ett litet ystekar av t.ex. en cigarrlåda i vilken de stack hål med en spik.

Slakt

Kor hade man ju för att få mjölk, smör och ost till det egna hushållet. Men man kunde också få kontanter genom att sälja mjölk. När en ko skulle slaktas såldes hon ofta till

slaktare på ön och man kunde få betalt dels i kontanter, dels i en del kött. Kor kunde förstås slaktas hemma men även då såldes en del av köttet. Det kött man inte åt färskt saltades.

Kalvar brukade man förstås slakta hemma men ofta såldes en del av kalvköttet också. Men man tog vara på maginnehållet från kalven och gjorde *"ostelöba"* (ostlöpe) av det som sedan användes när man ystade. Kalven fick ingen mat ett dygn innan den slaktades. Hela magen lades i en spillkum och saltades på. När den sedan skulle användas hängdes den upp på en pinne över skålen så att innehållet rann ut. Man tog också vara på hjärta, lever och lungor av ko och kalv.

När korna kalvat gjorde man råmjölkspudding (ibland kallat kalvdans) av mjölken man fick från kon de första till femte gångerna efter kalvningen,. Råmjölk gavs ofta bort till grannar och vänner.

Höns, grisar och får

Höns och gris hade de flesta även om man inte hade ko. Det fanns också en del som hade får. Av hönsen fick man ju ägg. Hönssoppa kunde det också bli men oftast hamnade inte hönsen i grytan förrän de blev gamla och började värpa dåligt. Men var det ont om mat eller om man fick främmande kunde också de yngre hamna i grytan. En tupp brukade man ha och varje år lät man en eller ett par hönor ruva fram en kycklingkull. Så fort man kunde skilja ut tuppkycklingarna brukade de hamna i grytan. De stektes eller koktes. Hade man många kycklingar åts kanske också en del av unghönsen upp. Man

sålde också kycklingar. Man kunde ju inte ha hur många höns som helst. De skulle också ha mat om de skulle värpa. Ägg såldes också ibland, kanske mest till sommargäster. Hönsen nackades hemma, oftast av männen men det förekom också att kvinnorna gjorde detta. Fjädrarna togs till vara för att användas till stoppning av bolstrar och kuddar.

Får hade man mest för ullens skull. Men man fick också kött av dem. Får och lamm brukade slaktas hemma. En del av köttet såldes. Det man sedan inte förbrukade färskt saltades eller röktes. Även fårskinnen såldes som regel liksom kohudarna. Hästar slaktades inte här. De skickades till slakteriet i stan.

Det fanns de på ön som köpte slaktdjur, som de själva slaktade och sedan sålde köttet av. Så fanns det också några som gick runt och hjälpte till med slakten. De brukade ta lite betalt i kontanter och så fick de en bit av köttet.

Grisen hade man för fläskets skull. De flesta hade en gris men det fanns de som hade två. Ibland var man två hushåll om en gris. Då matade man och skötte den varannan vecka. Grisarna kunde väga 120-130 kilo men de som inte vägde mer än 70 kg var faktiskt bäst. Grisarna förr var mycket fetare än nu. Det var alltid en viss tävlan om vem som hade den *"frackaste"* (bästa) grisen. Grisarna slaktades hemma oftast med hjälp av en lejd, kunnig person. Man brukade slakta i slutet av oktober eller början av november, tidigt på morgonen eller förmiddagen. När grisen slaktades klubbades den först medvetslös och sen stacks den i halsen. Då fick någon stå färdig och samla upp blodet i en

spann. Blodet skulle sen röras hela tiden tills det blev kallt. Man skulle röra medsols och det var oftast kvinnorna som fick ta hand om det jobbet.

Sen lades grisen i ett stort *"lögetröw"* (trätråg) och skållades med kokhett vatten för att den skulle bli ren och för att man lättare skulle få bort borsten. Så lades den på bänken igen och skrapades ren från borst med skrapor i form av ett rör. Innanmätet togs ur och grisen hängdes upp och fick hänga tills kvällen då man tog in den. Det fanns ett talesätt när grisen hängts upp: *"Att den som bed grisen i rompen ble inte mörrerädd mer"* (Den som bet grisen i svansen blev inte mörkrädd mer). Det var till barnen man brukade säga detta.

Allting på grisen togs till vara. En hel del blev korv. Alla fjälster (tarmar) togs till vara, tömdes, tvättades och skrapades så de blev riktigt rena och användes sen till korvskinn. Köttkvarnar fanns redan i början av 1900-talet. Hade man ingen fick man låna en eller också hacka all korvmat och ev. fläskfärs för hand. Korvhorn är en gammal uppfinning – det fanns av horn och av bleckplåt. Innan man med köttkvarnens hjälp kunde stoppa korv fick även korvstoppning göras för hand med endast korvhorn till hjälp. Man gjorde *"spegekôrv"* (saltad korv). Den brukade hängas till tork i spjället i spisen och kallades då för *"spjällkôrv"*. Man gjorde också vanliga *"kokekôrvar"* som förvarades i saltlake och man gjorde korvar som skickades till stan och röktes.

Av blodet gjordes blodpalt och blodpudding. Palt och pudding gick man ofta och delade ut av till andra och sen fick man en smakbit själv när de slaktade. Första dan åts blod-puddingen bara kokt men sen skars den i skivor och stektes. Kunde man förvara den

kallt höll den sig i ett par veckor. Av levern gjordes leverpastej. Av lungorna gjordes lungmos och lungkorv. Det fick också ätas upp ganska snart. Ibland blandades hjärtat ihop med lungorna ibland stektes det. Njurarna brukade stekas.

Huvudet koktes och gjordes pressylta av. Ofta förvarades huvudet i saltlake och togs upp och vattnades ur till jul då man gjorde pressylta. Någon gång kunde hela grishuvudet förekomma på julbordet men de allra flesta gjorde sylta av det. Största delen av fläsket saltades ner.

I början av 1900-talet hade man inte julskinka som vi tillagar den idag. Skinkorna saltades med det övriga men ibland skickade man in en till stan och fick den rökt. Då hade man den till julbordet. Även en del fläsk skickades in för rökning. Så småningom började man dock alltmer att laga julskinka som vi gör idag och då saltades de ner hela och togs upp till jul.

Isterfett togs till vara. Det gjorde man *"smult"* av. Smult användes till att steka i och ha på smörgåsen. Benen såldes ofta till en lumpegubbe. Det fanns en som hette *Redig* och som brukade köpa upp ben efter djur.

Urinblåsan, *"pesseblåsan"*, tog pojkarna hand om. Dom blåste upp den och valkade den mot tröjan, blåste och valkade gång på gång tills dom fick den så stor som möjligt. Sen hängdes den på tork. Släppte man bönor eller ärtor i innan man knöt för fick man en skramla. Den användes ibland som fotboll men då höll den inte länge.

Förvaring av mat

Mat förvarades i jordkällare, källare eller på vinden. En del gamla hus hade en *"skånke"* (utbyggnad) där det ofta var kallt och bra att förvara mat. En skrubb intill köket kunde också fungera som skafferi. En del mat förvarades i skåp i köket.

Att salta var den metod som användes mest för att förvara kött och fisk en längre tid. Senare hade man också salpeter tillsammans med salt. Salpetern gjorde att kött inte härsknade så lätt. En del kött och fläsk kunde också rökas men det brukade man inte göra hemma, utan det skickades till stan till rökerier där. Man saltade i baljor och kar av trä, ibland i fat eller krukor av lergods.

Konservering

I början av 1900-talet konserverade man inte så mycket här på ön. Tillgång på råmaterial och pengar spelade en stor roll. Det är svårt att säga vad som konserverades och hur mycket. Det var olika i varje hem. Under första världskriget var det nog mest *"kröser"* (lingon) som köptes på torget. Det var först på 1930-talet som konservburkar av glas kom i mer allmänt bruk och man började konservera och sylta och safta i större utsträckning. Under andra världskriget konserverades mycket tonfisk.

Man köpte torkade äpplen och torkad blandad frukt som koktes till kräm eller soppa som efterrätter. Torkad frukt köptes ofta i Danmark där den var billigare. Det var inte så många som torkade själva.

Ägg konserverades i vattenglas (en koncentrerad lösning av natriumsilikat).

Kaffet köptes omalet

Kaffet köptes i lös vikt, målet eller omalet. Man kunde också köpa orostat kaffe och rosta själv. Det var vanligare att köpa omalet kaffe och själv mala det som gick åt till varje kok. Kaffet höll smaken bättre i omalet skick. Råg och ibland havre kunde rostas och malas till kaffe.

På brödet hade man smör eller *"smult"*, smält ister som saltats och pepprats. Det användes också att steka i.

Matsäck

När karlarna gick ut på fiske hade de med sig hårt, grovt bröd, spickekorv eller rökt fläsk, socker om man hade men kaffe gick på *"lawet"* (båtlaget). Ibland fick de med sig smult. Detta när de inte var ute så länge i taget. Gjordes längre resor fick man ju ha mer med sig.

Skolbarnen kunde ha smörgåsar med sig till skolan med smult på, ibland kanske spickekorv eller ost. Men aldrig något att dricka. Det fanns en spann med vatten i skolan. Blev man törstig tog man skopan och drack. De som bodde intill skolan kunde gå hem och äta. Det fanns också de som varken gick hem och åt eller hade något med sig. De åt innan de gick på morgonen och när de kom hem och tyckte att det räckte. Och så fanns

det ju naturligtvis de som kanske velat ha smörgåsar med sig, men man hade det så knappt hemma att det inte gick.

Fisk till middag

Fisk hade man ofta som middagsmat. Om det blev något över åt man det kallt på kvällen. Man åt mycket färsk fisk men också saltad och torkad. Hade man fått mycket fisk kunde man *"drösa"* (salta) på den. Då höll den sig i flera dagar. Man saltade mest sill men även en del makrill, *"spegesill"* och *"spegemakrill"*. Även långa saltades. Man saltade fisken i tunnor av trä. Kryddsill förekom också, vilket innebar att man blandade i kryddor när man saltade sillen.

Fisk som torkades var rocka, torsk, rödspätta och småskäddor. Långa torkades också ibland. Torkad fisk var hållbar nästan hur länge som helst. När den skulle användas lades den i blöt kvällen innan för att ha svällt upp ordentligt till dagen efter. Det var "vingarna" på rockan man torkade.

De fick först ligga i blöt i sötvatten så att *"slit"* (slemmet) gick av innan man torkade den. Den torkades hängande eller på berget. Torsk fläktes och torkades på berget. Rödspätta och småskädda bands samman två och två i "svansarna" och torkades på ett streck eller hängdes på spikar på bodväggen.

Maträtter förr

Rocka koktes och stuvades. Det smakar som krabba. Torsk, rödspätta och skädda koktes för det mesta, ibland kunde de också stuvas. Man gjorde inte sås till kokt fisk utan använde spadet som sås. Ibland reddes det av lite. Någon gång kunde det förekomma att man gjorde mjölksås (vitsås) men det var mest till saltlånga. Och då skulle det vara hackat ägg i. Till stekt fisk vispade man ur pannan med lite mjölk. Och så hade man lingon till om det fanns hemma. Bara mjölk hade man ofta som sås till kokt och stekt fisk. Man slog den direkt på potatisen utan att värma eller reda av den.

Salt sill och makrill koktes eller stektes. Ofta kokades den på potatisen. Man kokte potatisen med skalen på och när de kokt upp lade man sillen eller makrillen direkt på potatisen.

Fiskbullar och sillsoppa

Fiskbullar gjordes på bleka eller kolja. Under andra världskriget var också makrillbullar vanliga och då konserverade man även mycket tonfisk. Innan tonfisken konserverades lades den i mjölk för att dra ur transmaken. Köttet var mört och fint. Det stektes sen med mycket lök. Man använde den också som "kalops". Fetsill kunde man också lägga på brandjärn och lägga järnet direkt på vedpinnarna och steka den. Då behövdes varken panna eller fett. Fisksoppa har inte kokats så ofta här på 1900-talet. Men under 1800-talet och runt sekelskiftet var det vanligt med sillsoppa. Så det var nog mest hos de

gamla man kunde få smaka på fisksoppa i början av 1900-talet. För övrigt om man hade soppa på fisk var det makrillsoppa.

Recept på sillsoppa:

Fetsill skars i bitar, beströddes med lite vetemjöl och varvades i en gryta med salt, kryddpeppar och hackad gul lök. Vatten hälldes på så det kom i jämnhöjd med sillen och så koktes soppan. Lever och rom togs till vara, särskilt från torsk och makrill men även från sill. Rom kallades ofta för *"kyd"* eller *"böxer"*. Den åts både kokt och stekt.

Köttsoppa vanlig söndagsmat

Köttsoppa eller köttbullar var den vanligaste söndagsmaten. Hönssoppa kunde man också ha och riktig festmat var det när man fick kokta eller stekta ungtuppar. Till kött- och hönssoppa kokades ofta klimp. Kött som stek var mycket ovanligt. Kalops kunde förekomma någon gång men inte heller det var vanligt. Först en tid in på 1900-talet blev kalops vanligare och så småningom även kött- och fläskstekar. Till att börja med serverades dessa rätter endast vid bröllop.

Nästan alla hade en potatisåker

Potatis åt man mycket. Nästan alla hushåll hade en potatisåker. En och annan odlade också lite grönsaker, men mestadels köptes dessa på båtar som kom hit och sålde. Man köpte morötter, kålrötter, vitkål, palsternackor, lök och purjolök. Man köpte ofta säckar med grönsaker. Purjolök kunde saltas för att hålla sig längre. Kålrötter kallades *"rode-*

gobba". Grönsaker förekom vanligtvis endast i soppor. Man kokade t.ex. inte bara morötter för sig och serverade till köttbullar. Under första världskriget hade man ofta stekta kålrötter i stället för potatis. Det var då periodvis ont om potatis. Potatisvälling var en annan soppa man ibland kokade. I den ingick också morötter, mjölk och korngryn. Man gjorde potatismjöl av sin potatis också.

"Slinka"

"Slinka" kokade man på lättsaltat fläsk eller revbensspjäll tillsammans med morötter, potatis, kålrot, vatten, mjölk, några pepparkorn (ev. lite salt) och så korn eller havregryn. Slinka kokas än idag men nu har man inte gryn i. Andra rätter var: får i kål, rotmos med fläsk och korv, bruna bönor och fläsk, ärtsoppa av gula ärtor med fläsk och korv. Gråärtor koktes i vatten och salt, spadet slogs bort och de serverades med mjölk. Gråärtor som blev över lades i en skål (utan mjölk) och man kunde gå och ta några då och då och äta som de var. Det hände att man tog en näve med sig i fickan då man gick ut. Det var gott tyckte många att ha då man t.ex. arbetade ute på åkern. Gråärtor var mättande och närande.

"Sluring"

"Sluring" kallades här en soppa på vatten, *"swesker"* (sviskon), torkade äpplen, risgryn eller sagogryn smaksatt med lite socker eller sirap och ibland med en hel kanel. Havresoppa gjorde man på havregryn, vatten, *"swesker"* och russin. Man kokade ofta soppor eller kräm av torkad frukt till efterrätt.

"Klonkemjölk"

Klimpvälling eller *"klonkemjölk"* var mjölk med klimpar av ägg, mjöl och socker som lades i den varma mjölken och fick koka en stund. *"Strimlevälling"* var det samma fast man då stänkte i klimpsmeten med en visp så det blev strimlor i stället för klimpar. Äggemjölk eller äggevälling gjordes av ägg, mjölk, mjöl och lite socker. Äggröra hade man ibland till frukost med stekt fläsk eller korv. Äggost hade man till bröllop och kalas. Brödpudding gjordes också ibland av gammalt bröd (helst vetebröd).

Havregrynsgröt var vanligt och överbliven gröt stektes. Mannagrynsgröt eller välling kunde också förekomma. Risgrynsgröt hade man oftast bara till jul och då hade man russin i den. Av överbliven risgrynsgröt gjordes risgrynspudding. Risgrynsgröt koktes ofta i *"sôffa"*, gröten kokades upp och sedan sattes kastrullen in i en filt eller schal och ställdes i soffan eller sängen där den "kokade" färdigt av sig själv. Den fick vara väl inrullad så den inte kallnade. Det tog ett par timmar för gröten att bli kokt på detta sätt.

Selma Utbult vid bakugnen med barnbarnet Christina.

Storbak

Hembygdssång på bygdemål.

1. Nu ska vi sjönga så gött dä går
E lida sang på vårt bögdemål
De ska bevaras, ej glömmas bort
Fast mänga å öss de allt har gjort

2. När förr i tia dom gjorde bag
de höllde på både natt o da
I trôw så stora de knödde då
Båd` row o wedde som sin feck stå

3. De skulle jesa i timmar manga
Möt brö de velle dom ha på stanga
Å feck de barra ett rektigt höw
Så feck de kanske en femtan tjöw

4. Små ämne de geck så pent å göra
men att få kagera rektigt sköra
De alla gånger ej va så lätt
För var å en älte på sett sätt

5. E könst de va te o få dom rönna
De va var bagerska skulle kunna
Ja, rektigt tönna di skulle va
Å då va kevlet så bra å ha

6. I var kaga de gjorde höl
Sin togs de opp på en stor, stor fjöl
Å unner brötäcka sin di sto
För värme velle di ha så go

7. Ja, unner tia di ommen tänt
På alla vetre di hade känt
För törr o pen ve de feck de va
å om den smatt va de inte bra

8. Nu så skulle här unna gå,
Ingen längre feck stilla stå
Di stappa kager o hysta dom
Mä brötret in de i ommen kom

9. Va lôwen pen geck de fort o baga
Så vacker då ble varenda kaga
Ja, alla glaa o nöjda va
För bröt de hade ju blett så bra

10. Sin röstes brötäcke, skraptes trôw
Å skrabet sekta de i ett sôll
Nej, här feck inget te spille gå
Varenda mjölfnyg togs vara på

11. Hart brö mä smör på, de smakte gött
Å goast va de, när de va blött
Ja, när de doppats i vass-spann ner,
Då ska I tro att de smaga mer

12. När de bagat i ommen stor
Ple ettervärmen va pen o go
Då baktes puddinga ett, tu, tre
Mä kröser te dom så goa ble

13. Ja, dom sej lärde allt ta te vara
På alla vis de försökte spara
I vacker hann feck de skea ta
Igônom livet, å de geck bra.

(Kerstin Larsson)

Två gånger om året gjorde man storbak, ett bak strax före jul och ett någon gång i maj. Till ett storbak gick det åt 80-150 kg mjöl. Hur mycket man bakade berodde dels på familjens storlek, dels på ekonomin. Storbaken sattes alltid igång på kvällen, för man tyckte man kunde arbeta mer ostört under natten då barn och karlar var ur vägen och man inte samtidigt behövde syssla med matlagning.

I början av 1900-talet fanns bakugnen i köket och där hade ju förr ofta hela familjen sina sovplatser, så det kunde hända att barnen den natten fick sova under bordet eller hos någon granne om man inte också hade en uppvärmd kammare.

Man hjälptes åt

Vid storbak hjälptes man åt släkt och grannar emellan, men man kunde också ibland leja hjälp mot betalning. Man behövde vara minst tre personer, helst flera.

Man började med att röja ut i köket på eftermiddagen och ställa upp flera bord och *"ella opp ommen"* (elda upp ugnen). Man gjorde upp eld på själva bakplåten så att den skulle bli riktigt varm, och det skulle vara riktigt varmt i köket också så att degen sen jäste lättare. Och så *"knôdde"* man (satte degen) i stora baktråg av trä. När degen efter 1-2 timmar var färdigjäst tog man upp en lagom klump att arbeta med. Den knådades och ältades för hand och av den gjordes sen *"ämne"*, små runda, släta bullar lagom till en kaka. Storleken bestämdes av om det skulle vara en tjock eller en tunn kaka. När *"ämna"* jäst lite grann skulle dom *"bres"* (kavlas ut). En eller två personer gjorde ämnen och ett par bredde.

Tunna, hårda kakor

Det som skulle bli tunna, hårda kakor breddes först med ett vanligt slätt *"tjevle"* (slät brödkavel) och *"stappades"* (naggades) sen med ett *"knäcketjevle"*, först en gång rakt över och så en gång på snedden så att ett mönster bildades. På tunnbröd tog man med ett runt mått ut ett hål i mitten. De tjocka kakorna kavlade man ut med ett slätt tjevle och stappade sen med en vanlig *"stapp"* (brödnagg). De färdigbredda kakorna togs upp från bakbordet med en *"fjöl"* (brödspade av trä) och lades att jäsa på brötäcke.

Dessa brödtäcken var hemvävda och man behövde många sådana för de måste vara varma och torra mellan varje omgång. Kakorna lades ut på sängar, bord och var man kunde få plats. Det kunde till och med hända att man fick ta golvet till hjälp. Tunna kakor kunde läggas i två lager med brötäcke emellan. Lavar att lägga kakorna på hade man inte förrän på 1920-talet.

När de första kakorna *"fått höw"* (jäst färdigt) började man grädda i ugnen. Elden hade nu flyttats till vid sidan av plåten och man eldade så att lågorna slog jämt över hela valvet, under plåten hade man bara glöd i tillräcklig mängd för att kakorna skulle få färg på undersidan. Sysslan att *"sedda ve ommen"* eller *"passa ommen"* (sköta gräddningen) innehades oftast av en erfaren, äldre person.

"Den rätte knöcken"

Både hårda och mjuka kakor skulle stappas på undersidan innan de sattes in i ugnen. Man tog kakan på en fjöl och med en knyck kastades den upp i luften så att den vände sig, man stappade och vände tillbaka igen och så stappades ovansidan. Om man inte hade *"rätte knöcken"* att vända kakan i luften kunde den vändas mellan två fjölar.

Det var oftast de yngre flickorna som fick hjälpa till med att som de sa *"ta opp"* för den som satt vid ugnen. De stappade och bar fram de ogräddade kakorna och tog emot de färdiga som de lade att kallna. Tjocka kakor fick kallna under brödtäcke men inte de tunna. De skulle ju bli hårda och torra.

Det gällde att hålla jämn värme

Man brukade grädda två kakor åt gången i ugnen. Med en brödspade av tunn plåt med långt skaft vreds kakorna i ugnen så att de fick jämn färg runt om. Med den kunde man också lyfta på kakorna för att se om de hade lagom färg under. Man *"hystade"* in kakorna i ugnen med en fjol men tog ut dom med brödspaden och lade dom på en fjol och med en mjuk borste borstades sedan rester av mjöl och sot bort.

Brödspaden användes också till att lägga in nya *"vefliser"* med och till att maka elden tillrätta vid behov samt till att flytta ner glöd under plåten när det behövdes. Det gällde att hålla jämn värme hela tiden både vid sidan av plåten och under. Blev plåten för varm kunde man strö salt på, då svalnade den lite. Man hade också en borste med skaft på till att sopa ren plåten från glöd och sot. Efter hand som de färdiga kakorna kallnade bars de till förvaringsplatsen.

Brödets hållbarhet

Det hårda brödet var hållbart cirka 5-6 månader och brukade förvaras på stänger hängande i taket, på vinden eller i en *"bröskrubb"*. Hade man inte utrymme för stänger kunde det förvaras liggande men det skulle förvaras torrt. Tjockt, mjukt bröd förvarades invirat i brödtäckena eller i filtar, ofta i tvättgrytan eller i träbaljor i källaren eller på annat svalt ställe.

Att männen hjälpte till med baket var inte vanligt. Men om de någon gång gjorde det så var det med att passa ugnen. Men de brukade hugga veden om de var hemma. Det gick

åt en hel del ved och *"veflisera"* till *"bageven"* skulle helst inte vara för tjocka. Det var lättare att hålla jämn värme om de var lite längre och tunnare än vanligt. Innan man började baka såg man till att man hade tillräckligt med ved klar. Var då inte karlarna hemma och man inte hade pojkar som kunde hjälpa till och det inte fanns ved nog så fick kvinnorna själva kanske både såga och hugga.

Råg och vete användes

Det var mest tunna, hårda rågkakor man bakade men också tunna, hårda kakor av vete. De tjocka, mjuka kakorna av vete var ju inte så hållbara så de bakades inte i så stora mängder. Men till jul bakade man så det skulle räcka över hela helgen och då bakade man också *"vörtebrö"*.

Oftast hade man inte recept. De gamla *"hade i hovet va som skulle te"* och bakade *"etter hannelawet"*. De kände när degen var sån som de ville ha den. I rågkakorna hade man ingen sirap eller socker, men salt och brödkryddor som anis, fänkål och kummin, margarin eller flott efter grisen och så grovt rågmjöl. Vatten tillsattes tills man kände att degen hade den fasthet man önskade. I vetekakorna hade man socker. De tjocka, mjuka vetekakorna kryddades ofta med kardemumma.

Säckar med bröd med på fiske

Det hårda brödet skulle ju inte bara räcka till hemma. När männen skulle ut på fiske fick dom med sig en tjugo kakor per man för en resa på cirka en vecka. När dom ibland

fiskade vid Island eller Fleetwood och kanske var borta ett par månader skickade man med dom ett par säckar bröd. Så ibland kunde det hända att man fick baka ett par mindre bak emellan storbaken på 40-50 kilo men då brukade man baka på dagen.

Idag har fiskarnas antal minskat och arbets- och levnadsvillkor ombord har förändrats. De moderna båtarna har som regel både kyl och frys och bröd köps oftast in tillsammans med övrig proviant.

"Nu kan du knö"

När man hade storbak hände det ofta att någon kom och frågade om de kunde få baka ett par kilo när de andra var färdiga och det brukade man inte säga nej till. Man kunde också själv erbjuda detta. När så det egna baket började bli färdigt skickade man bud *"att nu kan du knö"*. Då satte de sin deg och så kom de med den när den var färdigjäst. De hade också med sig ved till att baka med. Eftervärmen i ugnen var man rädd om. På den bakade man *"kransekaga"* och puddingar. En kransekaga var av vete. Man klippte hack i kanten runt om och strödde pärlsocker i mitten.

Storbak tog ett dygn

Ett storbak kunde ta bort emot ett dygn i anspråk. När själva baket var klart skulle det städas, brödtäckena skulle skakas och baktrågen skrapas rena. Skräpet från baktrågen fick hönsen men det hände att en del först siktade det och tog tillvara mjölet man då fick för att t.ex. panera fisk i. På våren skulle också tak och väggar tvättas för då skulle snart

badgästerna komma. Det var vanligt att man hyrde ut köket under sommaren. Och så gick man med *"bagekager"* till sina vänner och när dom bakade fick man kakor av dom. Så görs än idag.

Ugnen byttes ut mot elspis

Sådana här storbak förekom ända in på 1930-talet. Men tiderna hade förändrats. Man hade börjat modernisera i de gamla husen och elektriska spisar blev allt vanligare. När dessa sattes in sattes ofta bakugnen igen och man tyckte det var skönt att slippa sot och aska i köket. Det gick ju att baka i ugnen på den elektriska spisen och det hade blivit allt vanligare att köpa bröd också. Men i de hus som hade källare flyttades ofta ugnen dit och man fortsatte att baka även om det inte gjordes storbak längre. Ja, en och annan slutade helt att baka på det här sättet, andra bakade bara till jul. Så av de barn som växte upp på 1940-talet var det många som inte fick vara med och lära sig det här sättet att baka bröd.

På 1970-talet ökade intresset igen. Många gamla ugnar rustades upp och nya byggdes. Men idag bakas mest mjukt bröd. Frysboxarna har ju gjort det möjligt att bevara det färskt. När man bakar idag gör man i stort sett precis som förr. De förändringar som skett är väl att baktrågen av trä bytts ut mot plastbaljor, att man kan ta hushålls-assistenten till hjälp när man *"knör"* och att brödtäckena ofta bytts ut mot runda skivor av wellpapp eller brunt omslagspapper. Och idag har man mer socker och margarin i brödet än förr.

Skrock vid bak

Brände man en kaka vid baket gav man den till barnen och sa:

- "*Bare ed så blir i starka*".
- "*En feck inte sjonga när en baga, för då feck en gråda när en åd*."
- "*Om en glömde e kaga mella täcka så ho inte kom i ommen, så skulle nön i släkta dö*."

Ugnen hos "Hildas"

I hembygdsgården på Öckerö, *"Hildas"*, finns den gamla ugnen oförändrad. Den har man bakat i från 1700-talet fram till omkring 1920, både tunt och tjockt bröd. Den är så stor att det går att baka 4 kakor på samma gång. Spis-muren är av gråsten. Det har nog bakats i sådana ugnar för länge sedan.

Både på 1500- och 1700-talen skrevs om det tunna brödets hållbarhet. I västra Sverige bakades tunnbrödet av havre, i Norrland av korn. Så småningom blev det också råg och vete. Idag är det vanligt att man blandar råg, graham och vete till tunnbrödet. En del ungdomar som bygger nu låter mura in den gamla sortens ugnar.

(Sonja Corneliusson)

Bakugnen hos Hildas.

Affärer

Sortimentet i en affär förr var ofta stort. Man handlade över disk. Affärstider fanns men dom var ganska tänjbara, för om man av någon anledning inte kunnat handla på affärstid, gick man bakvägen. Affären och handlarens bostad var för det mesta i samma hus. En person har berättat att då hon i början av 1900-talet var anställd i en affär fick hon bo där också, för ibland kunde fiskarna komma och banka på redan vid 4-tiden på morgonen. Det hade *"stillt"*. De skulle ut och behövde proviant och då fick biträdet hoppa ur sängen och expediera. Även på senare tid fick handelsman eller biträde ofta upp tidigare på morgnarna för proviantens skull.

Affärerna fick ofta lämna kredit när fisket gick dåligt. Många förlorade på det men som regel var fiskarna noga med att göra rätt för sig och betalade när de kunde. Många handlade på bok och betalade t.ex. den siste varje månad.

Strutar och kannor

Specerier köptes i lös vikt. Mjöl, socker, salt och liknande varor kom till handlaren i säckar. Expediterna stod på lediga stunder och vägde upp i papperspåsar. Köpte man sirap och mjölk fick man ta med sig kannor hemifrån. Karameller, snus och sånt köpte man i strutar. Förutom specerier, charkuterivaror och sill i tunnor, fanns träskor, laddor, sybehör, ibland också tyger, porslin, husgeråd, spik och foder. En hel del av sortimentet hängde i taket. Tidningar såldes också. Kaffe maldes ibland i affären, från snusmalet till grovmalet allt efter kundens önskemål. Mjölken kom från stan i 25-50-liters stora bleck-flaskor. Senare kom också glasflaskor, ½- och 1-liter för mjölk. Grädde kom också på flaska. Under en del år kunde man köpa mjölk både på flaska och uppmätt.

Varor med ångbåten

Handlaren fick hämta varorna vid ångbåten och dra hem på kärra eller leja hästskjuts. Affärerna var bland de första som hade telefon och handlaren fick ofta ta emot bud som sedan vidarebefordrades till kunderna. Kunderna kom också och lånade telefon vid behov. Man gjorde sig för det mesta ingen brådska när man handlade, man väntade tåligt på sin tur och samtalade under tiden med andra kunder. Det kunde hända att man bara gick dit för en pratstund och för att få reda på lite nyheter.

Erik Larssons affär i Sörgård, numera Sörgårdens Livs (ca 1925).

Frans Karlssons första affär som sedan blev Strandkassa, ÖFA (1920).

Fiskeresultat i affären

Ett par affärer hade också en tid listor uppsatta med uppgifter om hur många lådor fiskebåtarna sålt och vad de fått för priser i fiskehamnen i Göteborg. Handlaren ringde in till stan och fick uppgifterna. Det brukade i affärerna också finnas en liten bänk att sitta på medan man väntade på sin tur. Eller så satt man bara där en liten stund ändå och pratade med varandra och med expediterna.

Timslånga köer

När badgästerna kommit ut på sommaren kunde det vara timslånga köer, särskilt på lördagar. Man ställde sig då i kö i god tid innan affären öppnade. Det var också mycket vanligare att man beställde både mjölk, grädde, bröd och kött. Man kunde också få varor hemskickade. Den servicen var förr kostnadsfri. Redan på 1920-talet hade affärerna springpojkar till hjälp. De brukade få lite dricks då de levererade varorna.

Fram på 1930- och 1940-talen var affärstiderna lite mer ordnade. Man hade öppet 9-18 med middagsstängt mellan 13-14, lördagar 9-16 och då brukade man inte ha stängt för middag. Man fick också omkring 1940 *"nåmmerlappa"* (nummerlappar), dvs. köbrickor. De användes dock mest sommartid. En sommarlördag kunde man, om man kom strax efter 9, finna att det var 25-30 stycken före. Bodde man då i närheten kunde man ta en nummerlapp och sedan gå hem en stund och syssla med något annat. Ibland fick barnen passa turen och kila hem och varsko mamma när det närmade sig hennes tur. Hade mamma 30 var det lagom att rusa hem när 24 ropades upp.

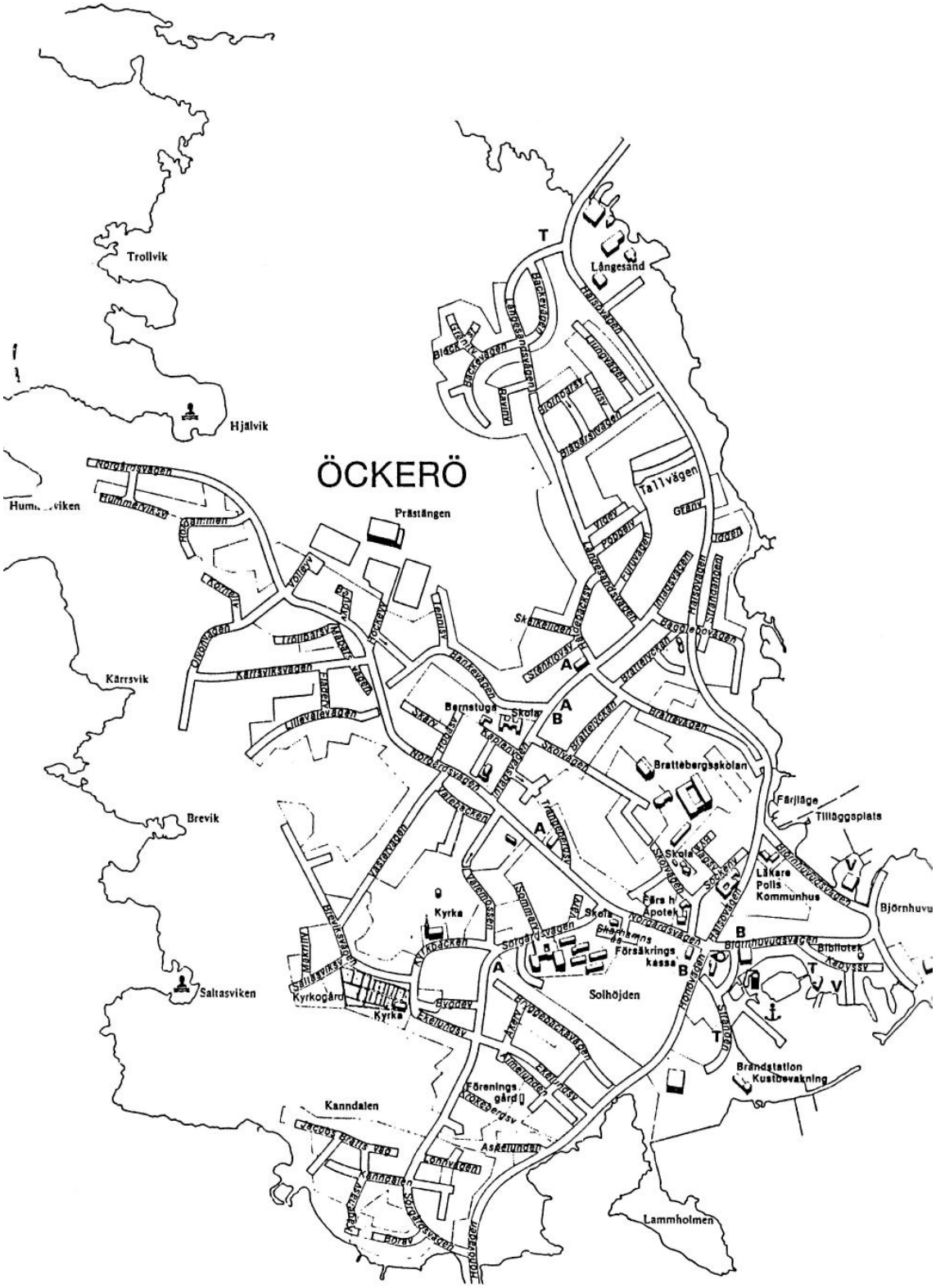

Öckerös handelsutveckling 1870-1980. Sammanställt av Inger Utbult (1984).

Öckerös handelsutveckling 1870-1980

(Sammanställt av Inger Utbult, den 10 december 1984)

1870-talet

Vid den här tiden seglade fiskebåtarna till stan och sålde sin fisk. När det var goda tider och de fick bra betalt för fisken, kunde de köpa en säck mjöl, socker, salt och kanske några rotfrukter. I mitten av 1870-talet började norra Skärgården bli känt som badort för Göteborgarna. Ångbåtar började lägga till vid Kalvsund och senare även vid de andra öarna. Ägarna till ångbåtarna blev osams med befolkningen så trafiken fungerade dåligt. Detta höll på ända till 1920 då Marstrandsbolaget tog över trafiken. På turen från Göteborg till Marstrand skulle öarna angöras två turer om dan. Biljettpris var 25 öre. Affärer som troligen fanns vid denna tid var *Samwells* (Juliuses) vid hamnen, *Jannes* i Norgård och *Anton Johanssons* i Sörgård. Skomakaren bodde i Norgård. 1889 fanns det 2946 invånare i Öckerö socken.

1890-talet

Under detta årtionde fick Kalvsund telefonstation och Öckerö fick telefonväxel, föreståndare A. Berg. År 1897 fanns det 598 invånare på Öckerö, 120 hus och 5 vadlag. *"Knallar"* (försäljare) börjar komma ut till öarna. De hade med sig det mesta, tyger, tofflor, dukar, slevar, m.m.

1900-talet

Albert Olsa öppnade en speceriaffär vid hamnen. Fiskebåtarna satte in motorer. En bro, som gick att öppna, kom till mellan Hönö och Öckerö 1906. Öckerö fick poststation, föreståndare E. V. Dahlgren, lönen var 240 kr/år. Han var även folkskollärare. Apoteksvaror på recept fick sändas med post. I mitten av detta decennium byggdes en badinrättning med restaurang vid Björnhuvudet.

1910-talet

Martin Andreasson tog över *Samwells* affär och blev den förste som fick egen direkttelefon med nummer 1. År 1913 fanns det 9 abonnenter. Vid kyrkogården hade Anton Johansson öppnat en ny affär (*Hanlarsfinas*). Många besökare till kyrkan och kyrkogården gick gärna in till *Soffies* (hembygdsgården) och köpte dricka och karameller. År 1917 köpte Julius affären av Martin Andreasson, som etablerade en ny rörelse i Bagglebo. Mjöl och socker kom i stora tygsäckar av bomull. Av säckarna sydde man lakan. Mjölken kom i stora 50-litersflaskor. Kaffe, kli och majs kom i jutesäckar. Mjöl m.m. fick vägas upp i ½ kg och 1 kg påsar. Kaffe maldes i affären. Till mjölk och fotogen fick kunden ha med sig egna kärl. Speceriaffären hade det mesta, som t.ex. tyg, bågfilsblad, krita, linolja, såpa, smör, bröd, tidningar och tobak. Man fick beställa köttfärs och vetebröd när man skulle ha. Redskap till fiskebåtarna hade Albrektsson i Göteborg. En filial fanns i ett magasin vid hamnen, som Birger Utbult skulle sköta. Men han var ju fiskare och kunde inte vara hemma, så den som behövde något fick ta nyckeln under stenen och anteckna i boken. Detta pågick ända till 1931 då Öckerö Hamn- och Fiskarförening bildade egen affär.

1920-talet

Fiskebåtarna började fiska ute på Nordsjön och på sommaren sålde de sin fisk i England. Svens Albert och Albert Olsa slaktade kor. De styckade dom och lade bitarna på ett lakan på hästkärra och drog en segelduk över. Sen körde de runt i stugorna och sålde *"soppeköttet"*. Frans Corneliusson öppnade speceriaffär vid hamnen (gamla ÖFA?) 1919. *Ole Bernad* öppnade en i Kandalen. Bror Svensson öppnade *Svantes spec*. (1925) i Kandalsbacken och Alek Bergagård startar bageriet (1927). Öckerö Hamn- och Fiskarförening u.p.a. bildades 1928. Medlemsavgiften var 2 kronor.

1930-talet

Nu började man bygga en riktig kaj innanför skäret. Kajen blev 430 meter och en vågbrytare på 20 meter. Detta var färdigt 1935. Två år senare hade man även en småbåtshamn. *Ole Bernads* affär i Kandalen stängdes cirka 1930, Svantes var kvar i backen. Frans C. byggde en filial (*Annelis*) i Sörgård. Vid prästgården fanns en affär som Linnea och Frans Eliasson hade (*Palles*). Frans E. skaffade den första lastbilen. Nu kunde handlarna få sina varor hemkörda från båten. Förut hade man haft häst och vagn eller handkärra för varorna. Einar Pettersson hade tagit över "*Hanlarsfinas*" vid gamla kyrkan. Hammar hade en affär där idag Hedvig Pettersson säljer blommor. I Norgård fanns flera affärer: *Evert Lidmans*, *Jannes* som Dagny och Herbert Karlsson fick överta 1935 och *Georg Karlsson* (Norgårdens Interiör), *Richard Eliasson* hade café på sommaren. Dessa låg nästan mitt i Norgård. Om man tog gångstigarna över ängarna från Norgård till Brätten, så kom man till *Alexius och Marias affär* och längre ner i Bagglebo fanns *Martins*. Vid hamnen fanns *Juliuses*, *Albert Olsas* och *ÖFA*, som det fick heta när affärsverk-

samheten skulle vara för sig själv (1938). Ungefär 11 affärer och en hel del kortvaru-affärer, samt 7 mindre kiosker fanns på Öckerö 1935. Marstrandsbolaget blev gramse på Hälsöborna som fraktade varor, så en dag (1934) sade bolaget att Hälsöborna inte fick åka med. Med J. W. Berg i spetsen bildades Hälsöföreningen. På en vecka hade de öppnat trafik på Hälsö, Björkö, Öckerö och Hönö. Föreningen blev Trafik AB Öckerö Skärgård (1935).

1940-talet

Göteborgs Trafik AB försökte med färjetrafik mellan Hjuvik och Norra Skärgården. När trafiken mellan Göteborg och öarna nu fungerade kom många *"knallar"* som sålde det mesta. De fick både mat och husrum hos befolkningen. Dessa knallar gick runt i stugorna:

- *"Laddekäringa"* med tofflor
- *"Pellemutter o son"* med tyger
- *"Ballegubben"* från Bollebygd hade slevar, vispar, handgjorda träskor
- *"Bernadina"* sålde linne-, hand- och huvuddukar
- *"Adam och Eva"* sålde Kungälvs pepparkakor
- *"Finnegobben med syster"* hade allt möjligt

Albert Olsa gick runt med handkärra och sålde grönsaker och frukt. Åke Karlsson och Evert Pettersson startade ett bageri i Norgård (1944). På 1940-talet försvann en del affärer, som Juliuses (1945), Albert Olsas, Hammars och Svantes (1949). Dagny och

Herbert hade efter 1943 bara tyger. Göteborgs och Bohusläns sparbank öppnade filial vid hamnen 1949.

1950-talet

Då fanns det 41 fiskebåtar på Öckerö och värdestegringen från 1937-53 var 293 % på redskap och 353 % på båtar. Hamnen byggdes ut och 1957 invigdes den södra delen. Ungefär vid denna tid började fiskarna att fiska med flyttrål. *Tages Sko och Herr-ekipering* och *Åkes och Everts speceriaffär* låg intill varandra vid hamnplan. *Konsum* byggdes 1954 inte långt därifrån. Einar Petterson hade i början av 1950-talet tre affärer: *Hanlarsfinas, Frans C.* och *Ingers* öppnades för där fanns redan telefonstation. *Hanlars-finas* stängdes ungefär 1954 och *Frans C.* sålde Einar i slutet av 1950-talet till Lasse. *Ingers* fortsatte med presentartiklar m.m. Den första bilen hade Ernst Börjesson i Kan-dalen men under 1950-talet fraktade man bilar på en f.d. fiskebåt till Hjuvik.

1960-talet

Man började bygga en stor väg från Hönö Klåva till Hälsö. Bilfärjan kom till julen 1962 och då kördes alla varor med bil direkt till handlarna. Dagny och Herbert avvecklade *Jannes* affär i Norgård. Fisket gick bra och många stora båtar beställdes. *ÖFA* behövde större utrymme och byggde ny affär 1964.

1970-talet

Affärer, små butiker i garage och källare och uthus kom och gick. *Konsum* flyttade till ny butik vid Norgårdsvägen och *Alexius* byggde ny butik strax intill den gamla.

1980-talet

Nu har vi tre snabbköp, *ICA*, *Konsum* och *Palles*, *ÖFA* med fiskeredskap m.m. och en del present- och klädaffärer. Det är ungefär lika många som för 80 år sedan, men butikerna är mer specialiserade.

<u>Källor:</u>

Öckerö socken (Nathan Odenvik)
Öckerö hembygdsprojekt
Öckerö Hembygdsgård
Märta, Bruno och Henry Utbult
Sonja Corneliusson
Inger Pettersson
Dagny och Herbert Karlsson
Hedvig Pettersson
Allan Martinsson
Sigrid och Lennart Johansson
Oskar Thorson
Rolf Eliasson
Åke Karlsson
Ally Larsson
Alek Bergagård

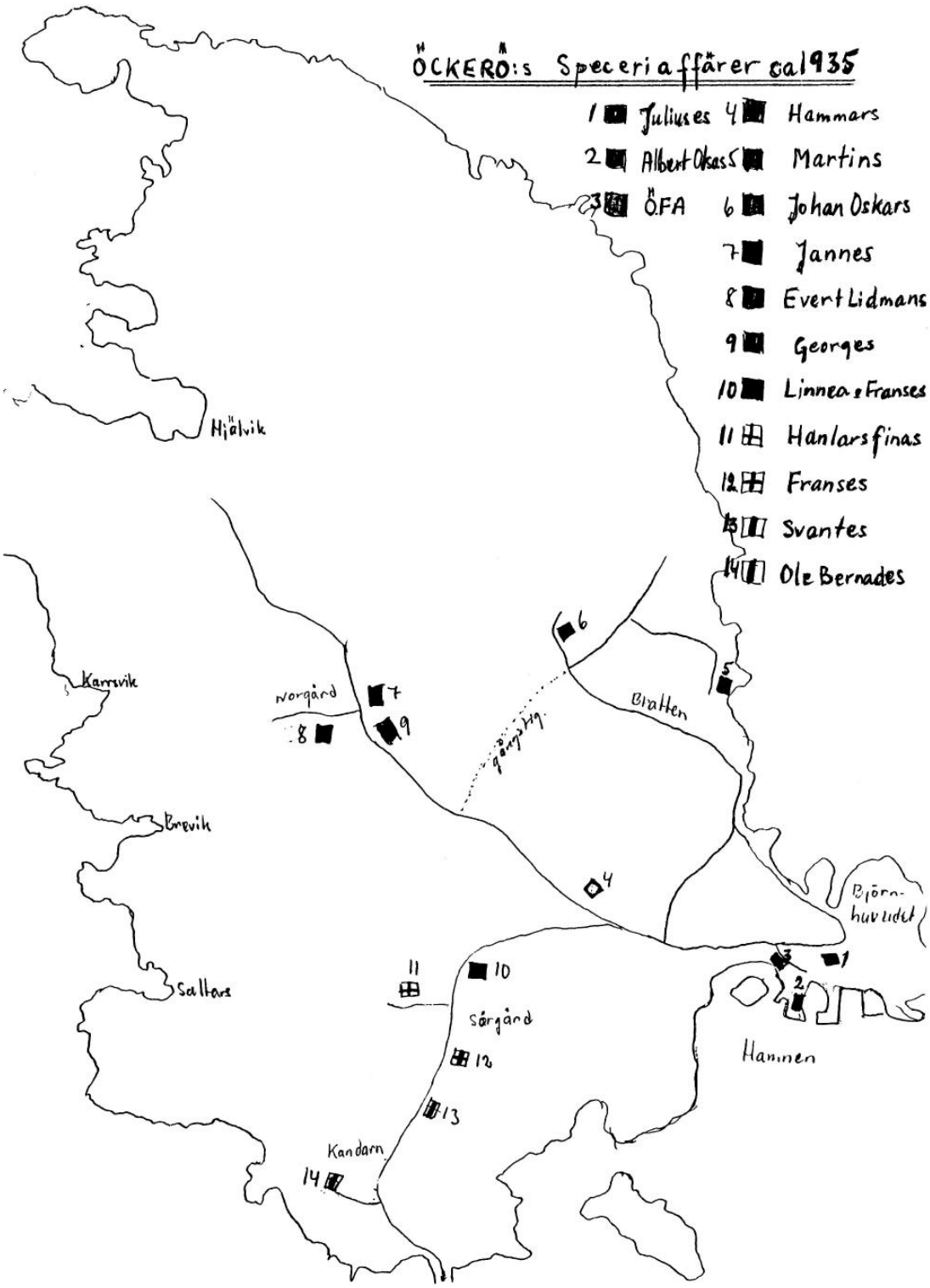
ÖCKERÖ:s Speceriaffärer ca 1935
1 Juliuses
2 Albert Oskars
3 ÖFA
4 Hammars
5 Martins
6 Johan Oskars
7 Jannes
8 Evert Lidmans
9 Georges
10 Linnea:s Franses
11 Hanlars finas
12 Franses
13 Svantes
14 Ole Bernades
Hjälvik
Karrsvik
Norgård
Bratten
Brevik
Björnhuvudet
Saltars
Sörgård
Hamnen
Kandarn

Inköpslista från den 20 december 1933

25	kg vete	8,25
1	kg malt	0,70
10	kg rågsikt	3,20
4	kg farin	1,52
1	kg jäst	2,00
2	p pomerans	0,20
2	st muskot	0,10
½	kg flott	0,65
3	kg sirap	1,65
2	p kanel	0,20
1	kg elit	1,80
2	p kryddor	0,20
2	lådor tryckstift	0,40
1	flaska sun chine	0,45

- -

Summa: 21,32

(Karl Corneliusson, Kandalen)

Översikt på priser från 1888-1984

	1888	1898	1925-28	1938	1943	1948	1958	1984
Fotogen 1 lit.		0,36	0,27	0,23	1,21	0,22		5:-
Trassel 1 kg			1,75	1:-		2,30	3,50	19,90
Brännolja 1 1it.	0,18		0,09	0,09	1,23	0,18	0,19	1,83
Rödsprit 1 1it.				0,39	0,80	0,54	0,90	11:-
Blått blustyg		0,40 [1]		14:- [2]				254:- [3]
Potatis 1 kg			0,10	0,08				3:-
Kaffe 1 kg	1,80	2,20	5,25	4:-				ca 55:-
Grå ärtor	0,20	0,15	0,60					
Vetemjöl 1 kg	7,13 [4]	0,25		0,35				5,60
Smör ½ kg	1,00	1,05		1,23				12,60
Socker 1 kg	0,39	0,55		0,40				5,85
Köttfärs ½ kg			1,20	1,60				ca 25:-
Lussekatt				0,10				3:-

[1] priset avser 12 meter
[2] priset avser 2 par oljebyxor
[3] priset avser 1 par oljebyxor
[4] priset avser ½ tunna

Knallar

Förr hände det ofta att det kom försäljare, eller *"knallar"* som de också kallades, av olika slag och tiggare hit ut. De kom med ångbåten eller någon fiskebåt och stannade en dag eller två. De bad om mat och husrum av befolkningen.

Försäljarna kunde ibland betala för sig med varor ur sitt sortiment. Flera av försäljarna återkom regelbundet. En del tyckte man om och köpte gärna av om man kunde, andra var man mer skeptisk emot eller faktiskt rädd för. Främlingar som dök upp var man alltid på sin vakt emot.

Levi	var en mörk och svart jude, som sålde tyger som han bar med sig i ett knyte på ryggen. Han sålde också klockor och fickur. Honom tyckte de flesta om.
Perlemutter	var en finare man som brukade bo på Adas pensionat på sommaren. Han sålde också tyger men hade mest kostym- och kapptyger. Han hade en pojke med sig som hjälp. Pojken tog sen över och fortsatte efter fadern några år.
Finnegobben	sålde dukar, underkläder, strumpor och sybehör som han bar omkring i ett stort blått knyte. Honom var folk rädda för. Han var mycket ovårdad och brukade muttra besvärjelser av alla de slag. Han berättade gärna om sin syster som han sade hade sålt sig till djävulen. *"Men det var nog inte bara systern som hade gjort affärer åt det hållet"*, sade folk. Man köpte ofta någon småsak bara för att bli av med honom.

Laddekäringa	sålde tofflor av tyg, mest plysch. Hon hade en väldigt pipig röst. Man gav henne mat men ville inte gärna ha henne över natten fast hon var snäll. Man hade egentligen inget särskilt emot henne.
Ballepöjken	eller som han senare kallades *"Ballegobben"*, kom uppifrån Bollebygd och sålde slevar, vispar och träskedar och senare även pallar, pedistaler och andra småmöbler. Han var ung när han först kom hit och hörde till dom som under många år kom tillbaka och var omtyckt.
Adam och Eva	sålde Kungälvs pepparkakor. De hade två stora, fulla korgar vardera när de kom och de fick sålt alltihop.
Kaffipöjken	var en ung pojke som gick runt och sålde kaffe några år.
Skekäringa	en gammal gumma som gick runt med ett knippe på ryggen. Hon sålde inte bara skedar utan också vispar, borstar och annat.
Fjergobben	sålde fjädrar.
Brögobben	sålde mandelbullar, vanliga bullar, skorpor och ibland bröd.
Bernardina	sålde huvuddukar och dukar men hon tiggde samtidigt. Hon kom hit med jämna mellanrum under många år. Man köpte kanske inte så mycket av henne men många tyckte synd om den gamla fattiga kvinnan och gav henne både mat, kläder och ibland en slant. Så fick man en dag läsa i tidningen att Bernardina var död. Hon hade efterlämnat en bankbok med 32000 kronor på.

Särken	var en av de sista. Han sålde underkläder och sybehör och lite av varje ända in på 1950-talet. De yngre tyckte att sortimentet var omodernt men de äldre tyckte att det var rejäla grejor, sånt som de varit vana vid i alla år. Han kallades *"Särken"* för att han alltid, så fort han hälsat god dag, sa: *"Ska frua ha en särk ida?"*
Jumpern	sålde jumprar och koftor av fin kvalitet i moderna färger och mönster på 1950-talet. Det mesta han hade med sig var bara prover så man såg färger och sånt. Så tog han upp beställning som sedan skickades mot postförskott.
Necke frå Rörvi	sålde rörtopp som han plockade själv. Han kom med egen båt och var välkänd och hade släkt här.

Det kunde också komma båtar som lade till nere i hamnen och sålde frukt, potatis och grönsaker. Dom kom på sommaren och hösten. Det kunde också komma båtar som sålde saltlånga. Sen var det ju de som bara gick omkring och tiggde. En del bad bara om pengar, andra om allting: mat, kläder och mattor. Det sades att de som bad om mattor sedan sålde dessa i stan. Folk hade känt igen sina mattor.

Lösnesa	var en av dom som gick runt och tiggde. När han först kom hit ut hade han ingen näsa och hans utseende skrämde folk, särskilt barn. Det sägs att när han sedan fick en ny näsa blev hans utseende ändå mer skrämmande.
Halta Augusta	hörde också till tiggarskaran.

I början av 1900-talet kunde det också hända att folk från socknen gick runt och *"ba om"* (tiggde). Det fanns ju ingen socialhjälp på den tiden. För dem som bara hade fisket att leva av kunde det vara svåra tider ibland. Likaså för en änka, med eller utan barn och för äldre utan anhöriga.

Omkring 1910 såldes fortfarande barn på auktion. Dessa var ju kända och man försökte att hjälpa och ge dem så gott man kunde, för man visste att de inte *"ba om"* om det inte var nödvändigt.

Lump- och skrothandlare

Kopparkittlar behövde ju förtennas ibland och det passade man på och fick gjort när det kom zigenare, tattare och en del andra som kunde sånt hit ut. För det mesta kom de om våren, men de kunde komma på andra tider också. Zigenarna hade tält. De andra brukade hyra en tvättbod eller annan bod och så fick folk komma dit med det de ville ha förtennat och lagat. Ibland gick de runt i husen och frågade efter arbete. Ibland kom det några som kallades för skärslipare. De slipade saxar och knivar. Folk var rädda för zigenare, tattare och skärslipare. Man kunde till och med låsa om sig då de var här.

Lompegobba gick runt och köpte upp lump och gammal skrot, buteljer och ben. Det som man trodde sig kunna få några ören för av Lompegobba kastades ofta inte bort utan sparades till han dök upp.

Dop

Så snart som möjligt efter födseln skulle barnen döpas. Barnadödligheten före och kring sekelskiftet var ganska stor och det gjorde att man hade bråttom med att döpa barnen. Även om dödligheten minskade fram på 1900-talet fortsatte man med att skynda på med dopet.

Dopet skedde ömsom i hemmet, ömsom i kyrkan. Vid dopet var barnen klädda i dop-klänning och mössa. Dopklänningen syddes ibland av brudslöjan. Klänning och mössa gick sedan ofta i arv och lånades ut när ett barn i släkten skulle döpas. Hade man inte tid att sy en egen så lånade man en.

Gudmor, gudfar och faddrar var ofta mor- och farföräldrar och andra anhöriga, men man kunde också be goda vänner. Gudföräldrar och faddrar valdes noga och det var en ärebetygelse att bli ombedd till detta. Det var alltid en kvinna som bar barnet till dopet. Det fanns ett talesätt som sade att barnet blev likt den som bar det till dopet och även om man kanske inte direkt trodde på det kunde det inverka på valet. Ett visst förhållande uppstod ofta mellan gudmor/gudfar eller faddrar och barnet både känslomässigt och genom gåvor t.ex. vid födelsedagar, konfirmation och ev. senare i livet också.

Dopgåvor

Dopgåvor gavs och de bestod ofta av en silversked eller någon annan liten sak av silver t.ex. äggkopp, en liten bägare, skål eller fat. Men även andra saker eller pengar kunde

förekomma. Det var vanligt att dopgåvor i form av skedar eller äggkoppar aldrig användes utan bara stod som prydnad.

Nöddop

Nöddop kunde också förekomma om barnet vid födseln endast visade svaga livstecken eller om man hade skäl att anta att det inte skulle leva så länge att man hann ordna med dop. Ett nöddop kunde utföras av barnmorskan eller annan person om man ansåg att det inte fanns tid att hämta prästen innan barnet dog. Den som utförde dopet skulle vara konfirmerad och i psalmboken fanns instruktion om hur det skulle gå till. Faddrar skulle om möjligt närvara. Nöddop förekommer även idag.

Frikyrkodop

År 1900 bildades den första frikyrkoförsamlingen på Öckerö. Under den första tiden döptes barnen av statskyrkans präst, men sedan övergick man i denna till barnvälsignelse och vuxendop. En barnvälsignelse kunde ske i kapellet eller hemmet och utfördes av församlingens pastor, föreståndare eller någon av äldstebröderna.

Modern ej med

På den tiden dopet hölls då barnet bara var några dagar kunde ju inte modern följa med till kyrkan och även om barnet döptes hemma fick hon ofta följa dopceremonin från ett angränsande rum. Längre tillbaka i tiden, på 1800-talet, kunde det hända att modern inte

fick delta vid dopet om hon inte var kyrktagen. Men var dopet än hölls så var det brukligt att den första, som gudmodern lämnade barnet till efter dopet, var modern eller ev. fadern. Det var också brukligt att barnet efter dopet skulle sova i dopdräkten innan man bytte på det.

Dopkalas

Så småningom började man vänta med dopet tills barnet blev några veckor gammalt så att även mamman kunde delta i både dop och kalas. Tidigare hade det ju ofta varit så att dopkalaset hölls 2-3 veckor efter dopet när mamman kryat på sig. På dopkalasen bjöd man på kaffe med dopp för faddrarna, de närmaste släktingarna och ev. några goda vänner.

Troll och onda makter

Att man förr i tiden hade så bråttom med att döpa barnen berodde på, att man trodde, att om ett barn dog innan det döpts, så kom det inte till himlen. Och så kunde det hända barnet så mycket ont innan det blev döpt. T.ex. kunde trollen byta ut det eller det kunde bli skadat av onda makter. Även om man kring sekelskiftet inte trodde på detta döptes barnen så fort som möjligt ändå för man följde gamla sedvänjor.

Från äldre nedteckningar

Man skulle ha stål, som skydd mot onda makter, i barnets vagga eller kläder tills det var döpt. Skulle barnet döpas i kyrkan var det viktigt att något föremål av stål fanns instuck-et i barnets kläder på vägen dit. Inte heller fick barnets kläder hänga ute på tork efter solens nedgång. Då kunde onda makter få grepp om dom och skada barnet.

Mindre än 8 faddrar fick det inte vara, helst 10 stycken - 6 kvinnor och 4 män. Gudmor, som bar barnet, måste vara gift, likaså följekvinnan som kom närmast. Hon skulle hålla barnets mössa under dopet.

Offer till präst och klockare

Om dopet skedde i kyrkan skulle faddrarna, när psalmen efter predikan sjöngs, offra åt präst och klockare. Gudmodern med barnet gick först, sen följde de andra kvinnorna och sist männen. Man gick runt innanför altaret och lade gåvan i en skål. När man gick därifrån gick man förbi klockarebänken där klockaren stod och sjöng och då räckte de honom sin gåva.

Kyrkotagning

(Äldre benämning: Barnaqvinnors kyrkogång)

Förr var det brukligt att modern cirka 6 veckor efter ett barns födelse skulle kyrktagas. Kyrkotagning var en av kyrkolagen påbjuden ceremoni. Gammal och svensk är denna

sed står det i en psalmbok från 1922. Det var en välsignelse- och tacksägelsesed. Visserligen så måste man inte låta sig kyrktagas, men kyrkans makt var stor och den som inte åtföljde sedvänjan sågs med oblida ögon av prästerskapet.

Kring sekelskiftet var denna sedvänja fortfarande allmän men redan på 1920-talet började den komma ur bruk även om många äldre fortfarande höll på att sedvänjan skulle finnas kvar. Redan i slutet av 1930-talet var ordningen för kyrkotagningen borttagen i de psalmböcker som då trycktes. Men ända in på 1940-talet förekom enstaka fall av kyrktagning här.

Kyrkotagningen gick till så att kvinnan när hon kom till kyrkan gick fram till prästen och knäföll framför honom vid altaret. Prästen läste så den bön som var fastslagen för detta tillfälle. Sedan reste hon sig upp, prästen tog henne i hand och sade: *"Herren ledsage dig i sin sanning och fruktan, nu och till evig tid. Amen."*

Ceremonierna förändrades

Jämför man ceremonin i psalmböcker från sekelskiftet med den som står i de psalmböcker som trycktes på 1920-talet kan man se att de skiljer sig en del från varandra. I de från sekelskiftet finns en bön för äkta hustrur och att man om barnet avlidit före kyrktagningen eller omständigheterna annars äro sorgeliga, uteslöt en del av bönen. Och så fanns det en bön för: *"Då andra qvinnor kyrktagas, som före vigseln, under äktenskapslöfte häfdade, födt barn."* På 1920-talet finns endast en slags bön.

Flera kvinnor kunde kyrktagas samtidigt. Den kvinna som skulle kyrktagas brukade åtföljas av en annan kvinna, ofta barnets gudmor.

Troligen fanns det en del världsliga förbud för vad kvinnan fick göra och inte göra innan hon var kyrktagen, grundade på vidskepelse, men då vi inte vet något bestämt om detta kan vi inte skriva om det.

<u>På 1800-talet enligt äldre uppteckning:</u>

Sex veckor efter barnets födelse skulle modern kyrktagas. Hon skulle åtföljas av barnets gudmoder och de skulle offra till präst och klockare på samma sätt som vid dopet.

Konfirmation

På 1800-talet gick barnen och läste i Torslanda kyrka. Öckerö socken tillhörde då Torslanda pastorat. De fick ro till Hjuvik och sen gå därifrån till Torslanda. Efter lektionen skulle de så den långa vägen hem igen. Barnen fick oftast ro själva. Det var sällan de fick hjälp av vuxna. Det var som regel pojkarna som rodde och de turades om. Det talas också om att man gick över isen. Det berättas om en flicka som förfrös fötterna så att hon hade ont av det hela livet.

Öckerö tar över

Kring sekelskiftet började man med konfirmationsläsning på Öckerö. Först var det bara barnen från Öckerö, Foto och Hönö som gick här, medan de andra fick gå till Torslanda. Några eller något år fick man välja var man ville gå, men sedan förlades undervisningen för alla öarna till Öckerö. Efter det att den nya kyrkan invigts 1906 hölls själva konfirmationen i denna, men lektionerna var förlagda till den gamla kyrkan ända in på 1920-talet.

"Att gå å lesa"

Konfirmationsläsningen kallades *"att gå å lesa"*. Man brukar gå och läsa det året man fyller 14 år. Det gjorde man förr också, men då fanns det en gräns den l oktober. Fyllde man 14 år efter den dagen fick man vänta tills nästa år till förargelse för många, särskilt om man var född i början av oktober. Dels skildes man ofta från kamrater och dels kunde det i viss mån påverka arbetslivet. Det var ju så förr att konfirmationen förutom den kyrkliga innebörden också innebar inträdet i vuxenvärlden och det såg de flesta fram emot.

Man började läsningen i maj och konfirmationen var på hösten. I maj innan barnen slutat skolan gick man och läste på eftermiddagen. När sedan skolan slutat gick man på förmiddagarna. Eftersom det var sista året i skolan var det många som började arbeta direkt efter examen, åtminstone bland pojkarna. De som arbetade fick ledigt för att gå till prästen. Man brukade ha lektion 2 timmar 2 dagar i veckan.

Luthers katekes

För att bli konfirmerad skulle man kunna mycket i Luthers lilla katekes så att man kunde svara på prästens frågor. Man skulle också kunna en del psalmverser. Delar av katekesen och psalmverserna skulle man kunna utantill. Om man inte kunde det kunde det hända att man inte "slapp fram" utan fick gå om nästa år. Det var också viktigt att man skulle gå till högmässa varje söndag.

Frida Fredriksson 1916.

Sonja Utbult 1924.

Arvid Hellström

Förutom katekes och psalmverser fick de som gick och läste för Arvid Hellström också efter hans diktamen skriva ner en del som han tyckte var viktigt och som man också skulle kunna. Men under hans tid behövde man inte gå om, fastän han ibland hotade

med det. Och om man inte varit i kyrkan på söndagen kunde man på tisdag få redogöra för anledningen. Likaså kunde man få redogöra för varför man smitit efter Amen i predikstolen, om man gjort det, för högmässan slutade ju inte med det utan fortsatte en stund till.

Undervisningsformen ändras

Man konfirmerades en lördag och på söndagen efter var det nattvardsgång. Så är det ju än idag. Under 1960-talet började dock undervisningsformen ändras. Nu behöver man inte kunna hela katekesen utantill. Även om innebörden i dagens material är detsamma som förr så lärs det in på ett helt annat sätt. En annan förändring som skett är att man nu går och läser på vinterhalvåret och konfirmeras till pingst. Lektionerna är förlagda till eftermiddagarna.

Förhöret tog lång tid

Ett konfirmationsförhör förr kunde ta lång tid om det var många barn och prästen gick grundligt till väga. Det var också brukligt att barnen vid förhöret stod eller satt på bänk-ar runt altaret. Längre in på 1900-talet fick de sitta i bänkarna längst fram i kyrkan. Satt barnen under förhöret skulle den som fick frågan resa sig upp och man skulle svara klart och tydligt så att alla hörde.

Biblar delades ut

Redan i början av 1900-talet förekom det att det till konfirmationen delades ut testamenten eller biblar till barnen i kyrkan. Och det var brukligt att prästen i dessa skrivit barnets namn och ett bibelspråk. Under 1900-talets början var det vanligt att ge bara Nya Testamentet men senare gavs en bibel med både Gamla och Nya Testamentet.

Konfirmationskläder

Fram till omkring 1920 var konfirmationsklänningarna långa och svarta enligt gammal sed. Sen hade man en vit på lördagen och en svart på söndagen till nattvarden. Korta klänningar hade också börjat komma i bruk. Om man inte hade råd med två klänningar hade man svart båda dagarna. Det fanns också de som ansåg att vit klänning var opassande och då fick deras flicka ha svart klänning båda dagarna av den anledningen.

Arvid Hellströms första konfirmander fick bara ha svarta klänningar båda dagarna men det ändrades snart och det blev brukligt med långa vita klänningar båda dagarna. I slutet av 1940-talet började man ha korta klänningar igen.

Skor och strumpor hade samma färg som klänningen. Svarta strumpor och skor kunde dock också förekomma till vit klänning. Bruket med svarta eller vita strumpor lades bort så småningom. Man gick allmänt över till bruna nyanser. Och så hade man hårband som var 10-12 cm breda så man kunde knyta en stor, fin rosett. Flickorna brukade ha långt hår förr. Men hårmodet förändrades ju så småningom. Omkring 1950 var det ganska

vanligt att man till konfirmationen permanentade sig för första gången. Det var också vanligt att man hade vantar/handskar.

Ytterplagg

Ytterplaggen kring sekelskiftet var vanligtvis schal och schalett, men på 1920-talet hade det blivit vanligt att konfirmanden också skulle ha ny kappa och hatt. Eftersom man efter konfirmationen räknades som vuxen skulle man också ha kläder som en vuxen.

Första kostymen

För pojkarnas del innebar det att de till konfirmationen fick sin första kostym av svart eller mörkblå cheviot med långbyxor. Det var ända in på 1930-talet mycket ovanligt att pojkar hade långbyxor före konfirmationen. Mörkgrå kostymer kunde förekomma någon gång. Mörk kostym för pojkarna vid konfirmationen var brukligt ända tills på 1960-talet. Vit skjorta, slips eller fluga hörde också till. Det enda som ändrades för pojkarnas del var väl snittet på kostymen och att de en bit in på 1900-talet började med vit näsduk i bröstfickan.

Psalmbok som gåva

Det har i alla år varit brukligt att konfirmander ska ha psalmbok, både pojkar och flickor. Ofta var det en gåva från föräldrarna eller gudmor. Flickorna har också alltid haft en fin, vit näsduk som stack fram ur psalmboken. Näsduken var också en present.

Psalmböckerna från 1900-talets början var mycket fint inbundna. Pärmarna var tjocka och läderklädda med inpressade mönster och med beslag och knäppen av metall. Pojkarnas brukade ev. vara av enklare utförande än flickornas. Senare brukade flickorna få vita psalmböcker och pojkarna svarta och det stod *"Till minne av konfirmationen"* eller namnet eller bådadera i guldtryck på pärmen.

Klocka som gåva

Klockor har under hela 1900-talet varit en vanlig konfirmationspresent. Fast i början av seklet var det kanske inte alla som hade råd till det och det var nog vanligare att pojkar fick klocka än flickor. Pojkarna fick fickur, ibland med kedja till och flickorna hade klockor i kedjor om halsen eller fastsatta på klänningen med en broschnål (innan det blev brukligt med armbandsur). Ända tills på 1950-talet var det ovanligt att barnen hade egna klockor före konfirmationen.

Förutom psalmbok, näsduk och klocka som gåva till en konfirmand, förekom gåvor som t.ex. smycken eller pengar. Ju längre in på 1900-talet ju rikligare gåvor. Det fanns också förr tryckta blad med konfirmationslöftena.

Konfirmationskort

Ända sedan början av 1900-talet har det varit vanligt att konfirmanden fått konfirmationskort av släkt och vänner. Konfirmanderna kunde även ge varandra sådana. Korten

lämnades till konfirmanderna när de efter förhöret kom ut ur kyrkan. På senare tid har det varit vanligt att ge blommor.

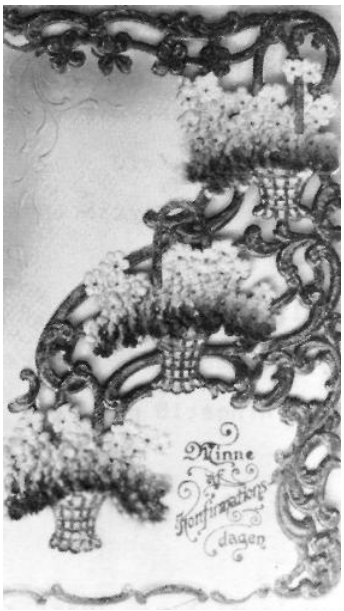

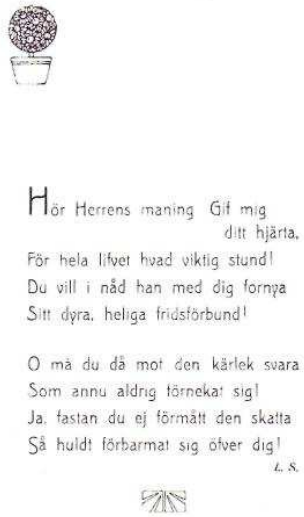

Hör Herrens maning Gif mig
ditt hjärta,
För hela lifvet hvad viktig stund!
Du vill i nåd han med dig fornya
Sitt dyra, heliga fridsförbund!

O må du då mot den kärlek svara
Som annu aldrig förnekat sig!
Ja, fastan du ej förmått den skatta
Så huldt förbarmat sig öfver dig!

L. S.

Konfirmationsminneskort.

Inga stora kalas

Några större kalas vid konfirmationen har inte varit vanligt. Oftast var det bara familjen och de närmaste släktingarna och vännerna som bjöds på kaffe med dopp efter förhöret.

Att bli konfirmand var något allvarligt och högtidligt som man firade i stillhet. Det var förr otänkbart att konfirmanden på konfirmationsdagen eller på söndagen skulle få gå ut utanför hemmet annat än till kyrkan. Även de övriga i familjen stannade hemma dessa dagar.

Fotografi

Gruppfoto av konfirmander förekom redan vid sekelskiftet. De togs utomhus och före konfirmationen. Längre fram på 1900-talet när fototekniken förbättrats kunde de tas inne i kyrkan efter förhöret. I början av 1900-talet var det kanske inte så vanligt att man senare tog ett foto av konfirmanden inne hos en fotograf i stan. Det var nog en kostnadsfråga på den tiden. Men senare blev detta ganska allmänt.

Bibelskola i Öckerö kommun

Den frikyrkliga verksamheten kom till Öckerö kommun under 1880-talet. Första Missionshuset byggdes 1883 på Björkö. Frikyrklig församling bildades på Öckerö 1900. Då det ansågs viktigt att arbeta bland barn och ungdom startades söndagsskola nästan direkt. När bibelskola började är det lite svårt att få något exakt årtal på. Men vad gäller Öckerö Missionsförsamling torde det vara före 1920. På Björkö beslöts att starta bibelskola 1921 men det fick vänta till 1929 då församlingen fick egen pastor. Bibelskola har sedan hållits varje år på de olika öarna i respektive frikyrkoförsamling med varierande antal elever.

Öckerö Missionsförsamling har i år (1986) 14 elever. Filadelfiaförsamlingen har under året 10 elever. Avslutning - konfirmation brukar som regel vara under pingsthelgen.

Förlovning

Även om alla visste att två unga fattat tycke för varandra så var det inte så vanligt att de öppet visade sig tillsammans förrän de var förlovade. Det smögs. Det var i början av 1900-talet inte vanligt att de unga vid förlovningen gav varandra s.k. fästegåvor, de bytte endast ringar.

Däremot gavs gåvor av fästfolket till de blivande svärföräldrarna. Under en period skulle fästfolket också ge gåvor till varandras syskon. En förlovningstid på cirka ett år var vanlig.

Lysning

Man gick till prästen och tog ut lysning och sen lyste det tre söndagar å rad i kyrkan. Man skulle gå till kyrkan alla tre söndagarna även om man inte gjorde det annars.

Skollärare Dahlgren, som också var klockare och en tid hade sin bostad i skolan, hade där ett rum upplåtet för bl.a. kommunala ärenden. Där kunde man också under en tid ta ut lysning av skolläraren som i sin tur vidarebefordrade den till prästen.

Under 1900-talet har det inte förekommit förhör i kristendom när man tagit ut lysning. Det kunde däremot förekomma att prästen i "vissa fall" höll ett litet förmaningstal.

Bröllop

Bröllop var ju en glad händelse och man försökte att ordna så stort och festligt som möjligt. Det var vanligen brudens föräldrar som stod för bröllopet och ett bröllop i början av 1900-talet kunde vara i både två och tre dagar. När bröllopsdagen bestämts skickades bjudningsbiljetter ut och man bjöd så många man kunde och det kunde vara viktigt att alla släktingar blev bjudna så man inte "kom ont åsta" (ställde till osämja).

"Vid ett bröllop dit många var bjudna
uti dagarna tre det var fest
leveropen de ljöd: ”Ud mä brura”
tjockt fint brö till var objuden gäst."

(Kerstin Larsson)

Inbjudes
att med Eder närvaro hedra
Vigsel-Akten
emellan
Emil Birger Berndtsson
och
Selma Olivia Sörensson
Lördagen den 19 Oktober 1907.
kl. 4 e. m.
Öckerö, Sörgård.
O. s. v.

Bjudningsbiljett

Selma och Emil Berntsson

"Mor i huset"

Så bad man någon bli *"mor i huset"*, dvs. ta ansvaret för att allt fungerade som det skulle under bröllopsfesten. Man tingade också kokerska och några unga flickor till hjälp med att "passa upp", dvs. hjälpa till i köket och med serveringen. Det kunde hända att samma person var både *"mor"* och kokerska. Kring sekelskiftet kallads de unga hjälpflickorna *"brurepiger"*. En särskild person som hjälpte till med disken hade man också ofta.

Bröllopsfesten

Bröllopsfesten hölls oftast i det nybyggda hemmet. Där brukade vara gott om plats eftersom man till att börja med bara hade möblerat med det allra nödvändigaste. Man lånade bord och stolar, porslin, bestick, dukar och stora grytor att koka i, ja allt som behövdes när ens eget inte räckte till.

Om bröllopet skulle vara i flera dagar fick man ha både frukost, middag och kvällsmat till alla gästerna andra och ev. tredje dagen. Tillresande gäster inkvarterades hos släkt eller vänner om man inte hade plats för dem hemma. Gästerna gick hem och sov på natten och kom tillbaka nästa dag.

Förning

Kvällen innan bröllopsdagen var *"fonekväll"*. Då kom folk med *"förning"*. Den bestod av äggostar, puddingar, *"kransekager"* (vetebröd), *"syltekager"* (tårtor) och tjockt fint bröd. Man hade ibland i förväg kommit överens om vad man skulle ha med som

förning. Alla gästerna bidrog med någonting så den som bjöd inte behövde stå för hela kalaset. Under de sista åren detta förekom hade man alltid kommit överens om vad som skulle lämnas. Men själva middagsmaten brukade man bestå själv, liksom spriten om det skulle bjudas sådan. Det fanns en särskild sorts stora korgar som kallades *"fonekorg"* som man brukade använda till att bära *"fonemaden"* i.

Presenter till brudparet brukade också lämnas dagen innan. De som kom med förning och presenter brukade bjudas på kaffe med dopp, men det var inga stora kalas den kvällen.

Bröllopsklädsel

Bruden kläddes i hemmet av någon släkting eller vän, ibland av prästfrun eller en lärarinna. Brudklänningen var svart, oftast med en vit isättning eller krage av spets eller brodyr och man brukade ha ett vitt skärp med långa band. Bruden brukade också ha vita handskar eller vantar.

Vita brudklänningar började komma i bruk i början av 1900-talet men svarta var nog det vanligaste ända in på 1920-talet. En svart klänning kunde man ha användning för även efter bröllopet, medan en vit användes bara den dagen och sedan hängdes undan och det var inte många som hade råd med det.

Om bröllopet varade flera dagar hade bruden svart eller vit klänning första dagen, andra och tredje dagen hade hon t.ex. brun eller blå. Hon var inte brudklädd de dagarna.

Karl och Maria Tillander

Aron och Viktoria Karlsson

Att man lånade brudklänning var inte så vanligt, men det kunde hända. Slöja och krona lånades däremot ofta. Slöjan var vit och lång och kronan av myrten ofta prydd med vax- eller pappersblommor. Kronan som lånades var ju bara en stomme, som man sen klädde med sin egen myrten, som man odlat i kruka.

Det fanns ett gammalt talesätt som sade att om en myrten, som satts för att en dag bli brudkrona, vissnade och dog så skulle den flicka den var tänkt för aldrig stå brud.

De konstgjorda blommorna lånades också oftast, men man kunde ju köpa egna. Någon gång användes också levande blommor. Kring sekelskiftet förekom ibland också konstgjorda blommor i brudbuketter fastän levande var vanligast. Det fanns ingen blomster-

handel på ön så brudbuketten fick köpas i stan. Den beställdes innan och så fick någon åka in och hämta den eller så skickades den ut med ångbåten.

Brudgummen hade blå eller svart cheviotkostym, ofta nysydd. Han brukade ha en blomma och en myrtenkvist på rockuppslaget. Det kunde också hända att han hade vita vantar.

Vigselceremonin

I början av 1900-talet hölls bröllopet ofta på en söndag. Man vigdes i bröllopsgården eller i brudens hem dit prästen kom efter högmässan och förrättade vigseln. Men kyrkbröllop förekom, likaså kunde det hända att bröllop hölls en lördag.

Det var brukligt att brudparet med tärnor och marskalkar och med spelemän i täten tågade från det ställe där bruden klätts till det där vigseln skulle ske och där de övriga gästerna mötte upp. Man kunde ha flera par med marskalkar och tärnor, fyra par var ganska vanligt och ibland gick också *"brurepigerna"* (de som senare passade upp) med i tåget. Om vigseln varit i kyrkan tågade man sen till bröllopsgården. Då var också alla gästerna med i tåget.

Bröllopsmiddagen

Efter vigseln dracks brudskål och sedan bjöds på middag. Middagsmaten var vanligtvis köttsoppa eller kalops. Om bröllopet varade flera dagar kunde även saltlånga före-

komma t.ex. tredje dagen. Efter middagen roade man sig med lekar och dans och eftersom det ofta serverades mycket sprit kunde det gå ganska livligt till ibland. Fram på kvällen gjordes avbrott i dansandet och man bjöd på kaffe och åt av *"fonematen"*.

På kvällen samlades också folk som inte var bjudna utanför bröllopsgården för att *"skåda brur"*. Man ropade i korus *"ud mä brura"* eller ibland *"brudparet ut"* och efter en stund brukade brudparet komma ut och visa sig tillsammans med tärnor och marskalkar. Tärnorna hade ofta tända ljus i händerna. Och så utbringade åskådarna leverop och hurrade för brudparet. Det kunde hända att brudparet fick ut och visa sig ett par gånger under kvällen. Spelemannen brukade spela medan brudparet visade sig.

Men det ropades också *"ud mä skänkarn å skänka å tjåkt lent brö"*. Och så småningom kom de två personer som åtagit sig detta ut, *"skänkarn"* var en man och *"skänkan"* var en kvinna. Skänkarn hade en flaska sprit och ett glas med sig och bjöd de som ville ha på en sup (det ville nog de flesta). Skänkan hade en stor korg med bröd. Hon gick efter och delade ut en bit bröd till var och en.

Olika upptåg vid bröllop

Förutom att man på ett bröllop lekte och dansade var det ganska vanligt att gästerna också klädde ut sig och hittade på upptåg av olika slag. Det berättas från ett bröllop hur man härmade en vid den tiden aktuell nordpolsexpedition. Man klädde ut sig, spände två hundar för en släde och drog iväg på en *"strapatsrik"* färd uppför ett berg intill bröllopsgården. Bergets topp fick föreställa Nordpolen.

På ett annat bröllop hade man spänt en häst för en stockvagn på vilken man lagt bräder. Hela vagnen var full med folk och man lekte att man fiskade. Efter vagnen drogs en liten trål med än lämmarna i dikena och än lodade man djupet med en tegelsten medan andra låtsades utföra övriga sysslor vid trålfiske. Under stoj och glam drog denna fiske-färd genom byn.

Objudnas hyss

Det var också vanligt att ungdomar som inte var bjudna kom utklädda för att skåda brud och om möjligt ha lite hyss för sig t.ex. släppa in en levande höna i bröllopsgården när gästerna satt bänkade runt borden.

På ett särskilt bord i bröllopsgården hade man ställt skålar i vilka gästerna lade pengar till brudparet, mor i huset och spelemannen.

Det var också ganska vanligt att brudparet med tärnor och marskalkar gick hem till någon släkting t.ex. farmor eller mormor, som kanske på grund av sjukdom inte kunde närvara vid bröllopet, för att visa sig.

När så bröllopet var över fick man bära tillbaka allt man lånat och ställa i ordning i huset. Och så kunde det hända att man hade efterkalas för en del som av någon anledning inte kunnat vara med vid bröllopet.

"Brurekort"

De som ville ha ett *"brurekort"* fick efter bröllopet åka till stan till en fotograf. Brudgummen kunde ju åka i sin kostym, men bruden fick klä om hos fotografen. Det var inte så lätt på den tiden att komma till stan och hem igen, *"så det geck då raktis inte å aga i brurestassen"*.

När det blev vanligt att använda tryckta eller skrivna bjudningskort vet vi inte, inte heller när det började annonseras i tidningar om förlovning, lysning och bröllop. Enligt en äldre nedteckning (gjord på 1920-talet, sagesmannen född i mitten av 1800-talet) gick 8 dagar före bröllopet en man i fina kläder runt och bjöd till bröllop genom att för de inbjudna läsa en lång ramsa om bröllopet.

Dödsfall och begravning

Förr när någon dött flaggades det på halv stång i hela byn, likaså på begravningsdagen. Än idag flaggas det vid dessa tillfällen men inte så mycket som förr. Då som nu ringdes också själaringning i kyrkklockorna. Denna ringning har alltid skett kl. 10 på förmiddagen på vardagar så långt tillbaka man minns. Förr ringde man 15 minuter för varje vuxen och 10 minuter för ett barn. Det kunde då ringa länge om flera dött samtidigt.

Det var ju mycket vanligare förr att folk dog hemma och då fick de anhöriga själva, trots den sorg som drabbat dem, med hjälp av släkt och vänner ta hand om allt praktiskt arbete. Sådant som idag görs av begravningsbyrån. Man fick själva tvätta den döde och

ordna en provisorisk svepning och ett sofflock fick tjänstgöra som vilobädd tills man fått hem kistan. Man brukade också lägga mynt på ögonen och en psalmbok under hakan eller binda upp den.

Likrum

Ett särskilt rum, s.k. *"likrum"*, ställdes i ordning där kistan sedan stod framme till begravningen. Under den kalla årstiden var det vanligen verandan och under den varma i källaren, men även andra rum och utrymmen kunde komma ifråga.

Rummet kläddes med lakan runt väggarna och för fönstren och ett litet altarbord ställdes i ordning med ljus och en bibel. Blommor var inte så vanliga, men kunde förekomma, men man smyckade med grönt t.ex. rankor av asparagus och myrtenkvistar. På bordet kunde också finnas ett fotografi av den som gått bort. Kistan stod vanligtvis med locket av så att släkt och vänner kunde komma och titta på den döde. Detta att *"skåda lik"*, gå och se på en död, var en hedersbetygelse. I slutet av 1960-talet började man alltmer använda sig av bårhuset och idag är det ett allmänt bruk. De anhöriga fick skicka bud till stan eller själva åka in för att köpa kista. Kistorna var svartmålade eller klädda med svart tyg. Till barn och ungdomar var de vitmålade. Först omkring 1940-talet började brunmålade eller betsade kistor komma i bruk.

Redan i slutet av 1800-talet hade man slutat tillverka kistor hemma. De hämtades från stan hur besvärligt det än kunde vara. Men förbindelserna med Göteborg förbättrades ju efter hand och i slutet på 1930-talet kunde man köpa kistor härute också.

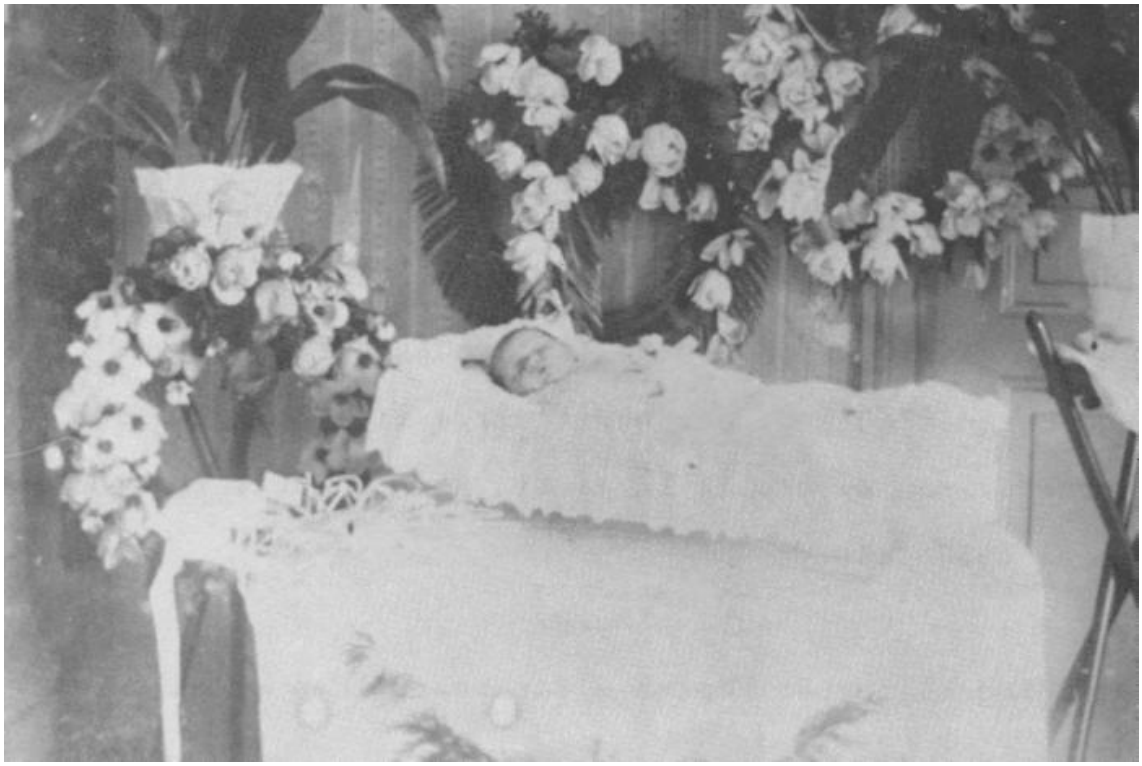

Likrum kring sekelskiftet.

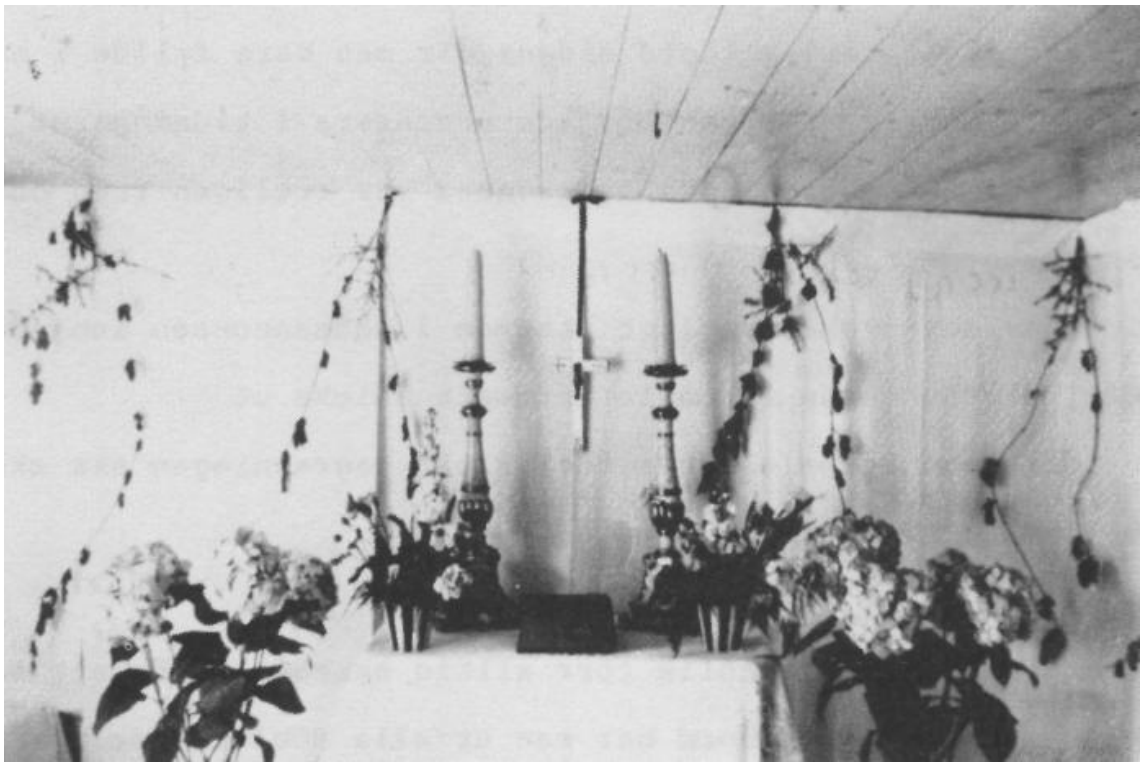

Likrum 1935.

"Svebersker"

När man fått hem kistan skulle kroppen svepas. Det fanns några kvinnor som man brukade be om hjälp med detta. De kallades *"svebersker"* (sveperskor). Svepningen köptes samtidigt med kistan. I början av 1900-talet kunde det förekomma att en del personer, när de dog, hade hela sin svepning liggande klar. De hade själva tillverkat den. Att en del äldre personer hade lagt undan ett ställ nya underkläder och ett par hemstickade vita sockar eller strumpor, som de skulle ha på sig sen de dött, förekom ända in på 1930-talet.

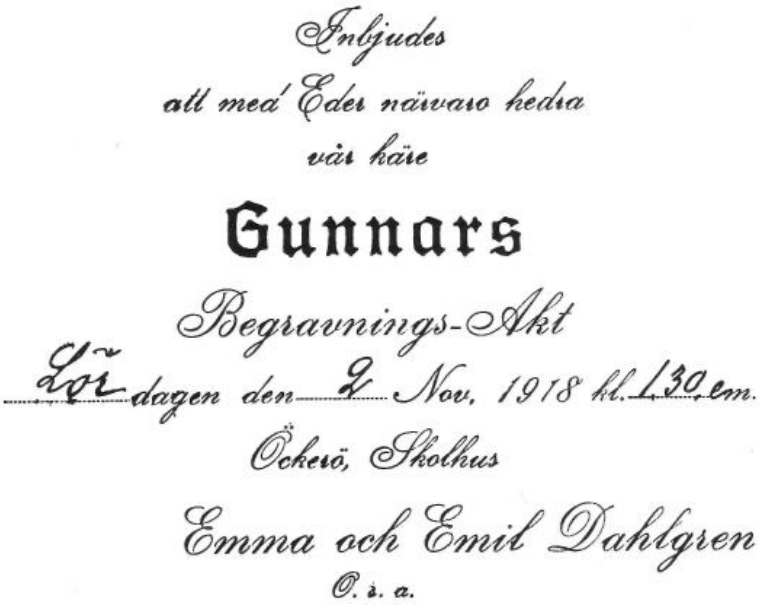
Inbjudes
att med Eder närvaro hedra
vår käre
Gunnars
Begravnings-Akt
Lördagen den 9 Nov. 1918 kl. 1,30 em.
Öckerö, Skolhus
Emma och Emil Dahlgren
O. s. a.

Begravningen

Bjudningsbiljetter köptes eller beställdes också samtidigt med kistan. Man brukade inte skicka dem med posten till de på ön boende inbjudna utan man bad någon gå runt och överlämna dessa. Ofta var det barn eller ungdomar som fick göra detta.

Biljetterna kunde vara handskrivna på papper med svarta kanter. Men det vanligaste var att man beställde färdigtryckta eller köpte sådana där man bara fyllde i namn och tidpunkter. När man började annonsera i tidningarna vet vi inte. Att sätta in en dödsannons var troligen från början en kostnadsfråga.

Idag är det mycket vanligt att man i dödsannonsen inbjuder till begravningen i stället för att skicka ut bjudningsbiljetter eller meddelar att begravningen ska ske eller har skett i stillhet.

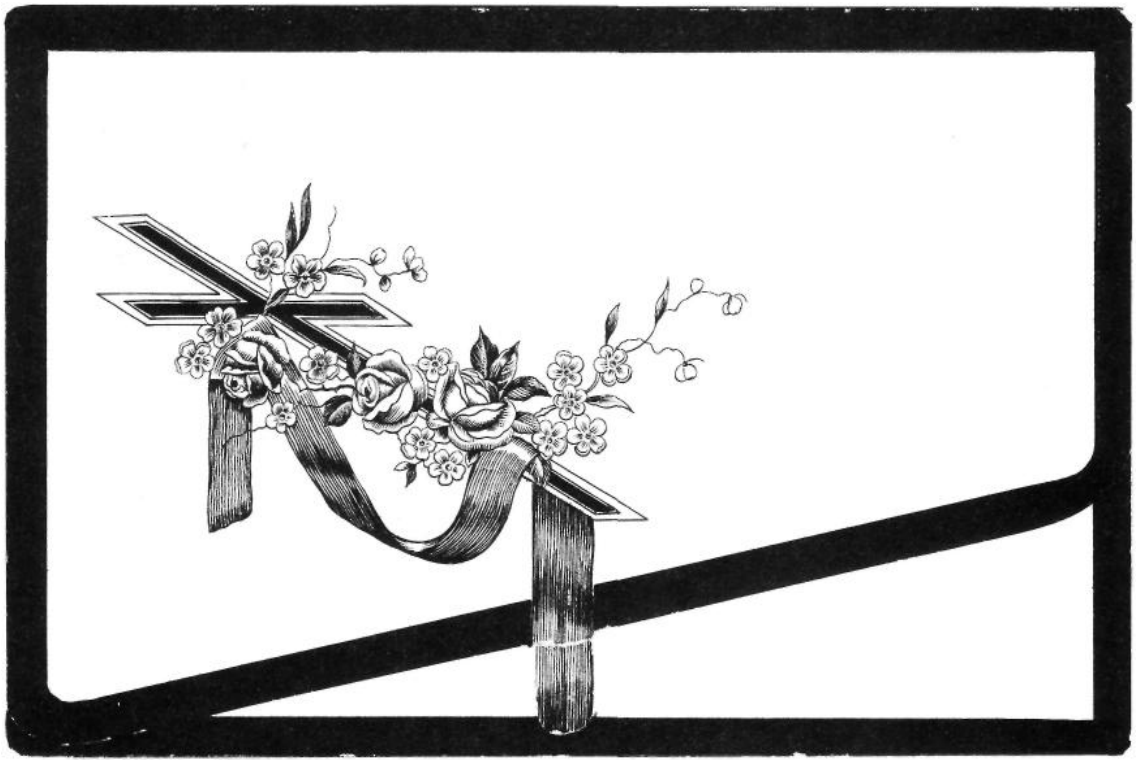

Bjudningsbiljett till begravning.

Begravningskalas

Begravningskalasen hölls förr alltid hemma och för att få plats att duka långbord bar man ut alla möbler utom bord och stolar. Eftersom det ofta var många gäster fick man också låna bord och stolar. Man gjorde också bänkar av plankor som kläddes med hemvävda täcken eller lakan. Porslin, bestick och dukar lånades också.

Borden dukades med vita dukar och löpare av svart crepepapper som hade krusats i kanten och man hade ljus på alla bord. Alla gardiner i huset skulle vara helt vita och helt fördragna på begravningsdagen. De var ofta sammanhållna på mitten av en svart rosett av crepepapper eller med en myrtenkvist.

Begravningen hölls alltid på en söndag efter högmässan. Lördag som begravningsdag förekom troligen inte förrän på 1960-talet. Idag sker begravningar på alla veckodagar utom söndag.

På kvällen dagen före begravningsdagen kom folk med *"förning"*. Denna gamla sedvänja var ett sätt att hjälpa varandra både ekonomiskt och med arbetet. Förningen kunde bestå av: *"Kransekaga"*, en vetekaka med klippt eller flätad kant runt om och med ett kors av pärlsocker på mitten, *"vespekaga"* (sockerkaka), småbröd t.ex. kringlor eller en tårta (tårtor kallades *"syltekager"*). Tårtorna var täckta med vit marsipan och med ett svart kors av marsipan på. Innan vi fick bagerier härute beställde man tårtor från stan. Förning förekom ända in på 1940-talet. Under sista tiden förning förekom kunde man beställa av bageriet.

Granris

Begravningsdagen strödde man hackat granris på golvet i likrummet och från dörren ut till vägen. Granris kunde också strös på kyrkogårdsgången och senare utanför kyrkan. Denna sedvänja förekom till slutet av 1940-talet. Runt kanten på graven lades också granris och även invändigt kläddes den med detta. Sedan någon gång på 1960-talet har man en grön plastgräsmatta som läggs ut runt graven och hänger ned på insidan.

"Begravningskarameller"

På begravningsdagen samlades alla inbjudna i sorgehuset där de bjöds på kaffe eller ibland middag före jordfästningen och det var vanligt att man även efter denna bjöd alla på kaffe igen. Det kunde förekomma att man serverade sprit vid begravningar i början av 1900-talet men det upphörde sedan. Ja, kanske inte alldeles för det förekom länge att man bjöd på ett glas vin och *"drack den dödes skål"*. Men det brukade bara vara ett glas och det var inte alla som bjöd på det.

Och så hade man *"begravningskarameller"*. De var köpta i stan och liknade små julgranskarameller fast de var av glansigt papper med ett silverpapper med svart kors på om mitten eller ett bokmärke med en ängel eller ett bibelspråk på. Dessa sparade man och tog med sig hem där barnen väntade på att få dela på innehållet som var av socker. Pappret sparades ofta och användes som bokmärke i bibeln eller dylikt, eller så samlade man papperna i en ask. Hela karameller sparades också.

Man lejde hjälp i köket till begravningskalaset.

"Sjunga eller läsa ut liket"

Efter det att man druckit kaffe eller ätit middag samlades man runt kistan. Man sjöng en psalm och läste en bön och ofta sade någon av de närmast sörjande ett par ord t.ex. ett tack till mor innan hon nu för sista gången lämnade sitt hem. Detta kallades *"att sjunga eller läsa ut liket"* och det var brukligt att först efter detta lägga locket på kistan. Under denna ceremoni kunde kistan stå kvar i likrummet men det kunde också hända att man flyttat ut den i trädgården.

Prestaver

Och sen gick man i procession till kyrkogården. Före kistan gick två s.k. *"prestaver"*. Det var ofta två äldre släktingar eller nära vänner till den döde. Det var alltid män som hade detta uppdrag.

INBJUDES

att med Eder närvaro hedra

vår käre son

ARON TORSTENS

Begrafnings-Akt

Söndagen den 25 April 1909, kl. 1

Öckerö Sörgård.

Olga och Aron Börjesson.

o. s. a.

Bjudningsbiljett till begravning.

Kistan bars som regel hela vägen och man skiftade bärare när det behövdes. I början av 1900-talet hade kistorna inga handtag utan man bar med hjälp av *"bärardukar"* eller s.k. bårlakan. Det fanns några som hade sådana som man kunde få låna eller också kunde man använda lakan.

Häst och vagn kunde förekomma, men oftast bars kistan. Sedan vi på 1930-talet fått en riktig likvagn i socknen användes den. Den drogs av en svart häst som hade ett fint svart täcke med silverband på. Bärarna gick då vid sidan av denna. Senare fick vi också en likbil. Sedan vi fått likvagnen blev det också vanligt med ytterligare en häst som drog en

vagn med blomsterkransarna så att man slapp att gå och bära dessa. Den vagnen kom efter kistan och hästen var brun.

Jordfästningen

Jordfästningen skedde i början av 1900-talet ute på kyrkogården och inte inne i kyrkan. Det berättas att prästen och klockaren då mötte processionen vid *"Hildas"* och därifrån gick före denna till graven. Från Hildas fram till kyrkogårdsgrinden sjöng klockaren en psalm och man ringde i kyrkklockorna tills alla stod samlade runt graven.

Senare när jordfästningen förrättades i nya kyrkan började man ringa när processionen var i backen upp till kyrkan och så ringde man tills alla satt samlade i kyrkan. Det berättas också att på den tiden man ringde i klockstapeln kunde inte ringaren se när processionen var framme vid Hildas och det var dags att börja ringa så då fick man ha en man utposterad på *"Flöweköll"*, som kunde ge tecken när det var dags.

På den tiden jordfästningen förrättades på kyrkogården och man, efter det att kistan sänkts tog ett sista farväl, var det brukligt att männen med en liten skyffel strödde jord på kistan. Var jorden hård och klumpig hördes dova dunsar som av många upplevdes som extra sorgligt. Det hörde till undantagen att en kvinna strödde jord på kistan.

När det började förekomma blommor på begravningen vet vi inte, men på 1920-talet var både handbukett och kransar vanliga.

Efterkalas

Dagen efter begravningen bjöd man på efterkalas för dom som inte kunnat vara med på begravningen. Fanns det gamla och sjuka som inte kunde komma alls gick man hem till dom med *"doppekôpp"* (man gick med kaffe och dopp till dom). Så skulle huset ställas i ordning igen och det man lånat lämnas igen.

Sorgkläder

Så fort som möjligt efter dödsfallet klädde släktingarna sig helt i svart och man bar sorgkläder i ett år efter en nära anhörig. Kvinnorna bar svarta schaletter. De flesta hade särskilda sorgeschaletter av svart crepetyg och svarta schalar. Senare när kvinnorna började använda hattar hade man också sorgslöja. De var långa och täta. En änkas slöja skulle helst vara så lång att hon kunde sitta på den och ibland hade de också ett vitt band som stack fram under hatten framtill.

Männen hade mörka kostymer och kubbhattar. Både män och kvinnor bar runt vänster överarm 10 cm breda sorgband. Männen kunde också på hattarna ha ett bredare svart band än de normala.

"Pärlekrans"

I stället för kransar av mossa eller granris kunde man i början av 1900-talet köpa en *"pärlekrans"*. Den kunde av de närmaste köpas redan till begravningen. En sådan krans höll i många år och ända tills på 1940-talet fanns det en del kvar på vår kyrkogård.

Själva kransen bestod av vita och svarta pärlor trädda på ståltråd som sedan formats i olika mönster. Ibland var den också prydd med konstgjorda blommor. I mitten fanns ofta en kupa av glas och under glaset en bild av något slag, t.ex. ett kors, en ängel, bibelspråk eller ibland konstgjorda blommor.

Enbart glaskupor kunde också förekomma. De var lite större än de i kransarna och innehöll oftast konstgjorda blommor men också änglar, bibelspråk och kors kunde ingå. Visserligen var dessa kransar hållbara men det hände ju att en sådan också kasserades och hamnade på skräphögen bakom bårhuset och då var småflickorna där och pillade till sig pärlor till halsband och armband.

Vidskepelse vid dödsfall

När man förr bar ut ett lik och någon kom efter i likföljet brukade man säga att den näste som dör blir en man, om det var en man strax efter och en kvinna om det var ett fruntimmer.

Om man lade en död persons hand på födelsemärke eller vårtor som man ville bli av med så tog den döde dessa med sig.

På den tiden man tillverkade kistor härute kunde det hända att man för detta ändamål hade bräder liggande hemma. Om det fanns sådana bräder och man fick höra skrammel från dessa, betydde det att de snart skulle komma till användning.

Påskfirande

Så vitt vi vet gjordes inga större förberedelser inför påsk. Man städade kanske lite extra, bakade kanske vetebröd och en *"vespekaga"* och lade in lite sill. Eftersom det var några extra helgdagar, förberedde man också middagsmat för dessa. Någon speciell sorts mat förekom inte. Det blev vad man hade råd och tillgång till. Men ägg hade man. Troligen sparade man ägg en tid före påsk för alla minns att *"te påsk hade vi ägg å då feck en eda så manga en velle. Barna tävla om vem som kunne eda mäst"*. Ingen kommer ihåg att man hade semlor under fastan före 1940-talet.

Påskpynt

Fastlagsris, påskkort, påskägg av papp och annat påskpynt har troligen förekommit ganska sparsamt i början av 1900-talet. Det verkar som om det inte förrän omkring 1930-talet blev mera allmänt.

Så kallade "tittägg" av socker fanns troligen ganska tidigt omkring 1920-talet. Tittäggen var ihåliga med en liten ruta av celluloid i ena ändan att se igenom. Bakom rutan fanns ett motiv, vanligtvis ett landskap med små figurer. En del av motivet var tillverkat i socker blandat med bokmärken av träd, blommor, djur, m.m. En del vyer i dessa ägg var rena konstverken.

Påskdagarna

Påskveckans dagar hade särskilda namn. Dessa namn går långt tillbaka i tiden och man kan höra dem användas än idag. Samma namn är vanliga över hela Sverige. Det är bara uttalet som skiljer sig.

Svarte måndag	swarte manda
Vita tisdag	wide tisda
Dymmelonsdag	dymmelonsda eller dymmeldan
Askonsdag	askeonsda
Skärtorsdag	skärtorsda
Långfredag	langfreddan eller lange fredda
Påsklördag	påskelörda
Påskafton	påskeafta (inte så vanligt)
Påskdagen	påskedan
Annandag påsk	annda påsk

Berättelser av personer födda omkring 1860, nedtecknat 1921

- På skärtorsdag sades det förr att *"påskekärringa flög te Blåkulla"*. Den dagen skulle man ta en kritbit och rita ett kors på insidan av dörren till skydd för dem. Och så skulle man vränga alla kläderna (vända avigan ut) för då hade de ingen makt över en.
- Långfredag var en dag då man skulle hålla sig stilla. Man gjorde minsta möjliga och gick knappt ut annat än för att gå i kyrkan. Barnen fick inte gå ut och leka och inte leka inne heller.
- På påskafton skulle de större båtarna dras upp på land, torkas och tjäras. Man hjälptes åt men samtidigt dracks det brännvin så det brukade sluta i slagsmål.
- På påskafton tändes också en fyr på var kulle, bränslet var tjärtunnor. Det var ett nöje man hade.

Påskefyrar

På lördag hade man *påskefyr*, en mycket gammal sed. Man hade samlat granar sedan jul, tiggt tjärtunnor och vablåsor. Ljung kunde också användas i början av 1900-talet men inget annat bränsle. Ljung repade man på Grötö dit man rodde. Mellan jul och påsk hade pojkarna fullt sjå att samla material. Man *"knöckte"* (stal) från varandra så det gällde att gömma granarna väl. De gömdes i uthus och ladugårdar och ibland också i källare. Förr var det vanligt att man inte bara hade granris på kyrkogården utan också granar. Man försökte tinga så många man kunde av *Kalle-Nilsa*, som var vaktmästare på den tiden. Det var nästan en dödssynd att avslöja var granarna fanns. Det kunde hända att det uppstod rejäla slagsmål i kampen om granarna.

Flera påskefyrar på Öckerö

I början av 1900-talet fanns det bara två fyrar på Öckerö - Norgålsfyrn och Sörgålsfyrn - men sedan blev det fler undan för undan. Det var intagsbos fyr, kandalsbos, strannebos och brattbos. Det var en oskriven lag att Norgårdsborna skulle ha granarna från Missionshuset och Filadelfia och Sörgårdsborna de från kyrkan. I Norgård hade man under många år en stor utomhusgran fram i gårn. Den skulle Norgårdsbor ha. Utomhus-granen från hamnen var strannebos. Dessa stora granar var utmärkta *"resegranar"* (bildade stomme i fyren) och det var extra spännande att *"knöcka"* till sig dessa, så de bevakades noga.

Störst fyr - tändas sist

Fyrarna har alltid rests på de högsta bergknallarna och man tävlade om vem som hade störst fyr. Förutom att ha störst fyr skulle man också helst vara den som tände fyren sist. Och så skulle man hurra så högt som möjligt också. Hurra gjorde man när man tänt och medan fyren brann som bäst.

Sedan det mörknat långfredagskvällen smet pojkarna ut och stannade sen ofta ute hela natten. Det var ju sista chansen att komma över varandras granar. Samtidigt som man bevakade sina egna mycket noga så försökte man komma över de andras. Tidigt på morgonen började man släpa upp materialet till platsen för fyren och sedan började man resa fyren vid middagstid. För resningen fick man ofta hjälp av lite äldre pojkar. Fastän fyren restes på dagen tändes den inte förrän på kvällen så man fick vakta hela dagen också.

Narrefyrar

När mörkret fallit började man tända *"narrefyra"* i hopp om att lura de andra att man hade tänt. På så sätt försökte man bli sist att tända. När det blev dags att börja tända samlades både barn och vuxna vid fyren för att se den och andra fyrar brinna och för att hurra. Pojkarna brukade vara 7-8 år när de började vara med och samla till fyren och sedan höll de på tills de var en 15-16 år. Flickorna deltog sällan men det kunde förekomma.

För dem som deltog blev det ett slitsamt dygn. Det blev si och så med både sömn och mat. Man sprang kanske hem och slängde i sig lite mat någon gång men ofta hade man några smörgåsar med sig. Och så kunde det hända att man gjorde upp eld och kokte ett par ägg som man haft med sig eller som man knyckt i en hönsgård. Det förekom då man var ute hela natten och strövade.

Kläderna fick slängas

De brukade få ta på sig gamla utslitna kläder när de skulle ut och *"dra graner till fyrn"*. De blev ofta så smutsiga av kåda och tjära att kläderna fick slängas efteråt. De blev också trasiga, särskilt vid slagsmål.

Seden lever kvar än idag, men tyvärr har den urartat ganska mycket. Man förstör mer. Dyrbara lås till källare och garage förstörs. Mest utsatta är nog de elektriska utomhusbelysningarna som man ofta vårdslöst river av och kastar så att de går sönder. Ölberusade ungdomsgäng uppträder stökigt och man är vårdslös med smällare och raketer

runt fyren. Så nuförtiden drar sig många människor för att gå upp till fyren. Man ser den hellre på avstånd.

Idag behövs tillstånd från brandkåren och så måste någon ta ansvaret för fyren för att man ska få ha den. Det är ett vackert skådespel när man ser alla fyrarna brinna.

Påskbröllop i barntemplet NTO 1930-talet.

Påskbröllop

På påskelörda eller påskedan hade man också påskbröllop. Det var flickorna som styrde och ställde med detta. Att det ibland blev på påskedan berodde oftast på att pojkarna inte var så villiga att ställa upp på påskelörda. Då hade de fullt upp med påskefyren.

Vid ett påskbröllop kläddes en flicka till brud och en pojke till brudgum. Då pojkarna inte var särskilt villiga att ställa upp på påskdagen heller kunde det hända att en flicka fick kläs ut till det också. Det fanns ju inte så mycket att klä ut sig med men man gjorde så gott man kunde. Bruden skulle ha lång klänning och slöja. Slöjan var oftast en vit spetsgardin. Sen pyntades hon efter bästa förmåga.

Brudgummen skulle ha långbyxor, rock och hatt. Bruden kunde ha 3-4 tärnor. Gäster och tärnor var inte alltid utklädda men det förekom.

Knytkalas

Man samlades på eftermiddagen på t.ex. en källarvind eller svinhus (rent och tomt vid påsktiden) och man hade med sig ägg och kanske något annat att äta. Ibland hände det att man lade ihop t.ex. 5 öre var (om man kunde få pengar) och köpte gott för. Det var som ett knytkalas. Sen åt man, lekte och sjöng och ibland hände det att man gick ut och gick runt.

Man kunde t.ex. gå och hälsa på en stund på ett annat påskbröllop. Ibland hade man påskbröllop två dagar i rad. Den här seden dog ut i början av 1950-talet. Då började barnen klä ut sig till påskkärringar i stället.

Julfirande

Julförberedelserna startade faktiskt redan i september-oktober med att man då ystade julosten. Det skulle ystas stora ostar till jul. Ibland hände det att man ystade ett par stycken. Man skulle också ysta en ost till prästen till jul och ibland också till klockaren. Det skulle vara en stor, rejäl ost till prästen. Alla bidrog med mjölk till den. Slakten i oktober-november var också en del av julförberedelserna. En hel del av julmaten kom ju från denna. Lutfisk var inte så vanligt i början på 1900-talet här ute. Men skulle man ha lutfisk skulle den läggas i blöt på Annadagen den 9 december. Ett hel- eller halvankare juldricka skulle man också skaffa hem. Det köptes ofta från Munchens bryggeri och det brukade förvaras i *"skänken"* (farstun). En del köpte väl också hem lite starkare drycker. Ljusstöpning kunde förekomma, men under 1900-talet har man vanligtvis brukat köpa ljus.

Julbak och städning

Det skulle bakas till jul också. Förutom de vanliga, hårda och mjuka brödkakorna bakades också vörtbröd. Och man bakade vetebröd, pepparkakor och skorpor till kaffedopp och kanske också en sockerkaka. Av de olika degarna gjorde man sedan småkakor att ha till barnens julehögar.

Det skulle städas ordentligt och tvättas till jul. Allt skulle vara rent och fint både inne och ute. Och så skulle alla i huset bada. Det gjordes ofta kvällen före julafton. På julafton tog man på rena kläder.

Till jul gick man också med mat till de man visste inte hade så gott ställt eller gav dem pengar så att de själva kunde handla vad som behövdes.

Julgran

Julgran hade man redan vid sekelskiftet ganska allmänt. Granarna brukade fiskarna köpa i stan - oftast vid Järntorget. År 1905 kostade en julgran 1,25 kr. Köptes granen dagen före julafton var den ibland billigare. Man brukade väva nya trasmattor på hösten för att ha till jul och man skulle också ha en ny vaxduk på köksbordet. På juldagens morgon brukade man sätta ut *"julenega"* (julkärven) och ta in *"grana"* om man inte gjort det innan.

Julgransprydnader

Elektriskt ljus fanns ju inte så om man ville ha ljus i granen fick man ha stearinljus. Det fanns särskilda små behållare att köpa för dessa ljus. I toppen på granen brukade man ha en spira av färgat glas.

Andra julgransprydnader var glitter och flaggirlanger. Det var inte bara svenska flaggor, utan ofta var alla nationers flaggor representerade. Flaggorna var av papper och det fanns också flaggor som var fastsatta en och en på ståltråd som man kunde sticka fast på grenarna. Glaskulor i olika former, fåglar av glas och små glaskulor tätt trädda på en tråd som girlanger, sockerkonfekt (kristyrkarameller) med änglar och tomtar på, röda äpplen, nötter, fikon och russin i strutar av glanspapper och pepparkakor var andra pryd-

nader. Julgransfoten var oftast ett hemsnickrat kors av trä i vilket granen fästes. En halmbock under granen var också vanligt. Men i en del hem hade man inte råd att ha gran. Det finns berättelser om hur man i stället pyntade myrten med t.ex. lite glitter, ett par flaggor och ett par ljus.

Julehögar

Barnens julehögar brukade stå på ett särskilt bord. Varje barn skulle ha sin hög. Den bestod av små brödkakor - en av varje sorts bröd som man bakat till jul och överst en pepparkaka eller ett äpple. Kakorna var uppträdda på ett spett t.ex. en strumpsticka. Julehögen skulle sparas till tjugonde Knut. Men det knaprades oftast lite här och där på den innan dess. Så även på det julgranspynt som var ätbart.

Ljusstakar

Lite andra julprydnader hade man också - ljusstakar, ofta höga och med plats för flera ljus. Om det bara var ett hål i staken satte man i grenljus. Ljusstakarna var ofta enkla trästakar som man klädde med silkepapper som klippts så att när man lindade det om staken såg det ut som öglor.

Halmkronor i taken kunde också förekomma runt sekel-skiftet och en bit in på 1900-talet. Man flätade eller virade halmen till en ring (en stom-me av ståltråd) och så virades röda band runt kransen i ett mönster och den hängdes också upp med röda band i taket.

Man pyntade också med grönt, t.ex. gran - och tallris, lingonris eller lummer som sades skydda mot onda makter. Gran, tall och lingonris sattes i vaser eller en stor kruka. Lummer däremot hängdes i rankor t.ex. över dörrarna, på spiskupan eller i fönstren. Man kunde också dekorera bordet där barnens julehögar stod med lummer eller annat grönt. Röda band flätades in i det gröna.

Efter det att jultomten hade börjat förekomma hade man också jultomtar som prydnader.

Julbonader, både broderade och av papper förekom i början av 1900-talet. Likaså hade man börjat skicka julkort. Men till att börja med var det inte så allmänt. Först så småningom blev det tradition.

Julmaten

Och så på julafton togs all den goda maten fram. Den hade man väntat på för sådant bjöds inte varje dag. Oftast började man dagen som vanligt med kaffe och bröd. Men på julafton fick man tjockt, mjukt bröd i stället för hårt. I en del hem började man dagen med dopp i grytan. Man doppade tjockt, mjukt bröd i spadet som man kokat korv eller revben i. Längre fram på 1900-talet då man börjat med julskinka togs det spadet. Sedan stod grytan med spadet framme på spisen hela dagen. I en del hem doppades det inte i grytan förrän till frukost och sen fanns det ju de som inte doppade alls. Men antingen man doppade i grytan eller inte så skulle all julmaten avsmakas till frukosten på julafton.

Det var tjockt, vitt bröd och vörtbröd, smör och så julosten förstås. Och så var det skinkan, ofta först saltad och sen rökt eller bara rökt. Julskinka tillagad som vi gör idag började man med först en bit in på 1900-talet. Och så var det korv, oftast 3-4 olika sorter, kokta revben och sylta, pressylta gjord på grishuvudet var den vanligaste sorten. Inlagd sill kunde också förekomma och små stekta köttbullar, likaså leverpastej, om man slaktat så nära jul att den stod sig.

Bröd, smör och ost stod sen framme hela julhelgen, annan mat sattes ut mellan målen på kallt ställe. I enstaka fall gjordes inte sylta av grishuvudet utan det saltades och röktes eller koktes och sattes fram helt på julbordet. Middagen åts ofta senare på julafton än andra dagar och den bestod av saltlånga eller torsk med äggsås (vit sås med hackat ägg i). Lutfisk förekom i en del hem men det var inte så vanligt i början av 1900-talet. Även om lutfisk så småningom blev allt vanligare så är det många som än idag föredrar saltlånga.

Mandeln i gröten

Och så åt man risgrynsgröt. Ofta hade man russin i gröten och i en del hem hade man också mandel i. Det finns flera versioner av vad det innebar att få mandeln:

1. Den som fick mandeln skulle bli gift innan nästa jul. Om det var en redan gift person eller ett barn fick de önska sig något i stället. Det skulle då gå i uppfyllelse innan nästa jul.
2. Man fick önska sig något. När det gällde önskningar fick man inte tala om vad man önskade sig för då gick det inte i uppfyllelse.
3. Den som fick mandeln måste hitta på en rimvers.

Överbliven mat och rester

Överbliven fisk blev till stuvning under mellandagarna och om det blev något kvar av gröten gjordes det pudding på det. På julafton var man ofta ett par familjer tillsammans och man bjöd också hem ensamstående släktingar och vänner.

Även kreaturen skulle ha lite extra foder på julaftons kväll. Och så satte man ut gröt till tomten. Det var viktigt och gladde säkerligen en eller flera kattor eller andra smådjur. Fast det förstås - det kanske finns små tomtar, vem vet?

Julklappar

Julklappar förekom ganska sparsamt runt sekelskiftet - ett eller kanske två paket till varje barn. Ofta innehöll de nyttiga saker som strumpor, vantar, klänningstyg eller liknande. De som var barn då har berättat att man som regel var glad bara man fick något. Men det är klart att det även för barn då var roligare att få leksaker.

Jultomten

Omkring 1908-1910 började jultomtarna dyka upp och överlämna paketen och med dem började också julklapparnas antal öka. "Tomteansikten" tillverkades hemma. Man gjorde skägg av ull. Ullen kunde klistras eller sys på tygremsor t.ex. vilka sen fästes runt ansiktet på olika sätt. Ull kunde också användas till hår som stack fram under mössan eller luvan. Ja, den som skulle vara tomte gjorde så gott han kunde för att inte bli igen-känd. Senare kunde man ju köpa färdiga tomtemasker som dolde hela ansiktet.

Julottan

På juldagen skulle alla som hade möjlighet gå till julottan. Folk från de andra öarna, som kom till julottan, stannade kvar tills högmässan och de bjöds då hem till släkt och vänner på Öckerö på kaffe eller kanske frukost. Det förekommer än idag. På juldagen skulle barnen inte vara ute och leka och man skulle inte gå och hälsa på någon om man inte var bjuden. Enligt ett gammalt talesätt sades det att om man tittade in till någon på juldagen utan att vara bjuden riskerade man att de slog fiskevattnet över en (vattnet som fisken kokats i på julafton).

Köttsoppa med klimp

På juldagen och annandagen hade man t.ex. köttsoppa med klimp till middag. Köttbullar var också vanlig sön- och helgdagsmat. Lite längre fram på 1900-talet blev det vanligt med kalops.

På juldagen började också släktkalasen. De varade tills efter trettondagshelgen. Alla släktingar skulle bjudas och bjöd sen igen. Det vanligaste var att man bjöd på eftermiddagskaffe och sen kvällsmat. Men det kunde hända att man också bjöd på middag. Så hade man kalas för vänner och grannar men det var lite enklare.

Sällskapslekar och sånger

Man lekte och sjöng mycket under julen - både på julafton och på julkalasen. Man lekte sällskapslekar och sjöng sånger där både barn och vuxna kunde delta tillsammans och man hade väldigt roligt.

Under hela julhelgen åt man mycket och ofta i de flesta hem. De var ingen annan tid på året som man kostade på sig ett sånt överflöd av mat. Och julmaten skulle räcka över hela helgen som varade till tjugondag Knut.

Fast naturligtvis fanns det de som inte ens till jul kunde kosta på sig så mycket. Men man sparade och lade undan för julen, städade och pyntade och även om det inte fanns så mycket mat så var det ändå mer än vanligt. För hur man än hade det ställt så försökte man göra julen så högtidlig och glad som möjligt.

Lite om jul på 1800-talet

Julgranar började man ha redan på 1800-talet. Till att börja med var de små och stod på ett litet bord. På samma bord brukade barnen ha sina julehögar. Bordet kläddes med röda band och grönt. Det finns en uppteckning från Björkö gjord på 1920-talet, där det sägs att man började med julgran på 1850-talet.

På 1800-talet hade man också halm på golvet. Vi vet inte när man slutade med detta. Halmen togs in på julafton och fick ligga till tjugondag Knut då den togs ut. En uppgift säger att den vändes på nyår, en annan att den byttes tre gånger och sen brändes (möjligen ska det vara vändes och inte byttes). Barnen lekte och hade roligt i halmen och man gjorde *"jultuppar"* och *"julhönor"* av den. Finns det någon som vet hur de såg ut?

Julkärvar sattes upp på julafton, en mycket gammal sed som ju finns kvar än idag.

Det skulle stå mat kvar på julbordet och ljus skulle brinna hela natten mellan julafton och juldagen. Man trodde att de döda kom hem och hälsade på den natten och därför skulle det brinna ljus och finnas mat för dem. Om ett ljus låg och brände i båda ändar när folket vaknade på juldagsmorgon var det de döda som hade tänt det.

Om man tittade in genom fönstret hos någon julnatten kunde man se om någon av dem som bodde där skulle dö under det kommande året.

Nyårsfirande

På nyårsafton åt man middag på eftermiddagen och sen hade man ofta gäster eller var bortbjuden på kvällen. Man brukade vaka in det nya året tillsammans - vuxna och de barn som orkade hålla sig vakna.

Nyårsafton var ofta en stillsam och lite högtidlig afton om än i glädjens tecken. Ett år var till ända och ett nytt skulle börja. Man talade om året som gått och om det nya som skulle komma och vad det skulle föra med sig.

Men även om nyår firades stillsamt förr så var det ganska vanligt att den som hade en bössa (gevär) var ute och sköt in det nya året när tolvslaget förklingat. I en uppteckning från 1925 berättar skollärare Dahlgren att förr så skulle man alltid skjuta in det nya året. Man samlades en 5-6 stycken vid tolvtiden på natten och så gick man runt och sköt utanför varandras fönster och då blev man ofta inbjuden och trakterad.

Det var också vanligt att man vid tolvslaget skulle *"lura"* (tuta) i alla båtarna som låg i hamnen. Det brukade vara ungdomarna som gjorde detta.

En skrockfull uppfattning var att om åren frös ihop så skulle det bli en sträng vinter.

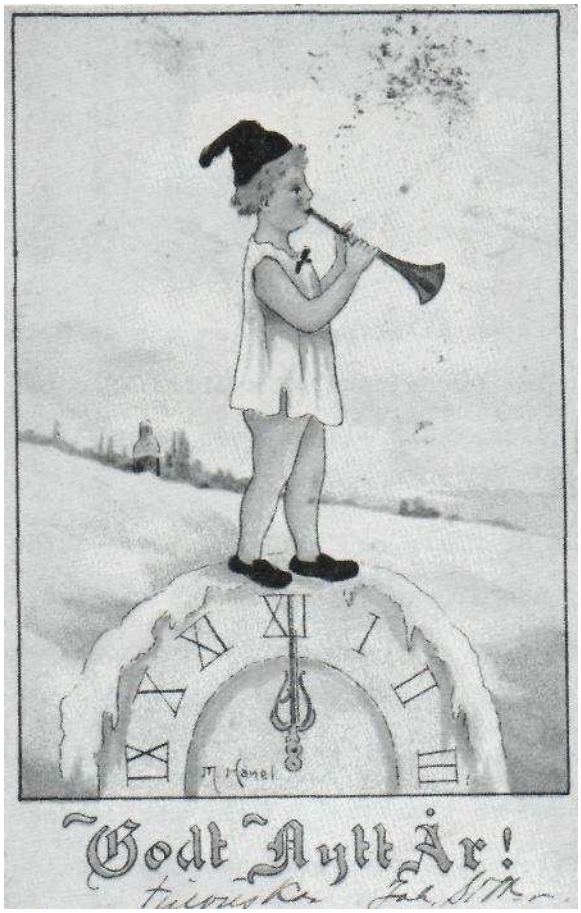
Godt Nytt År!

Vi ville först i hela stan
Lyckönska dig på nyårsdan
Och därför vid små lyktors sken
Vi tidigt gnott på snabba ben.

Trettondagsafton

Förr gick man med *"stjärnan"* på trettondagsafton. Det var ungdomar som klädde ut sig och gick runt i husen och sjöng. Det brukade vara en grupp som gick i Sörgård och en som gick i Norgård. Det var bara pojkar som deltog. Gruppen bestod av 7 personer - Stjärnan (stjärngossen) som bar stjärnan, Herodes som hade ett svärd, Judas som hade en pung att samla pengar i, Mörjelands konung (sotad i ansiktet) och tre vise män.

Man klädde ut sig efter bästa förmåga med vad man kunde få tag i. Stjärnan som man själv tillverkat var ofta gjord så att man kunde ha ett ljus tänt i den. Hemmagjort var också svärdet som Herodes bar för att tvinga Mörjelands konung på knä. När Judas sprang omkring med pungen brukade man lägga några slantar i den som tack för att stjärnan kommit. Pengarna delade pojkarna sinsemellan.

När "stjärnan" kom till ett hus knackade man på och ropade: *"Får stjärnan komma in?"* Blev man då insläppt sjöng man samtidigt som man uppförde ett litet skådespel för husets folk:

"Se godafton härinne både man och kvinne
Husbonde i huset vårt värdfolk välsigne.
Vi önskar eder alla en fröjdefull jul
Från alla olyckor bevare er Gud
De tre vise män för Herodes nu står
De buga och niga båd stora och små."
Herodes: *"Vad är du för en sotare som kommit till vår ö?"*
Mörjelands konung: *"Jag är ingen sotare. Jag är Mörjelands konung."*
Herodes: *"Fall på knä."*

Mörjelands konung: *"Det kan du göra själv."*
Herodes: *"Fall på knä."*
Mörjelands konung: *"Det kan din dräng göra."*
Herodes: "*Fall på knä annars skall du döden dö.*"
"Ser du Mörjelands konung han faller på knä
Han föll för Herodes tillbedjande
Herodes blev lurad och det var ju bra
För Mörjelands konung blev lustig och glad
Så vill vi nu alla med stjärnan här gå
För Judas med pungen ska penningar få
Ser du Judas med pungen springer atter o fram
På honom ses blicka båd kvinna och man
Ack, kära go vänner ge Judas en slant
För annars så blir det för oss en stor skam
Haven tack, haven tack för den rederliga skänk
denna skänk den skall vara oss allom betänkt
såsom himlen är utav stjärnor besatt
vi önskar er alla godnatt, godnatt.
Godnatt allesammans, godnatt alla nu
godnatt käre herre, godnatt kära fru.
Tack och god natt."

Det berättas från början av 1900-talet att om man inte öppnade och släppte in "stjärnan", så ropade gruppen i korus: *"Ack, huru länge skall vi stå här utanför er dörr och frysa tappar för vår rôw."* Och blev man ändå inte insläppt ropade man: *"Hår på e höna å fjer på e katt, se gonatt"* och gick vidare.

Den här seden dog ut troligen mellan 1915-1920. I slutet av 1930-talet togs den upp igen ett par år av Idrottsföreningen på Öckerö, som då gick runt med stjärnan för att få pengar till föreningen. Sen var det uppehåll igen ända tills 1984 då Öagillet tog upp

seden igen. Möjligen har det varit en del smärre variationer i texten hos olika grupper. Öagillets grupper avslutar den t.ex. så här:

"Godnatt allesammans, godnatt alla nu
godnatt käre herre, godnatt kära fru
och nu skall ni hava så många godnatt
som hår på en höna och fjer på en katt
som fjer på en höna och hår på en katt
Godnatt och tack."

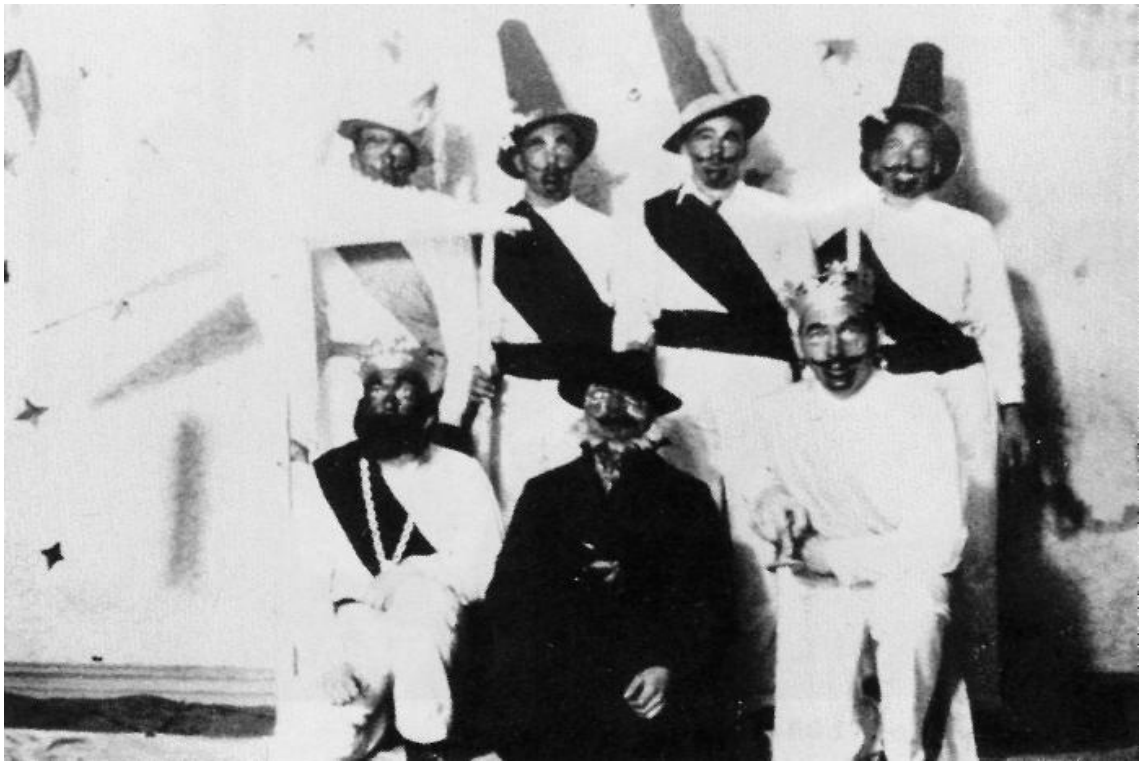

"Stjärnan" förr.

"Stjärnan" 1984.

Jordbävningen

Söndagen 23 oktober 1904 skakades Västsverige av ett jordskalv som märktes även på Öckerö. Marken skalv och det hördes ett dovt mullrande. Skalvet kom under högmässotid och när kyrkobesökarna kände hur marken skalv och såg hur ljuskronorna började svaja fram och tillbaka fattade man väl först inte vad som skedde. Många trodde att de gripits av yrsel eller liknande. Men ganska snabbt förstod man att alla upplevde detsamma och att det verkligen var marken som skalv och att dånet som hördes kom från underjorden. Paniken började bryta ut. Alla ville ut ur kyrkan. Några hann väl ut men ganska snabbt stockade det sig i dörren och flera personer föll omkull. Då ställde sig Bobergs Oskar i dörren och spärrade denna och sa: *"Här kommer ingen förbi förrän*

dom som ligger rest sig." Detta fick folk att lugna ner sig och man hjälpte upp dem som ramlat. Ingen hade fått några direkta skador. Den som var värst utsatt var Olle Johansson, sedermera riksdagsman, som då var liten pojke och som blev nedtrampad. Men han kom trots allt undan med några blåmärken och blotta förskräckelsen.

En kvinna som ramlade fick vid fallet sin tjocka, långa cape över huvudet och fick naturligtvis problem med att komma upp, men även hon fick hjälp och klarade sig undan skador. En annan kyrkobesökare, Töns August, tog, när han såg hur folk skockade sig vid dörren, en bänk och slog sönder ett fönster och hoppade ut den vägen, medan han ropade: *"Hôllt unna väjen, för här kommer ja."*

När en liten pojke strax efteråt också tog den vägen, stod hans farfar just där. När denne fick se pojken komma sa han: *"Ä du inte reckti pojk. Kommer du denne väjen?"*

Prästen som naturligtvis avbröt predikan när skalvet började, talade först lugnande till folket, men då ingen lyssnade gick han ner från predikstolen och ställde sig i gången framför altaret och läste Fader Vår. Det skall också ha uppstått stor förskräckelse i ett begravningsfölje, som stod på kyrkogården och väntade att gudstjänsten skulle sluta.

En piga hos Svens Andreases upplevde skalvet som att ett par hästar med vagnar dundrade in på gården. Den var vid den tiden kullerstensbelagd. Hon rusade till fönstret för att se vem som under högmässotid var ute och körde så våldsamt. Och det berättas att folk i Norgård, som befunnit sig utomhus, och kunde se ut över Hängedyet, såg hur hela detta rörde sig som vågor. En liten pojke, som fick leken avbruten av skalvet, såg

upp och fick se en stol framför sig som rörde sig. Han trodde att det var den som åstadkom det hela så han rusade fram till stolen, pekade med fingret åt den och sa: *"Stå still, stå still, sa ja."*

Även de som befann sig hemma blev ju förskräckta när de kände stuggolvet skaka, såg saker och möbler röra sig och genom det dova mullret hörde porslin klirra i skåpen. Några större skador uppstod dock inte, varken hos människor eller djur eller på byggnader.

Stadsresor

De som växte upp i början på 1900-talet minns säkert hur det var när det blev tal om en resa till stan. För ibland behövde man in för att handla eller för att uträtta ärenden av andra slag. Och stan det var Göteborg. Man planerade, ibland flera veckor i förväg, vilken dag man skulle "gå" (man sade och säger fortfarande gå till stan i stället för åka eller resa), vad som skulle uträttas och om man skulle kunna komma hem samma dag eller bli tvungen att övernatta. Stannade man över natten så var det oftast hos släkt eller bekanta.

Under 1900-talet företogs som regel stadsresorna med ångbåten, men det kunde ju hända att om det passade så följde man med en fiskebåt in eller ut. Ångbåtsturerna var inte så täta förr. Hastigt påkomna, oplanerade resor, företogs sällan. Det var nästan enbart vid sjukdoms- eller dödsfall som det inträffade. Likaså företogs sällan resor

enbart för nöjes skull. Ville man in och hälsa på släktingar eller bekanta passade man oftast på så att man kunde handla och uträtta andra ärenden samtidigt.

En sådan resa gjordes inte så ofta - kanske en eller två gånger om året. Och det var oftast en glad händelse som man såg fram emot med spänning och förväntan.

Resorna planerades som sagt noga. Man skrev listor på vad som skulle uträttas och handlas så man inte skulle glömma någonting. Ofta var det inte bara för sig själv man hade ärenden utan också för andra. Om någon skulle till stan blev det ju snart känt i bekantskapskretsen och de bad då att få *"skecka bô"* (bad om att man skulle uträtta ärende för dom). Ibland hände det att man hade flera *"skeckebô"* än egna ärenden eller så många att man knappt hann med sina egna.

Man skulle naturligtvis ha på sig sina bästa kläder, så de sågs över så att det inte fanns en enda fläck eller var några knappar ur. Rena underkläder och strumpor lades fram och skor borstades. Och så skulle man kanske ha med sig "raffel" som skulle lämnas eller korv som skulle rökas. Det skulle också finnas lätt till hands när man åkte. Och allt skulle vara klart i god tid.

Barnen fick inte följa med så ofta. Så det skulle ordnas tillsyn för dem också och om någon av dem skulle följa med så fick man begära ledigt från skolan. Ofta hade man också kor, grisar och höns som behövde tittas till. Ja, det var mycket att ordna med. Och om det var en stor händelse för vuxna så kan man ju förstå hur det var för de barn som fick följa med. Det var ett stort äventyr. De som inte fick följa med väntade därhemma i

stor spänning på att stadsfararna skulle komma hem igen. Kanske fanns det något paket som innehöll något till just en själv och en strut karameller eller något annat gott.

Även om man inte gjort så stora inköp, hade man väl alltid något att visa och man hade alltid mycket att berätta om. Allt fint och ovanligt man sett, kanske hade man hälsningar från släkt och bekanta man mött eller varit och hälsat på, eller hade man varit på café och druckit kaffe och ätit smörgåsar eller kanske ätit middag. Bara en sån sak var ju något ovanligt.

Visst kunde man vara besviken ibland för att t.ex. pengarna inte räckt till det man hade tänkt sig, men sånt sade man oftast ingenting om. Desto gladare var man om de räckt och det kanske till och med blivit över till något extra.

Man försökte alltid vara nere vid båten i god tid både när man skulle in till stan och kanske ändå mera när man skulle hem. De gick kanske ingen mer tur till Öckerö den dagen. Och att missa båten det var inte roligt. Tänk att stå där fullastad med paket och kanske ett eller ett par trötta barn och inte kunna komma hem den dagen. Nä, det var allt bäst att komma i god tid. Men skulle man ändå missa båten och inte ha någonstans att ta vägen i stan, så kunde man gå till Rosenlundskanalen (eller senare Fiskhamnen) och se om det fanns någon båt där som skulle till Öckerö. Hade man tur kom man hem annars blev det besvärligt.

Storm och ishinder kunde också ibland försvåra stadsresorna, men som regel avlöpte de lyckligt.

Kommunikationerna förbättrades ju med tiden. Men fortfarande in på 1950-talet var det något speciellt med en stadsresa för de flesta även om det då var vanligare att man åkte till stan.

Man åkte oftare in för att handla och ibland till och med bara för nöjes skull t.ex. för att gå på Liseberg eller till Slottsskogen eller för att hälsa på släktingar och bekanta.

Julhandel i stan

När man, ett par årtionde in på 1900-talet, fått större fiskebåtar, brukade man till jul gå till stan med dessa en dag för att julhandla och titta på julskyltningen. Då var det alltid flera familjer med på en gång, 5-6 familjer ibland. Det var festliga och glada resor och när man sen trötta efter en hel dag i julrushen, var på väg hem igen, kokade man kaffe och tog fram doppa som man köpt i stan. Karamellpåsar bjöds runt och man hade så mycket att prata om - om vad man köpt och sett. Det tisslades och tasslades, särskilt bland barnen om vad som fanns i paketen. Det mesta var ju julklappar och det gällde ju att inte säga eller visa den som skulle ha det vad som fanns i ett paket - bara för de andra.

Stadsresor på 1800-talet

Går man tillbaka till 1800-talet så var väl stadsresor ännu mer speciella och ovanliga. Innan ångbåtstrafiken kom igång fick man ro eller segla in till stan eller till Hjuvik, varifrån man om man hade råd kunde leja hästskjuts, annars fick man gå till fots.

Oftast gick man. Lejde skjuts gjorde man bara om det var nödvändigt, t.ex. om någon var sjuk eller om man skulle frakta möbler. Man kunde ibland låna handkärra av någon bonde också.

Helst ville man väl segla eller ro direkt in till stan. Men båtarna var ju inte så stora och storm och dimma kunde göra färden strapatsrik året om. Vintertid var det ju också kylan och isen. Det var sällan kvinnor och barn följde med till stan.

Men en av cirkeldeltagarna, Märta, minns hur hennes farmor berättade om när hon var med vintertid och rodde till stan. Farmodern berättade att kvinnorna, under sina egna kläder, hade tagit på sig karlarnas av ylle hemvävda underkläder, både långkalsonger och tröjor för att inte frysa. Men de frös ändå och de turades om att hjälpa till att ro för att hålla värmen.

Det förekom även in i början på 1900-talet att man seglade eller rodde till stan eller till Hjuvik och sedan gick därifrån till fots.

HEMBYGDSPROJEKTET UTGER FÖLJANDE RAPPORTER

1 RÖRÖ
2 HYPPELN
3 KNIPPLA
4 BJÖRKÖ
5 KALVSUND
6 GRÖTÖ
7 FOTÖ
8 HÖNÖ
9 ÖCKERÖ
10 HÄLSÖ

UTGIVARE ÖCKERÖ KULTURNÄMND
TEL. 031- 96 77 50, 96 62 00